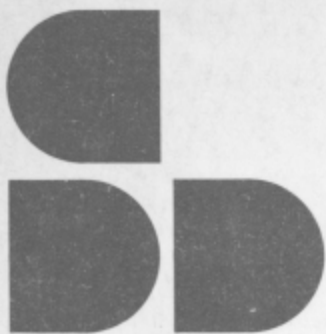

UDC 304+36

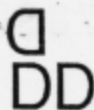
***socialno
delo***

LETNIK XXX - 1991

št. 1 - 2

časopis za teorijo in prakso

Socialno delo - časopis za teorijo in prakso

Izdajajo:

Sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo Republike Slovenije
Zveza društev socialnih delavcev Republike Slovenije
Višja šola za socialne delavce v Ljubljani

Izdajateljski svet:

Marinka Hasenbichel (predsednica), Meta Mencej, Danica Ošljaj, Pavla
Rapoša-Tajnshek, Vlasta Rozman

Uredništvo:

Dr. Franci Brinc, Marija Cigale, Franc Hočevar, Blaž Mesec, Jože Valenčič

Glavni in odgovorni urednik:

Blaž Mesec

Lektorica:

Mojca Dobnikar

Naslov uredništva in uprave:

Ljubljana, Šaranovičeva 5, Tel. 316-370, 311-250

Časopis izhaja štirikrat letno, praviloma ob koncu vsakega četrtertletja v
nakladi 600 izvodov

Naročnina za leto 1991:

Za ustanove: 360,00 SLT

Za posameznike: 250,00 SLT

Za študente: 200,00 SLT

Naročniki poravnajo ta znesek po priloženi položnici ob prejemu te številke
na račun 50100-603-40199, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5,
61000 Ljubljana (za Socialno delo)

Cena posamezne številke v prodaji je 360,00 SLT.

Tehnična izvedba:

ADVANCE d.o.o.

Leto 30

Ljubljana 1991

Št. 1-2

UDK 304 + 36

UDC 304 + 36

VSEBINA**ČLANKI**

- Dr. Veljko Rus o socialni državi in družbi blaginje 5
- Pavla Rapoša-Tajnshek
Perspektive socialnega dela v podjetjih 12
- Marija Ovsenik in Jože Ovsenik
Značilnosti socialnega dela v razmerah podjetništva -
do obzorij nove kulturnosti (I del) 20
- Alf Ronnby
Prakseologija v socialnem delu 30
- Franc Leskošek
Samomorilnost na Gorenjskem 40
- Marta Vodeb-Bonač
Poroke, razveze, otroci - kaj nam pove statistika 52
- Metoda Mikuljan
Svetovalno in psihoterapevtsko delo z alkoholikovo ženo
med pripravo za zdravljenje 75

POROČILA

- Skupina za pomoč starejšim v KS Savsko naselje (Jožica Virk-Rode) 83
- Program posvetovalnice za mlade v Kranju (Doris Erzar) 85
- Ustanovljena je sekcija za izvendružinsko vzgojo (Marjan Čonč) 87
- Zaključki posveta "Križa in zaposlovanje invalidnih oseb", Univerzitetni zavod za rehabilitacijo invalidov Ljubljana (Tone Brejč) 89
- Svetovna deklaracija o prostovoljnem delu (Vito Flaker) 91

NOVE KNJIGE

- (Po)moč pri delu (K. Blanchard, N. V. Peale, Moč poštenega poslovanja, Mohorjeva družba, Celje 1990) S. Dragoš 94
- Despotizem in demokracija (John Keane, Krt, Ljubljana 1990) M. Poštrak 96

IZ TUJEGA TISKA

- Medikalizacija žensk (I. Vogt, Für alle Leiden gibt es eine Pille, Westdeutscher Verlag, Opladen 1985) D. Završek 98

DOKUMENTACIJA

- Seznam diplomskih nalog 104

DR. VELJKO RUŠ O SOCIALNI DRŽAVI
IN DRUŽBI BLAGINJE

V okviru prireditve ob Dnevu Univerze je na Višji šoli za socialne delavce v sredo, 5. decembra 1990, potekal razgovor z dr. Veljkom Rušom, ki je predstavljal svojo zadnjo knjigo z naslovom *SOCIALNA DRŽAVA IN DRUŽBA BLAGINJE*, ki je izšla pri založbi Domus.

Dr. Veljko Ruš: "Najprej bom poskušal nakazati nekaj vidikov, ki jih smatram za relevantne pri oblikovanju socialne politike. Začel bom s *kulturološkim vidikom* ali z vrednostno orientacijo, ki bi naj bila osnova za oblikovanje osnovnih vrednot ali vrednostne usmerjenosti socialne politike. Nato bom govoril o *sociološkem pristopu*, o odnosu med sociologijo in socialno politiko, ker se mi zdi, da sociologija pravzaprav opredeljuje funkcije socialne politike. Kot tretjega bom navedel *politološki vidik*, ki bi naj opredelil *institucionalni sistem*, v katerega se socialna politika umešča, oz. sistem socialne politike, ki bi naj bil nosilec kontinuitete socialnega dela in učinkovite realizacije socialne politike. Lahko bi govorili še o četrtem, torej o *ekonomskem vidiku*, ki pa je tako ali tako pretirano poudarjen. Menim, da je ta trenutek v tem prostoru to manj važen vidik socialne politike.

Kulturološki vidik. Sedanji čas me zelo spominja na konec druge svetovne vojne, ko se je naša takratna oblast obnašala, kot da je v letu nič, kot da se pred tem ni nič dogajalo. Če hočemo graditi neko vrednostno orientacijo na področju socialne politike, moramo izhajati iz kritične analize prejšnje dobe. Zakaj? V tem kritičnem odnosu do preteklosti je *vir kontinuitete in diskontinuitete hkrati*. Zaradi tega posvečam v svoji knjigi precej prostora *negativni in pozitivni utopiji* prejšnje družbe in tudi socialni politiki, kakor se je takrat izoblikovala. Moja osnovna teza je, da je t.i. "negativna utopija" nekaj, kar je v *socialističnih gibanjih* in v *socialističnih sistemih* skupnega. Skupna obema pa je t.i. *negativna utopija*, ki se nanaša na zahtevo po ukinitvi razrednih neenakosti oz. socialnih privilegijev. V kolikor je bil tudi marksizem kot ideologija usmerjen v ukinjanje razrednih privilegijev, je bil po mojem mišljenju smotern sistem. Menim, da bi država tudi v postsoci-

alističnih družbah morala biti usmerjena v zmanjševanje ali omejevanje socialnih privilegijev. Vendar je to potem prej problem *pravičnosti* in *nepravičnosti*, kot pa problem *enakosti* in *neenakosti*. In tu prihaja do neke fundamentalne korekcije prejšnjega koncepta socialne enakosti kot neke "neomejene vrednote", kot vrednote, ki je nikoli ni bilo dovolj.

Boj proti monopolom na področju ekonomske dejavnosti, ali pa proti privilegijem na področju socialne dejavnosti, absolutno ni v nasprotju z *liberalnimi vrednotami*, ampak je pogoj za procese *liberalizacije* t.i. socialističnih konceptov. Seveda je omenjeni socialistični koncept ukinjanja razrednih neenakosti manj perspektiven, saj vsebuje elemente kolektivne enakosti, ki jih najbrž v postsocialistični družbi ne bomo več zagovarjali. Prvič, šlo je namreč za izenačevanje razredov, kolektivitet, ne pa za *individualno izenačevanje*, torej za izenačevanje ljudi. Drugič, negativen element je bil tudi v tem, da je bil poudarek na *končni enakosti*, ne pa na *izhodiščni*; težilo se je k temu, da bi bili vsi čimbolj enaki v uživanju socialnih dobrobiti, ne pa da bi bili vsi čimbolj enaki v štartni osnovi. Manj se je poudarjal liberalni koncept *enakih možnosti*, kot se je poudarjala *enakost rezultatov*. Kot vemo, je koncept enakih možnosti koncept, ki ga zagovarjajo socialdemokratske stranke. Sicer pa lahko rečemo, da je ta koncept sprejet kot splošno veljavni socialni regulativ v vseh razvitih industrijskih družbah. Tretjič, tisto, kar je po mojem tudi treba kritično obravnavati v polpreteklem konceptu enakosti kot osnovne kategorije v socialni politiki, je t.i. "pozitivna utopija". Ta je bila vezana na geslo "*vsakemu po njegovih potrebah*". Ta t.i. *komunistični koncept* je seveda utopičen in v bistvu absurden, saj predpostavlja neomejeno bogastvo ali pa zelo omejene potrebe prebivalstva. Zanimivo je, da je tudi Engels govoril o tem, da je socializem popolnoma normalen in predvidljiv socialni sistem, dokler ima za cilj odpravo razrednih privilegijev, medtem ko sta oba, Marx in Engels, govorjenje o ustvarjanju neke družbe popolne enakosti v smislu, da bodo vsi dobivali po potrebah, smatrala kot nevarno utopijo. Od takih utopij se moramo torej posloviti.

Kot orientacijo za prihodnost pa jemljem predvsem Rawlsovo knjigo, ki ima naslov *The Theory Of Justice*, in ki je resda izšla že pred dvajsetimi leti, vendar se še vedno intenzivno obravnava v politoloških, socioloških in ekonomskih krogih na Zahodu. To je teorija, ki poskuša koncipirati socialni sistem, ki temelji na pojmu *pravičnosti*, ne pa na pojmu *enakosti*. Točneje, na pojmu *pravične enakosti* in *pravične neenakosti*. Gre za to, da ne težimo k *maksimalni enakosti*, ampak k *optimalni enakosti*. Maksimalna je tista, ki so jo skušali uveljaviti socialistični režimi, optimalna enakost pa je tista, ki je koncipirana kot pravična. Kaj je pravična enakost in kaj nepravična, je odprto vprašanje, na katerega vsaka družba drugače odgovarja. Vsekakor sta zanimiva vsaj dva koncepta t.i. "pravične enakosti oz. neenakosti":

1. Rawls npr. meni, da je vsaka ekonomska neenakost pravična oz. upravičena toliko časa, dokler ta ne ogroža standarda oz. statusa najnižjega sloja v družbi. Ekonomska ali socialna neenakost lahko raste toliko časa, dokler koristi tudi najnižjim slojem. Čim pa neenakost škoduje tem slojem, postaja po njegovem konceptu nepravična. To je torej zelo fleksibilen model, ki omogoča zelo fleksibilno regulacijo socialne politike.

2. Potem so tu še koncepti, ki so jih razvili postmarksisti, ki jih ne zanima več bogatenje ljudi, pač pa le zaščita spodnjih slojev. Osnovni problem socialne politike je, da preprečuje marginalizacijo posameznikov, slojev, generacij ali celih regij. Menim, da je generacijska neenakost v tem trenutku najbolj problematična. Pri tem ne mislim samo na pravice otrok, ampak predvsem na vse večje probleme izobraževanja in zaposlovanja mladine. Sicer pa je cilj postmarksistično zasnovane socialne politike v tem, da naj bi bila socialna politika tako razvita oz. tako organizirana, da nihče niti kot posameznik niti kot pripadnik sloja ali generacije ne bi bil potisnjen na družbeno obrobje.

Sociološki pristop se ukvarja predvsem s funkcijo socialne politike. Kaj je funkcija socialne politike? Odgovor na to vprašanje moramo iskati v analizi učinkov socialne politike na socialno strukturo. Naš osnovni problem ni izenačevanje ljudi ali slojev, niti kolektivna niti individualna enakost, ampak omejevanje privilegijev in preprečevanje marginalizacije. Seveda je vprašanje, če lahko z obojim opravimo hkrati.

Družbeno strukturo lahko gledamo z dveh vidikov. Lahko govorimo o t.i. *privilegiranih* ali *eksploatorskih razredih* po eni, in o *deprivilegiranih* oz. *eksploatiranih razredih* po drugi strani. To je marksistični pogled na družbeno strukturo. V tem primeru je v ospredju problem socialnih privilegijev.

V nemarksističnih teorijah družbene stratifikacije po navadi govorimo o *prispevku oz. prispevkovi* ter o *prejemku ali retribuciji*. S tega vidika dobimo naslednje štiri skupine: a) skupine, ki veliko dajo družbi in veliko od nje dobijo; b) tiste, ki malo dajejo in veliko dobijo; c) tiste, ki veliko dajejo in malo dobijo; d) skupine, ki malo dajo in malo dobijo.

Poglejmo tabelo:

KONTRIBUCIJA

	+		-
RETRIBUCIJA	+	A. CENTRALIZIRANI	B. PRIVILEGIRANI
	-	C. DEPRIVILIGIRANI	D. MARGINALIZIRANI

Skupina (a) ni privilegirana, kljub temu, da je premožna, ker je veliko dala in veliko dobila, ker je to rezultat prispevkov, ki jih daje družbi. Tu je problem marksizma, ki trpa v isti koš skupino (a) in skupino (b), torej vse premožne sloje, ne glede na to, ali so "upravičeno" premožni ali ne, na drugi strani pa trpa v isti koš skupini (c) in (d), torej depriviligirane in marginalizirane. Problem socialističnih družb je v tem, da so razlikovale ljudi le glede na retribucijo, glede na to, koliko so imeli: Tako so jemale enim in drugim, zaslužnim in privilegiranim, tistim, ki jim je pripadalo več in tistim, ki jim ni. To je bil problem celotne socialne regulacije v socialističnih družbah. Mi sociologi menimo, da bi morala biti socialna politika usmerjena v demarginalizacijo kot tudi v deprivilegizacijo. Seveda sta to dve različni funkciji namenjeni dvema različnima družbenima skupinama. Vprašanje pa je, kako izpeljati demarginalizacijo?

Claus Offe meni, da je mogoče demarginalizirati tako, da se dohodki popolnoma ločijo od dela oz. kontribucija od retribucije. Pri marginalnih skupinah se ne bi smeli ukvarjati z vprašanjem, kaj te skupine prispevajo, temveč bi morali striktno vztrajati na stališču, da revščine ne moremo dopustiti. *Szusza Ferge* iz Madžarske pa meni, da moramo problem demarginalizacije reševati radikalneje, in sicer s tem, da ustvarjamo bolj dostopne zaposlitve, ki ljudem omogočajo dostop do dohodka in hkrati dovolj kvalitetne, ki zagotavljajo, da se od dohodka da preživeti. Ameriški sociologi navajajo, da je v Ameriki ogromno tako preprostih delovnih mest, ki so tako slabo plačana, da ljudje ne morejo preživeti. Kakšna bo razrešitev teh težav? Verjetno bodo ekonomisti rekli: raje gremo na to, da trg oblikuje delo in regulira delitev dela, kot pa da si država zdaj izmišlja nova delovna mesta. Moje mnenje pa je, da gremo na uvajanje t.i. *osnovnega državljanskega dohodka*, ki ga zagovarja vse večje število ekonomistov. Zanimivo, da za to idejo v Sloveniji še nisem dobil podpore, ne med sociologi, ne med politologi itd., sem jo pa dobil pri nekaterih ekonomistih. Z ODD se namreč ne rešujejo samo socialni problemi, ampak se ureja vrsta ekonomskih vprašanj.

Državna regulativa ekonomije, ki je dostikrat okorna, škodljiva in preveč intervencijska, se s tem na nek način umika, saj se z ODD reši veliko vprašanj socialne politike, s tem ko je vzpostavljena *socialna mreža*. Pri uvajanju ODD se moramo izogniti dvema skrajnostima: a) zelo nizkemu ODD, ki ljudem pravzaprav ne pomaga v stiski, in b) zelo visokemu, ki bi bil tako zahteven, da bi povzročil revolto davkoplačevalcev. Ene in druge skrajnosti se lahko izognemo na več načinov. Eden od njih je ta, da postopoma zvišujemo ODD. Skoraj vse programe reduciramo na ta ODD. Za *socialno administriranje* pa potem ostane urejanje posebnih zadev, ki se nanašajo na invalidnine, bolezni, smrt, itd. Ti programi ostanejo, a tudi ti že upoštevajo ODD. Če nekdo dobi recimo tri tisoč din ODD, se to upošteva pri osebnem dohodku. Z uvedbo ODD bi se bistveno skrčilo in poenostavilo t.i. socialno administriranje. ODD je manjši kot minimalni dohodek; ker je manjši, tudi ne stimulira nezaposlenosti, hkrati pa vendarle rešuje probleme teh ljudi na dovolj časten način, ker jim ni treba, kot se reče, prositi za podporo.

Politološki vidik se nanaša na politični sistem oz. na institucionalni sistem, v katerem se socialna politika uveljavlja in reproducira. Osnovni problem, ki ga s tega vidika obravnavam, je tudi izražen v naslovu moje knjige: *Socialna država in družba blaginje*. Menim, da je nesmiselno govoriti o državi blaginje ali pa o socialni družbi, kot je nesmiselno, če bi govorili o "civilni državi" ali o "pravni družbi". Družba nima instrumentov za pravno urejanje družbenega življenja. Niti nima država mehanizmov, ki bi spodbujali spontano družbeno življenje. Če hočemo ljudem zagotavljati socialno varnost, jo lahko zagotovi le država in ne družba. Vemo, da je država ustanovljena zato, da varuje svoje člane, državljane. Ko pa govorimo o socialni blaginji oz. o kvaliteti življenja - ali še več - o sreči, je jasno, da zanjo lahko skrbijo državljani sami. Po tradicionalnem paternalističnem konceptu socialne politike naj bi država skrbela za socialno blaginjo svojih državljanov. Liberalno usmerjeni sociologi si ne želijo sistema "organizirane sreče", ampak menijo, da naj bi se ljudje sami med seboj osrečevali in to na privatni ter prostovoljni osnovi.

V zadnjem poglavju svoje knjige obravnavam posledice, ki nastanejo tedaj, če socialna država prodira v področje družbe blaginje. Govorim tudi o destruktivni funkciji države, če le-ta poskuša namesto zasebne, prostovoljne solidarnosti uveljavljati nasilno solidarnost, kar se kaže tudi v rušenju primarnih skupin.

Kakšna naj bi torej bila "socialna država"? V osnutku nove slovenske ustave se definira Slovenija kot pravna in socialna država, kar pa v nadaljnjem tekstu ni zadosti upoštevano. Z izhodiščnim načelom se strinjam, saj temelji na tistih dveh vrednotah, ki sta Nemčiji omogočili stabilno in relativno učinkovito regulacijo socialnih procesov. Dejansko je bil s tem, ko so se

socialdemokrati zavzemali za *socialno državo*, konservativci pa za *pravno državo*, dosežen kompromis: za konservativne krščanske demokrate je bila socialna država maksimum možne socializacije klasičnega kapitalizma, za socialdemokrate je bil to minimum, od katerega se gre naprej. Socialna država je bila nekakšna stična točka med enimi in drugimi in osnova trajnega političnega kompromisa. Pojem *pravna država* so Nemci poudarjali zaradi tega, da ne bi bilo kakršnekoli asociacije na Hitlerjevo socialno državo, ki je bila kot socialna izredno razvita, ki pa seveda ni bila pravna država. Omogočala je maksimalno socialno varnost in minimalno politično varnost. Na sintezi *pravne* in *socialne države* nastaja kvalitativno nova država. Po eni strani odmirajo nekatere stare funkcije države, po drugi pa se krepijo nekatere nove funkcije države. Lahko bi rekli, da gre za resnično metamorfozo države. Tisto, kar danes zamerim DEMOSu je, da govori o državi na star način, saj poudarja oblast, vlado, itd. Gre za obujanje stare države tipa *Ancien Regime*. Moderna država ni oblastniška politična država, ampak je predvsem sistem javne uprave, v katero spada socialna politika. Če pa se krepi administrativna država in slabi socialna, potem imamo opraviti z nazadnjaško politiko.

Po mojem prepričanju se sedaj preveč grozi z ekonomskimi sankcijami. Grozi se z izgubo delovnega mesta, s padcem standarda itd. Takšna politika je kontraproduktivna, saj strah hromi ljudi. Družboslovci poudarjajo nasprotno: varnost pri delu, pri naložbah, itd. Jaz se sicer zavzemam za *varnost dela*, ne pa za *varnost delovnega mesta*, sicer začne socialna politika blokirati ekonomsko. Socialna politika je lahko močno razvita, vendar mora biti funkcionalna, ne sme biti antiproduktivna.

Naj na koncu opozorim na odnos med sociologijo-socialno politiko in socialnim delom. Sociologi zadnje čase pogosto razpravljajo o "smrti sociologije". Zdi se, kot da sociologija ne more prestopiti prek univerzitetnih zidov v družbo. Še vedno je v bistvu analitično-deskriptivna veda, ki daje sicer boljše deskriptivne analize kot ekonomija. Njen pristop je bolj kompleksen, kot pri drugih družbenih vedah. Vendar je podobna zdravniku, ki zna dati diagnozo, terapije pa ne. S tega vidika bi - po mojem - sociologija še potrebovala socialno politiko in socialno delo, ki sta njeni naravni področji praktičnega udejstvovanja. Razmerje med sociologijo in socialnim delom bi lahko opredelili tudi takole: sociologi naj analizirajo in tudi sugerirajo določene ukrepe, ki so v zvezi z učinki socialne politike na socialno stratifikacijo in na socialno mobilnost. Socialna politika namreč vse bolj vpliva na socialno stratifikacijo. Socialno stratifikacijo v tem primeru smatramo za odvisno variabla.

Nekateri skandinavski avtorji menijo, de je danes v skandinavskih državah socialna politika tista, ki v večji meri kroji socialno stratifikacijo

kot ekonomija in politika skupaj. Seveda lahko socialno stratifikacijo obravnavamo kot neodvisno variabulo. S tem v zvezi menijo nekateri sociologi, da sta tako ekonomija kot socialna politika determinirani z obstoječo socialno strukturo družbe. Ne glede na ideologijo sta obe zgolj instrument reprodukcije obstoječe socialne stratifikacije."

Pripravil Milko Poštrak

PERSPEKTIVE SOCIALNEGA DELA V PODJETJIH

PAVLA RAPOŠA-TAJNŠEK

Povzetek

Socialno delo v podjetjih je na pomembni prelomnici, od katere je odvisen njegov nadaljni razvoj. Ločitev ekonomske in socialne funkcije ne pomeni, da za socialno delo ni več prostora v podjetjih. Za uspešno poslovanje je človeški faktor odločilnega pomena, zato je nujno prizadevanje za kvaliteto delovnega življenja h kateri prispeva socialno delo z seštevanjem osebnih in medosebnih problemov delavcev na individualni, skupinski in organizacijski ravni in s povezovanjem z družbenim okoljem. - Ured.

Summary

Social work in enterprises is at an important turning-point, of which it's further development depends. The separation of the economic and the social function doesn't mean that there could be no place for social work in enterprises any more. For successful business the human factor is of critical importance, so the development of quality of workers' life is a necessity. Social work contributes to the quality of workers' life through solving of personal and interpersonal problems of employees on the individual, group and organizational levels with social environment of an enterprise. - Ed.

Težavne gospodarske razmere, v katerih so se v zadnjem obdobju znašla mnoga podjetja, vplivajo tudi na položaj socialnega dela v tem okolju. Videti je, kot da je krizna situacija samo še potencirala vprašanja in dvome, ki spremljajo socialno delo v delovnih organizacijah od njegovih prvih začetkov pred dobrimi tridesetimi leti, ko so se v slovenskem gospodarstvu začeli zaposlovati poklicno izobraženi socialni delavci.

V preteklem obdobju smo ugotavljali, da je položaj socialnih delavcev v delovnih organizacijah sila različen. Medtem ko so eni izražali zadovoljstvo s svojim delovnim statusom in uspehi (ob ustrezni kritičnosti do doseženih rezultatov), so se drugi čutili nenehno ogrožene in odrinjene v povsem obrobni položaj. Med razlogi za takšno stanje so največkrat navajali nerazumevanje s strani vodilnih delavcev in tehničnih strokovnjakov, ki imajo oziroma so imeli nepopolne ali celo povsem zgrešene predstave o tem, kaj je

socialno delo. Poleg pretiranih pričakovanj glede možnosti socialnega dela, po katerih naj bi socialni delavci kot nekakšni čudodelniki rešili vse zapletene (med)človeške probleme, je pogosto prihajalo do omalovaževanja stroke in problemov, ki jih rešuje.

Veliko je k težavnemu položaju socialnih delavcev v delovnih organizacijah prispevala tudi pomanjkljiva strokovna usposobljenost za delo na tem specifičnem področju, ki ga dvoletni, polivalentno naravnani študij ni mogel dovolj upoštevati. Podiplomsko izobraževanje, ki je bilo dokaj omejeno, teh pomanjkljivosti ni moglo odpraviti, ne nazadnje tudi zaradi premajhnih spodbud in zahtev v delovnem okolju, ki ni bilo vedno naklonjeno pridobivanju novega znanja. Ne glede na navedene težave pa so se socialni delavci v delovnih organizacijah razmeroma dobro uveljavili, tako glede na samo številčno zastopanost kot tudi z vidika dejavnosti, ki je bila v nekaterih delovnih kolektivih zelo razvejana in upoštevana.

"Socialo ven iz podjetij" - kaj pa sploh je "sociala"?

V kritični gospodarski situaciji, značilni za osemdeseta leta, predvsem pa za sedanje prehodno obdobje, se je položaj socialnega dela v posameznih organizacijah močno zaostрил. Vse kaže, da se je socialno delo v podjetjih znašlo na pomembni prelomnici, od katere sta odvisna njegov nadaljnji obstoj in razvoj. Uveljavljanje tržne ekonomije povzroča velike spremembe v gospodarjenju in ravnanju podjetij in drugih delovnih organizacij. Ena od najbolj značilnih sprememb je povečana negotovost na individualni in organizacijski ravni, ki je povezana z nestabilnostjo in nepredvidljivostjo v ekonomskem in družbenem okolju. Težavne gospodarske razmere silijo vodstva podjetij k iskanju novih rešitev, ki naj zagotovijo večjo varnost in stabilnost delovne organizacije; pri tem pa se je na udaru znašla tudi stroka, ki ni usmerjena le v zmanjševanje in blaženje posledic socialne negotovosti, temveč v ohranjanje in razvoj človeških in družbenih potencialov. Najpomembnejša naloga socialnega dela je, da krepi človekovo samostojnost in ustvarjalnost v medsebojni povezanosti z drugimi člani družbe. Pomoč pri ohranjanju in razvijanju sposobnosti za samostojno življenje in delo pa nima ničesar skupnega s pojmovanjem, ki socialno delo reducira na tako imenovano "socialo", to je na pomoč, ki ne spodbuja in ne omogoča samostojnosti, pač pa ohranja in povečuje nemoč, odvisnost in podrejenost prejemnikov pomoči.

Ločitev ekonomske in socialne funkcije

V zahtevah, da je treba socialno delo izločiti iz delovnih organizacij, v katerih ni prostora za "socialo", najdemo odraz takšnega poenostavljenega pojmovanja. Upoštevati pa moramo, da gre pri tem tudi za drugačno razme-

jitev med gospodarsko organizacijo in državo, za ločitev ekonomske in socialne politike, ki v preteklosti nista bili diferencirani, zato nista dajali ustreznih rezultatov niti na ekonomskem niti na socialnem področju. Delovne organizacije, ki se v pogojih tržne ekonomije odločajo za produktivno zaposlovanje in večjo učinkovitost delovne sile, se želijo otresti manj produktivnih in presežnih delavcev, za katere naj poskrbi država. Ker je delavcev preveč in ker gre pri tem praviloma za premalo izobraženo, za sodobno tehnologijo nezanimivo delovno silo, delovne organizacije niso več pripravljene, pogosto pa tudi ne zmožne ohranjati različnih ugodnosti in organiziranih oblik pomoči svojim delavcem. Še več, zaradi kritične ekonomske situacije in hitrih sprememb v vseh sferah družbe, se pojavljajo ideje, po katerih naj bi nasprotja med delom in kapitalom, med človekom in tehnologijo reševali na način, znan iz časov liberalnega kapitalizma, ko je podjetnik uveljavljal svoje interese nasproti neukemu, neorganiziranemu in s strani države nezaščitenemu delavcu, ki ga je lahko brez večjih posledic za proizvodnjo kadarkoli nadomestiti z drugim.

Vrnitev v kapitalizem - toda kakšen?

V takšnem kontekstu se pojavljajo tudi razmišljanja, po katerih je socialna funkcija podjetja nepotreben balast, ki se ga mora podjetje v imenu racionalnega in uspešnega gospodarjenja čimprej znebiti. Videti je, da smo prišli v fazo, ko poskušamo negirati socialistično preteklost z vračanjem v predpreteklo obdobje, v čas zgodnjega kapitalizma, namesto da bi iskali pot v smeri, ki so jo v najrazvitejših kapitalističnih deželah že prehodili.

Sodobna kapitalistična podjetja, značilna za obdobje prehoda iz industrijske v postindustrijsko družbo, skušajo namesto konflikta med kapitalom in delom upoštevati njuno neizbežno medsebojno odvisnost, ki se kaže v ustreznem odnosu do delovne sile. Industrijski kapitalizem je potreboval armado nekvalificiranih delavcev, nove tehnologije, ki vodijo v postindustrijsko družbo, pa zahtevajo visoko izobražene, ustvarjalne delavce, brez katerih ni ekonomske učinkovitosti in uspešnosti. V uspešnih novih podjetjih se zavedajo, da "človeški viri tvorijo glavno osnovo za bogastvo družbe - kapital je samo pasiven proizvodni faktor", pravi Kos. Rastoči pomen "človeškega faktorja" daje vedno večji pomen prizadevanjem za kvaliteto delovnega življenja, ki jo kot izraz ekonomske nuje razvijajo mnoga uspešna podjetja.

Kvaliteta delovnega življenja in socialno delo v gospodarsko uspešnih podjetjih

Kvaliteta delovnega življenja postaja način razmišljanja o ljudeh, delu in organizacijah, ki upošteva vpliv dela na ljudi in na uspešnost organizacije ter

participacije pri reševanju problemov in odločanju (Nadler in Lawler). V okviru prizadevanj za kvaliteto delovnega življenja poskušajo doseči, da bi bilo delo hkrati bolj privlačno in bolj produktivno, da bi dajalo več zadovoljstva posameznemu delavcu in bi hkrati koristilo delovni organizaciji. Izhodišče programov za večjo kvaliteto delovnega življenja je spoznanje, da produktivnosti ni več mogoče dvigovati zgolj z zahtevami in pritiski, temveč z omogočanjem ustvarjalnega skupinskega dela, s pravico delavcev, da povedo svoje mnenje o delu in razmerah, v katerih poteka, z izboljšanjem delovnih razmer, s preseganjem tradicionalne ločenosti sveta dela od družinskega življenja itd.

Se prepad med delovnimi obveznostmi in potrebami družinskega življenja zmanjšuje?

Za naše razmere je zanimivo povezovanje delovnih in družinskih obveznosti, ki naj bi preseгло prepad med tema dvema področjema človekove eksistence, kajti najnovejši trendi pri nas gredo prej v obratno smer, kljub domnevi, da ni mogoče doseči ustrezne kvalitete življenja, če obveze delovnega in družinskega okolja niso kompatibilne (Rus). To dejstvo potrjuje definicijo, po kateri so prizadevanja za kvaliteto delovnega življenja povezana z obdobjem gospodarske in družbene rasti (Delamotte in Takezawa), v kateri je povezava med zadovoljstvom delavcev in produktivnostjo transparentnejša.* Podjetja v razvitem kapitalističnem svetu, ki poleg drugih kadrovskih delavcev zaposlujejo tudi socialne delavce, tega prav gotovo ne bi počela, če socialno delo ne bi prispevalo k ekonomski uspešnosti podjetja. Spoznanje, da je za uspešno poslovanje človeški faktor odločilnega pomena, jih sili k temu, da vlagajo v kvaliteto delovnega življenja precejšnja sredstva. K temu jih še dodatno spodbujajo močne sindikalne organizacije in država s svojimi predpisi s področja delovnega prava in socialne varnosti.

Zanimiva je izkušnja Združenih držav Amerike, kjer so se socialni delavci v podjetjih začeli zaposlovati v zadnjem obdobju, za katerega je značilno po eni strani gibanje za kvaliteto delovnega življenja, po drugi strani pa težnja države, da čim bolj uveljavi tako imenovano delovno blaginjo, v kateri naj bi zmanjšali socialne pomoči nezaposlenim z razvijanjem priložnosti za zaposlitev tistih kategorij, ki so pri tekmovanju na trgu delovne sile v slabšem položaju. To je spodbudilo zakonodajo na delovnem področju k zaščiti obrobni skupin, povečale pa so se tudi zahteve po upo-

* Poleg izraza kvaliteta delovnega življenja, se v svetu pojavljajo še termini humanizacija dela, izboljšanje delovnega okolja, demokratizacija delovnega okolja, varstvo delavcev itd., ki imajo soroden pomen.

števanju družinskih obveznosti delavcev, da bi tako olajšali zaposlovanje žensk. V podjetjih so se srečali z novo delovno silo, ki so ji morali nameniti več pozornosti, zato so se dotedanjim kadrovskim delavcem pridružili novi.

Socialno delo v prehodnem obdobju - kako preživeti prehod v tržno ekonomijo?

K zaposlovanju socialnih delavcev v ekonomsko uspešnih podjetjih ni odločilno prispeval zakon, temveč potreba po ustreznem odzivanju na spremembe v strukturi in zahtevah delovne sile. Poklicna blaginja, ki vključuje zaposlene delavce, je postala pomemben sektor v sistemu družbene blaginje, v katerem sta ekonomska in socialna politika sicer ostro razmejeni in v njem z vso neusmiljenostjo deluje trg delovne sile, ki vzdržuje visoko delovno moralo zaposlenih. Ti se morajo nenehno boriti za svoj privilegirani položaj v primerjavi z veliko množico nezaposlenih in naraščajočim številom tistih delavcev, ki delajo s skrajšanim delovnim časom ali le občasno in zato ne uživajo ugodnosti redno zaposlenih delavcev.

V naših razmerah se trg delovne sile šele oblikuje; namesto polne zaposlenosti in skoraj popolne varnosti pred izgubo delovnega mesta se pojavljata negotovost in konkurenca, razvija se doslej malo prisotna podjetniška miselnost. Prehod iz dosedanje družbene in ekonomske ureditve v novo, kapitalistično obliko v prvi fazi ni videti kot približevanje postkapitalistični družbi, ki je nastala kot rezultat globokih tehnoloških in družbenih sprememb, temveč kot vračanje v začetke kapitalizma. V razmerah, kakršne so, v podjetjih več govorijo o preživetju kot o kvaliteti delovnega življenja. Pričakujemo pa, da se bo odnos delovnih organizacij do potreb njihovih delavcev in s tem tudi do socialnega dela uravnovesil v tistem trenutku, ko se bodo prelevile v uspešna, tržno naravnana podjetja, ki so zmožna konkurirati na svetovnem trgu. Ko bodo delovne organizacije zmanjšale število zaposlenih delavcev, ki so jih v preteklosti - v skladu z ideologijo polne zaposlenosti - zaposlovale brez upoštevanja tržnih zakonitosti; ko proizvodnja ne bo več temeljila na zastareli tehnologiji in na ceneni nekvalificirani delovni sili; ko bo ob trgu delovne sile uveljavljen tudi sistem socialnega varstva brezposelnih, se bodo razmišljanja o tem, ali je socialno delo v delovnih organizacijah potrebno ali ne, približala rešitvam, ki so značilne za ekonomsko in socialno razvitejša okolja.

Povezati reševanje osebnih in medčloveških problemov z organizacijsko ravnanje

Zavzemanje za človeka v procesu dela ni nujno v konfliktu z ekonomsko logiko podjetja, ki ne dopušča neznanja in nesposobnosti, neodgovornega ravnanja in izmikanja delu. Socialno delo, ki teži k razvijanju človekovih

potencialov, ne podpira lenih, nesposobnih in neodgovornih delavcev, kot skušajo nekateri prikazati njihovo prizadevanje za humanizacijo delovnega okolja in odnosov pri delu. Tako kot v vsakem socialnem sistemu pa prihaja tudi v delovnih organizacijah do težav in konfliktov, ki jih je potrebno reševati. "Uspešnost organizacije je odvisna tudi od sprotnega reševanja osebnih in medčloveških problemov, pri čemer je treba upoštevati obe strani: organizacijsko in individualno oziroma skupinsko raven. Management v podjetjih se vedno bolj zaveda, da delavci ne morejo pustiti svojih osebnih in družinskih problemov pred vrati delovne organizacije in da ti problemi niso samo njihovi, saj prizadenejo tudi sodelavce in celotno organizacijo. Uveljavlja se spoznanje, da je iskanje pomoči družbeno sprejemljivo in zaželeno dejanje ter da zgodnja identifikacija problema odpravi stroške dragih medicinskih posegov ali socialnih dajatev (Akabas in drugi, 1972). Podobno je pri reševanju problemov, ki so povezani z različnimi stresi in večjo "ranljivostjo" posameznikov ali posameznih kategorij zaposlenih, ki so zaradi družinskih obveznosti, mladoletnosti, starosti, bolezni, invalidnosti, sociokulturnih značilnosti itd. bolj izpostavljeni pritiskom delovnega in življenjskega okolja in zato potrebujejo več pomoči kot drugi, da bi ohranili ali povečali svojo delovno sposobnost in samostojnost. Reševanje teh problemov je sestavni del prizadevanj za kvaliteto delovnega življenja (oziroma za humanizacijo dela), ki vključuje široko področje delovnih razmer, zahtev in pričakovanj delavcev ter naporov, da bi uskladili dvojne cilje delovnih organizacij: cilje gospodarske uspešnosti ter izboljšanje razmer in odnosov v delovnem okolju.

Podjetja potrebujejo socialne delavce za uspešno reševanje tehničnih in organizacijskih problemov, ki prizadevajo delavce in njihove odnose z okoljem, ter za reševanje problemov, ki se nanašajo na organizacijo in njeno odgovornost za kvaliteto delovnega življenja.

Poseben vidik socialnega dela v delovni organizaciji je povezava z družbenim okoljem, z lokalno skupnostjo, v kateri so locirani številni viri pomoči, ki jih koristijo zaposleni, od skupin samopomoči do strokovnih institucij, obenem pa je to okolje tudi subjekt dogovarjanja z delovno organizacijo ob skupnih vprašanjih in razvojnih načrtih. Potreba po medsebojnem sodelovanju se je zaostrila zlasti ob ekoloških vidikih, čeprav to nikakor ni edino področje skupnih interesov med delovno organizacijo in njenim neposrednim okoljem.

"Paradigma stranke" opredeljuje tudi socialno delo v podjetju

Pomembno je, da socialni delavec v podjetju vselej povezuje vse navedene ravni svoje strokovne intervencije, saj bo s tem uresničeval tako interese posameznih delavcev (ali skupin delavcev) kot interese delovne organi-

zacije in njenega družbenega okolja. Pri tem izhaja iz temeljnih vrednot in principov, ki določajo intervencijo socialnega dela, in opravlja vloge, ki so značilne za vsa področja socialnega dela. Bistveno v procesu reševanja problemov, ne glede na raven pojavljanja, je upoštevanje stranke (posameznega delavca, kolektiva) kot odločujočega partnerja v skupnem prizadevanju, v okviru katerega stranka ob pomoči socialnega delavca opredeli svoj problem, se odloči o ciljnih in načinih spreminjanja situacije ter izvede načrtovane aktivnosti. Reševati problem skupaj s stranko ob njeni lastni odločitvi in jasnem dogovoru o tem, kaj, zakaj in kako spremeniti ob sodelovanju in podpori socialnega delavca specifične metode socialnega dela, ki je značilna tudi za strokovno intervencijo v okviru delovne organizacije oziroma podjetja. Pri tem ni toliko pomembno, s katerimi problemi se ukvarja socialni delavec; to je odvisno od značilnosti in potreb konkretne delovne organizacije. Dosedanja praksa je pokazala, da lahko socialni delavci uspešno opravljajo zelo različne naloge, povezane s kvaliteto delovnega življenja. Nova razmejitev ekonomske in socialne politike in s tem drugačna odgovornost podjetja in države za blaginjo ljudi bosta morda spremenili obseg dela na posameznih področjih (na primer stanovanjskem), ne moreta pa bistveno vplivati na delokrog socialnega dela v podjetju, ki je bil že doslej odvisen od konkretne situacije v podjetju. Najpomembnejša sprememba bo verjetno to, da se bo socialno delo bolj kot v preteklosti omejilo na probleme, povezane z delovnimi razmerami in odnosi pri delu.

Za socialne delavce v podjetjih je nedvomno pomembno, kako bodo opredelili obseg in vsebino nalog, ki sodijo v njihovo pristojnost. Vendar pa je za njihovo profesionalno identiteto pomembnejše vztrajanje pri temeljnih principih, metodah in postopkih, ki opredeljujejo stroko. Poudariti velja zlasti načelo človekove lastne odločitve in participacije v vseh fazah reševanja problema, spoštovanje človekovega dostojanstva, načelo zaupnosti in druga načela, ki jih v okviru kadrovskega managementa ni mogoče vselej upoštevati. Zato morajo socialni delavci razmejiti svoje strokovno področje od drugih nalog s področja kadrovske dejavnosti, kot so recimo sprejemanje in odpuščanje, nagrajevanje, napredovanje, disciplinski ukrepi in podobne odločitve, ki morajo biti prepuščene kadrovskim managerjem. Zato je težko združevati vlogo socialnega delavca z vlogo kadrovika, kar se dogaja predvsem v manjših delovnih organizacijah. Če hoče socialni delavec ohraniti strokovno identiteto in si pridobiti zaupanje delavcev, mora jasno razmejiti postopke, v katerih uporablja metode socialnega dela (paradigma stranke!), od postopkov, ki so povezani s kadrovskim managementom. Sicer pa navedena dilema ni neznana tudi drugim področjem socialnega dela, na katerih se administrativni postopki in ukrepi prepletajo s potrebo po svetovalnem pristopu.

Znanje, ki bo utrjevalo profesionalno identiteto, in strokovna avtonomnost sta največji izziv in realna perspektiva socialnega dela v podjetjih. Zakonodaja, ki bi ustrezno uredila področje socialnega dela v delovnih organizacijah, bo nadvse dobrodošla, vendar pa ne bo zmanjšala potrebe po strokovni uveljavitvi, ki bo v največji meri utrdila položaj socialnega dela kot pomembnega dejavnika pri razvoju človeških potencialov v delovnem procesu. Poleg navedenega pa bi morali čim prej razviti tudi različne oblike strokovnega povezovanja socialnih delavcev s tega področja, od dejavnosti društev do supervizijskih in drugih skupin.

Literatura:

- Akabas, S. H., Kurzman, P. A., Kolben, N. S.(ed): Labor and Industrial Settings: Sites for Social Work Practice, Council on Social Work Education, New York 1979
- Delamotte, Y., Takezawa, Sh.: Quality of Working Life in an International Perspective, BIT, Geneva 1984
- Kast, F. E., Rosenzweig, J. E.: Organization and Management: A Systems and Contingency Approach, Mc Graw Hill 1985
- Nader, D.A., Lawler, E. E.: Quality of Working Life, Perspective of Direction, Organizational Dynamics, Winter 1983
- Ekonomija in kadri, Zbornik gradiv s študijskih dni kadrovskih delavcev Slovenije 1988

ZNAČILNOSTI SOCIALNEGA DELA V RAZMERAH PODJETNIŠTVA - DO OBZORIJ NOVE KULTURNOSTI (I DEL)

MARIJA OVSENIK

JOŽE OVSENIK

Povzetek

Težnja slovenskih socialnih delavcev k preventivni usmeritvi se ujema s spremembami v naravi socialne problematike v sodobnem času. Vendar sistem socialnega dela organizacijsko ni pripravljen na nove naloge. Pri teh prizadevanjih si lahko pomaga s spoznanji organizacijskih ved, saj obstaja podobnost med socialnim delom in podjetniško dejavnostjo. Tudi socialnemu delu bi koristil duh podjetništva. - Ured.

Summary

The striving of slovenian social workers toward the preventive orientation is in accordance with the changes in the nature of social problems in this time. But the system of social work is from the organizational point of view - not ready for the new tasks. The knowledge base of organizational sciences could be helpful in these efforts. There is similarity between social work and entrepreneurship. The spirit of entrepreneurship could be helpful for social work too. -Ed.

Uvodne ugotovitve

Naslovno temo te razprave nam narekuje naše dojemanje razsežnosti, tj. širine in globine sprememb, ki zdaj potekajo tako v širšem kot tudi ožjem in da ne rečemo intimnem okolju. Vsi vemo in dobro čutimo, da se povsod okrog nas spreminja marsikaj, kar tako ali drugače določa naš vsakdan in tudi naš pogled v prihodnost. Morda ne tvegamo preveč, če temu dodamo še domnevo, kako ob vsem tem skoraj ni mogoče, da se ne bi kaj takšnega, čemur sicer rečemo "marsikaj", spreminjalo tudi v nas samih, v naših mislih, v naših dojemanjih in razumevanjih različnih novih situacij in - rekli bi - v naših občutih nasploh.

In kako naj se ne bi nekaj globoko v podzavesti zganilo že samo ob podatku, da bo v Sloveniji še leta 2000 praktično kar tretjina delavcev takšnih, ki jih statistika uvršča v kategoriji NK - nekvalificirani in PK - polkvalificirani. Tak podatek je videti za našo prihodnost naravnost grozljiv, saj je v popolnem nasprotju s trendi tehnološkega razvoja, po katerih naj bi - po

dosedanjih raziskavah in predvidevanjih - v Sloveniji prevladovala takšna gospodarskotehnološka struktura oz. razvitost, ki bo glede zaposlitve zainteresirana praktično edinole za poklice intelektualnih profilov, znanih pod oznakami SŠ - srednješolci, VS - visoko izobraženi strokovnjaki in znanstveni delavci z magisterijem in doktoratom.(1)

Če se bo to v resnici tudi zgodilo - zgodilo pa naj bi se, če hoče biti Slovenija gospodarsko samostojna in sposobna preživljati samo sebe v razmerah vse hujše gospodarske in vsakršne druge konkurence odprtega gospodarstva in odprte družbe, potem si lahko danes le zamišljamo, kakšni družbeni premiki in pretresi nas neizbežno čakajo v razdobju od leta 1990-2000. Navedeni podatki nam vsiljujejo domnevo, da se bo v tem kratkem času v naši majhni Sloveniji, na določen način prevrnil svet.

Ob tem je zanimivo in spodbudno pokazati posebej tudi na podatek, ki smo ga dobili v isti obsežni raziskavi. Med statistično relevantno populacijo socialnih delavcev smo spomladi leta 1989 odkrili zelo pozitivno razpoloženje glede njihove strukture dela. Večina jih namreč meni, da so preveč zaposleni s t.i. administrativnimi opravili, in si bolj želijo t.i. preventivnega angažiranja v reševanju socialne problematike.

Če torej primerjamo navedeni podatek o predvideni grozljivki prevrnitve zaposlitveno-socialne sfere na eni strani ter podatek o želji slovenskih socialnih delavcev, da bi, kar je zanimiva ugotovitev, prešli iz pretežno administrativno-kurativnega v pretežno prosvetljevalno-preventivno socialno delo in nastopanje, se nam vsaj na prvi pogled pokaže takšno razpoloženje slovenskih socialnih delavcev kot nekaj zelo ugodnega in morda kot nekako naročeno, saj bodo sposobni nastopiti v javnosti (izraz socialno, mimogrede rečeno, pomeni hkrati tudi družbeno; socialne delavce lahko torej obravnavamo hkrati tudi kot družbene delavce) pravočasno in na primeren način in še dovolj zgodaj - torej še predno začno ljudje padati v različne marginalne in od pomoči drugih odvisne življenjske položaje. Gledano v čas nastopajočega desetletja 1990-2000 bi torej lahko domnevali, da gre za dvoje posrečenih in medsebojno dokaj - kar samih od sebe - usklajenih teženj; namreč, tako kakor bodo že nastajali in se zaostrovali primeri zaposlitveno-socialnega prevrata in s tem socialna problematika, vsaj na primer pri gospodarsko-tehnološko težje ali sploh nezaposljivih osebah, tako se bodo vse bolj angažirali tudi socialni delavci preventivno, se pravi pravočasno in predvidevajoč nastajanje socialnih problemov. Že v raziskavi iz leta 1989 so namreč izrazili željo po preventivnem socialnem delu. Zgolj tako gledano v našo bližnjo prihodnost bi se zdelo, kot da so stvari povsem v redu in na svojem mestu: Zaposlitveno-socialni preobrat se bo pač zgodil, tako kot se mora in kot bodo zahtevali in narekovali gospodarski in predvsem tehnološki tokovi, po drugi strani pa naši socialni delavci na takšne možnosti uveljavljanja socialne preventive

očitno komaj že čakajo, podobno kot armada, ki se venomer uči in usposablja za morebitni kadarkolišnji bojni nastop.

Prav tu pa se nam zdaj odpira vprašanje, kako se namerava sistem slovenskega socialnega dela recimo preventivno soočiti z velikim valom nove socialne problematike, ki bo, upajmo, časovno omejen. Zakaj tukaj posebej odpiramo to vprašanje? Zato pač, ker so nam slovenski socialni delavci leta 1989 sicer morda kar nekam vzneseno povedali, da bi radi spremenili svoje pretežno administrativno-kurativno obremenjeno delo v bolj prosvetljevalno-preventivno, a so hkrati - verjetno obžalujoč - morali priznati, da "nimajo predstave o tem, kako naj bi to storili". Menimo, da je takšna percepcionalna nemoč slovenskih socialnih delavcev - seveda v primerjavi s prihajajočim zaposlitveno-socialnim prevratom, ki smo ga omenili, v bistvu nekaj, česar se lahko zelo bojimo. Sistem slovenskega socialnega dela na prihajajoči socialni vihar očitno ni pripravljen, saj enostavno "nima idej", s katerimi bi si lahko pomagal v takšnem vrtincu. Akcije pa ne morejo uspeti, če tisti, ki naj bi v njih odigral glavno vlogo, "nima pojma" o tem, kako se je treba akcije lotiti in kako naj bi si zamislil rešitev iz zapletenega položaja.

Že res, da se socialni delavci učijo in se znajo lotevati posameznih t.i. socialnih problemov. Toda kaj storiti, če je število socialnih problemov nenadoma - ali v določenem času veliko, celo ogromno, tako da predstavlja kar nekakšen velik poplavno-rušilni val (kot se včasih zgodi ob obalah oceanov, ob potresih in podobno). Takrat je t.i. kurativa brez dvoma neizogibna in predstavlja rešilno bilko za mnoge ponesrečence (brodolomce).

Toda povsem drugačna se zdi situacija tedaj in tam, kadar in kjer se za približevanje katastrofičnega vala širših razsežnosti z večjo ali manjšo gotovostjo oz. verjetnostjo ve vnaprej.

Kaj vidimo iz tega? Po eni strani raziskave kažejo, da bodo na področju socialnega dela v naslednjih desetih letih očitno hudi časi, po drugi strani pa imajo slovenski socialni delavci v tem pogledu pravilno težnjo po nadaljnem izpopolnjevanju svojega dela prav v smeri pričakovanih slovenskih potreb v letih, ki prihajajo. Odprto pa je vprašanje, ki ga tukaj lahko obravnavamo tudi kot problem, da se namreč sistem slovenskega socialnega dela očitno še ni začel tudi organizacijsko pripravljati na obremenitve in naloge, ki izhajajo iz tega.

Prav tako smo videli, da so v takšnem preučevanju problematike nekatere primerjave z drugimi dejavnostmi imaginativno kar poučne in dobrodošle.

Ker slovenskim socialnim delavcem očitno manjka idej in zamisli, kako bi svoje delo preuredili ne le na zanimiv, temveč tudi očitno potreben način, smo odločili, da se poizkusimo dokopati do novih spoznanj o naravi in problematiki socialnega dela ter po tej poti priti do jasnejše podobe o

posameznih značilnostih in sestavinah ter okoliščinah socialnega dela. To se nam zdi smiselno in potrebno pač - iz že omenjenih razlogov zaradi pričakovanih velikih potreb in obremenitev po eni strani, po drugi strani pa zaradi imaginativne nemoči socialnih delavcev. To neskladje nas naravnost sili da se o elementih socialnega dela spet nekoliko bolj zamislimo, saj je dopustno domnevati, da v socialnem delu še niso izkoriščene in kot bi rekel K. Marx - "razvite vse potence, ki spijo v njegovi naravi".(2)

V Sloveniji se ob zadnjih spremembah gospodarskega in družbenega sistema očitno dogaja nekaj podobnega (nerazvite potence, ki spijo v človeku-delavcu, tudi v socialnem delavcu) tudi na številnih drugih področjih, na primer na področju uveljavljanja t.i. podjetništva. Vemo, da je s pojmom podjetništva povezanih nekaj za uspeh pomembnih posebnosti, sicer grozi propad (stečajni podjetij v naši družbi in gospodarstvu prav zdaj niso nikakršna redkost). Glede na to, da pri nas več desetletij iz ideoloških razlogov nismo razvijali ideje o podjetništvu (temveč smo razvijali predvsem zamisel o t.i. združenem delu), je v naših ljudeh, potem ko je zakon konec leta 1988 v pravno, poslovno, gospodarsko in življenjsko prakso spet vpeljal terminus podjetje, morala ponovno oživeti misel o tem, kaj podjetje in podjetništvo sploh pomeni takrat, ko ga poskušamo - po možnosti uspešno - uporabljati v živi praksi ("v živo"), ker je bila do pred letom celo uporaba besede "podjetje" politično-ideološko skoraj prepovedana in se zato praktično sploh ni uporabljala, je po ponovni vpeljavi kategorije podjetje v Sloveniji potrebno teoretično razlagati, kaj podjetje v vsakdanjem življenju sploh je, kajti mnogokateri bi se sicer rad "šel (lastno) podjetje", ko bi ta pojav kaj bolj poznal v nekaterih bistvenih in za uspeh pomembnih značilnostih.

Tako torej tudi zainteresiranci za podjetje dandanes v naši slovenski in jugoslovanski družbi niso v nič kaj boljšem položaju kot socialni delavci, ki bi radi svoje (socialno) delo prelevili iz pretežno administrativno-kurativnega v pretežno - verjetno tudi zanimivejše in zato privlačnejše - prosvetljevalno-preventivno in s tem prešli iz sfere (do)sedanje bolj ali manj pasivne akcijske "odzivnosti" v sfero akcijske "izzivnosti".(3)

Takšen pristop k prizadevanju za čim večjo jasnost prav za t.i. aktivni/izzivni uspeh (tudi) socialnega dela - namreč primerjanje med kategorijami podjetje/podjetništvo ter socialno delo/socialnost - pa nam je tudi že nekako blizu, saj se nam je izkazal za spoznavno plodnega že v neki naši prejšnji študiji.(4) Zato upamo, da nam bo lahko tudi tokrat ta (primerjalna) metoda pomagala do kakih novih spoznanj in poudarkov v (morda) še vedno razmeroma manj znanih značilnostih t.i. socialnega dela.

Naj omenimo še zakaj pričakujemo nova spoznanja o značilnostih socialnega dela prav iz primerjanja s kategorijo podjetje. Za to imamo dva razloga. Že v neki naši prejšnji študiji smo ugotovili, da splošna teorija soci-

alnega dela pravzaprav še ne obstaja.(5) Prav to nehvaležno dejstvo pa je morda tudi eden izmed globljih in bolj skritih razlogov, zakaj so nam slovenski socialni delavci leta 1989 odgovorili, da "nimajo idej" o tem, kako bi svoje delo razvijali iz pretežno kurativnega v bolj (tudi) preventivno. Iz tega pa vidimo, da je vzrok takšne "slabosti" (tudi) slovenskih socialnih delavcev bolj objektivne kot pa morda zgolj subjektivne narave. Drugi razlog vidimo v tem, da je na temo podjetje vendarle mogoče najti vsaj nekaj več literature, ki pronicljiveje poskuša orisati značilnosti fenomena podjetje/podjetnik/podjetništvo, kot pa je to v primeru socialnega dela, socialnega delavca/in socialnosti.

Značilnosti kategorije podjetje, ki bi lahko bile zanimive tudi za izpopolnjevanje kategorije socialno delo v prihodnosti

1. Po neki teoretski analizi(6) beseda podjetje etimološko izhaja iz besede pod-vzeti (akcijo), oziroma delo(vanje). Kategoriji podjetje in socialno delo(vanje) imata torej nekaj skupnega, in sicer to, da gre v obeh primerih za človekovo delo(vanje). Različna sta le področje in namen delo(vanja). Pri podjetju (negospodarsko pod-vzetje - vzpon na visoko goro, vrhunsko športno tekmovanje ipd. - po tradiciji raje imenujemo podvig, hrvaško: poduhvat) gre za namen uveljaviti se, biti uspešen na področju gospodarske aktivnosti. Pri socialnem delu pa gre delovanju praviloma in po tradiciji za namen pomagati šibkejšemu ali nemočnemu sočloveku, ki se je znašel v neugodnem položaju; tisti, ki pomaga, ne pričakuje takojšnjega (ali pa ga sploh ne pričakuje) plačila oziroma poklicnemu socialnemu delavcu pomaga namesto tistega, ki je dobil pomoč, (pre)živeti nekdo drug, na primer družbena skupnost, v imenu katere socialni delavec pomaga (SPIZ, dobrodelne organizacije, dobri ljudje ipd.). Kategorija podjetje in kategorija socialno delo imata torej nekaj skupnega - oboje je delo(vanje) - in nekaj različnega - različna sta namen in plačnik tega delo(vanja).

A s tem še nismo končali. Tako pri enem kot pri drugem je namreč neizogibna določena stopnja tveganja; na začetku delovanja, bodisi gospodarsko-pridobitniškega ali socialnega, oziroma vsake posamezne akcije ni nikdar povsem gotovo, da bosta akterjev namen in cilj tudi v resnici in v celoti dosežena. Človekovo delo - kakršnekoli vrste že - je namreč takšno, da nam v njegovem procesu uspeva obvladovati vključene sestavine le v omejenem obsegu, nikoli pa prav vsega, kar bi sicer na sploh moglo vplivati na potek in uspeh dane akcije, oziroma dela. Nikoli denimo ne moreš predvideti, da ob tvoji vožnji skozi semaforizirano križišče ne bo z leve ali desne prevozil rdeče luči nekdo drugi v drugem avtomobilu (pijan, zaljubljen, raztresen, nesrečno malodušen ali zasanjan voznik) in ne bo tako v tem nesrečnem križišču konec ne le tvoje gospodarsko-pridobitniške, temveč tudi socialno-

pomočniške voznje: na cilj boš zato prišel nekaj kasneje in drugače ali pa sploh ne. Da, momenta tveganja v nobenem človekovem delovanju ni mogoče povsem preprečiti in ga v celoti obvladati.

Moment tveganja je torej pri vsakršnem človeškem delu (tudi t.i. socialnem) preprosto tukaj, JE, OBSTAJA. Vzrok zanj so nepredvidene ali nepredvidljive motnje, ki izhajajo iz neobvladanih sestavin, bodisi že prisotnih ali pa vključenih kasneje med samo akcijo.

Prav različna stopnja prisotnosti tveganja pa je tudi razlog, zakaj eni akciji pravimo delo(vanje), drugi pa podjetje/pod-vzetje. Kadar gre za takšno akcijo, ki jo v celoti obvladujemo (na primer jutranje oblačenje in obuvanje, vsakodnevno kuhanje kave ipd.), za rutinsko, znano, ponavljajoče se opravilo oziroma delo(vanje), nismo posebej pozorni na to, ali je to zelo tvegano početi ali ne; stopnja tveganja oz. nevarnosti, da nam morda ne bo uspelo doseči cilja akcije je zanemarljiva, čeprav niti v takšnih primerih ni povsem odsotna. Moment tveganja obstaja vselej, naj se človek nameri napraviti karkoli. Sleherno človekovo delo ima - z vidika samega človeka - smisel le toliko, kolikor si želi in mu uspe iz obstoječe (naravnega) stanja ustvariti neko drugo in drugačno, "um-etno" stanje (izdelek ali storitev!), ki ga prisotne naravne sile bolj ali manj pač prenašajo. Če ga sploh ne prenašajo, tedaj to stanje ali izdelek (pa naj je še tako močno zaželen s strani človeka-delavca ne more obstati in obstajati. Kdo bi si na primer zaželel, poskusil, in uspel hoditi po stropu, viseč z glavo navzdol? Sicer lahko spet in spet poiskuje, toda naravni zakon gravitacije ga bo vedno znova postavil na laž.

Kaj smo torej spoznali iz navedene primerjave kategorije socialno delo s kategorijo podjetje? V tem smislu bi v tej točki naših izvajanj poudarili predvsem troje. Prvič, prepričali smo se, da so lahko takšne primerjave izredno koristne in spoznavno plodne. Drugič, v kategoriji socialno delo smo odkrili nekaj, o čemer v celotni literaturi o socialnem delu ni sledu; ob našem dokaj širokem pregledu svetovne literature o socialnem delu namreč nismo nikjer zasledili, da bi v zvezi s socialnim delom kdorkoli posebej razpravljal tudi o momentu tveganja. Mi pa smo neizogibno prisotnost tega momenta ugotovili kar nekako mimogrede. Že samo to spoznanje pa nas lahko navede na identifikacijo vrst in mest tveganja, s katerim se socialni delavec sooča vsak dan in praktično neprestano, kajti zavestno in namenoma se spušča v takšne in drugačne akcije socialnega dela. Pa ob slednjem le za trenutek pomislimo: Mar so res prav vse te vsakodnevne akcije socialnega delavca zgolj administrativno-kurativne oziroma "naknadne" ali "odzivne"? Zdi se nam, da podoba socialnega dela vendarle ni tako zelo elegantno črno-bela, ampak gre za neskončno paleto najrazličnejših kombinacij, v katerih se kot komplementarne pojavljajo tudi t.i. prosvetljevalno-preventivne, "predhodno-izzivne" komponente. In če je tako, potem nam je že ta mala

primerjava med kategorijami socialno delo in podjetje očitno prinesla povsem nove vidike in razumevanje komponent, ki jih vsebuje t.i. socialno delo. In tretjič, očitno bi bilo tukaj umestno in smiselno opozoriti tudi na to, da imata obe kategoriji, socialno delo in podjetje, skrito skupno temeljno točko s kategorijo, ki jo sicer poznamo pod oznako organizacija. Beseda organizacija namreč izvira iz prastarogrške (časi trojanskih vojn) besede *ergon*, iz katere se je v času filozofa Aristotela (384-322 pr.n.št.) oblikovala beseda *organon* in ki je pomenila: človeško delo, orodje/instrument; *erg* tudi roko; ter način, metoda mišljenja, sklepanja in torej posredno tudi (umsko) delo.(7)

To pomeni, da se je mogoče po poti primerjalne analize med kategorijami, ki nam tako ali drugače skupaj zaplešejo pred očmi v določeni domnevni zvezi ali razliki, prikopati do ne le zelo zanimivih, temveč tudi izredno pomembnih spoznanj in odkritij. Socialno *delo* je delo tako kot vsaka druga vrsta človeškega dela; zato je mogoče in dopustno prenašati izkušnje in spoznanja iz ved, ki se ukvarjajo z delom in razpoznavati tudi pri socialnem delu momente takšnih vrst in pomena, na katere sicer ne bi pomislili. Spet primer: fenomen organizacija semantično ne obstane več zgolj na ravni institucije kot kolektivne družbene osebe, ampak se razprši na procese ne-le telesno naporega, temveč tudi umsko ustvarjalnega dela in obsega vso ogromno količino že znanega znanja o fenomenu organizacija/organiziranje/organiziranost. (8)

S tem pa smo prispeli do točke, ko se v izpopolnjevanje t.i. socialnega dela lahko logično vnese in v njem uporabi vsa zakladnica t.i. organizacijske misli tako v vsakdanji praksi družbe in slehernega človeka kot tudi v teoretsko prečiščeni artikulaciji. V našo študijo protislovij in perspektiv socialnega dela na Slovenskem smo leta 1989 na primer zelo uspešno vgradili in v njej uporabili sodobno organizacijsko misel, aplicirano na socialno delo.(9) Zdi se, da lahko tu spet pritrdimo K. Marxu, ki pravi, da človek-delavec "z gibanjem učinkuje na naravo izven sebe in jo spreminja, spreminja obenem tudi svojo lastno naravo ter po tej poti razvija (ustvarjalne, op. M. O.) potence, ki spijo v njegovi naravi".(10) Videti je torej, da nam spoznanja o socialnem delu kar nekako spontano in z neko naravno življenjsko silo vro druga za drugim v nepretrgani, sklenjeni verigi, skoraj brez konca. Pri tem pa izgine slika o socialnem delavcu kot administratorju, ki v svoji pisarnici na koncu dolgega hodnika samo čaka, da se kdo oglasi pri njem s svojim t.i. socialnim problemom. Nasprotno, tudi socialni delavec se nam pokaže v podobi vrhunskega ustvarjalca v smislu vnaprejšnega in vnazajšnega reševalca tako posameznih osebnih socialnih problemov kot tudi socialne problematike družbenih razsežnosti. Spet vidimo, da se primerjalna metoda kaže kot izredno spoznavno plodna. Zato bomo z njo poskušali napraviti še nekaj analitičnih korakov.

Mogoče je domnevati, da se bodo naši socialni delavci bolj ali manj začudili ob tem, da odkrivamo moment tveganja tudi v t.i. (socialnem) delu, saj jim doslej očitno še nihče ni predstavljal in artikuliral njihovega dela v takšnem smislu, da bi morali poleg drugega misliti tudi v shemah tveganja. Odgovor na to vprašanje je morda v zgodovinski evoluciji t.i. socialnega dela. T.i. dejavnost v smislu pomoči nemočnim, ki jo nudi družbeno okolje, verjetno ne more biti mlajša od same človeške družbe. Skrb za otroke, njihovo hrano in varnost, pomoč ostarelim, bolnim itd. je nekaj, brez česar bi se življenje moralo končati že zdavnaj v zgodovini. Znano pa je, da sta se predvsem zgodnja kapitalistična in zgodnja industrijska družba do vseh "nemočnih", med njimi tudi do "zaposlenih proizvajalcev dobrin", vedli izjemno grobo in skrajno izkoriščevalsko,⁽¹¹⁾ saj so se tedanji kapitalisti postavili na stališče: "Pojdi svojo pot, naj porečejo ljudje, kar hočejo!"⁽¹²⁾ ter se absolutno niso zmenili za to, v kakšnih razmerah živijo pri njih zaposleni delavci in še manj njihove družine. To je bil hkrati tudi zelo globok socialno-moralni padec kapitalistične družbe, ki je bil očitno neposredni vzrok in povod za nastanek in vzpon vsega t.i. delavskega gibanja, katerega pravi in globlji cilj je bil vsekakor množicam t.i. delavskega razreda povrniti ukradeno pravico do človeka vrednega življenja. Lep zapis o položaju revnih otrok v tedanjih angleških ubožnicah nam daje tudi Ch. Dickens (1812-1870) v svojem znanem romanu Oliver Twist. Tako kričeče socialne razlike so že v drugi polovici 19. stoletja zbudile razna t.i. dobrodelna oziroma karitativna gibanja, društva in organizacije/prostovoljcev, ki so si zadale nalogo pomagati ubožnim in nemočnim.

Posamezniki, ki so delali v teh okvirih, so izhajali iz človečnostinega načela svoje dolžnosti pomagati pomoči potrebnim in se torej niso angažirali zaradi svojega zaslužka. Toda tovrstne dejavnosti in organizacije so se sčasoma same zbirokratizirale, še posebno v državah t.i. socialne blaginje (nacifašistične in realsocialistične dežele), kjer je država vzela v svojo neposredno upravo vse oblike družbene skrbi za pomoči potrebne. Posledica takšne organiziranosti dejavnosti pomoči potrebnim pa je bila med drugim tudi ta, da so ljudje, ki so se zaposlovali v teh organizacijah-velikanih, začeli svoje socialno delo dojemati vse bolj le kot uradniško zaposlitev; bili so praktično državni uradniki, saj so opravljali z državnimi zakoni določena opravila in to na račun države oziroma celotne t.i. družbene skupnosti (primer za to je pri nas še zmeraj SPIZ). T.i. socialni delavci v teh razmerah nastopajo in delujejo le kot administrativni posredniki med t.i. družbeno skupnostjo oziroma državo na eni strani ter posameznimi pomoči potrebnimi ljudmi na drugi strani. Socialni delavci v takšnih razmerah ne ukrepajo na primer za svoj račun. Moment tveganja jim je zato prav lahko nekaj povsem tujega, nekaj, kar se jih ne tiče, saj se v tvegane akcije spuščajo pač drugi, na

primer gospodarsko pridobitniški podjetniki.

Torej to, da socialni delavci (tudi pri nas) danes ne mislijo v kategorijah t.i. tveganja, ni zgolj naključje, temveč prej rezultat vzora organizacije celotne družbe v nekem zgodovinskem razdobju.

Vendar nam je naša analiza primerjave med delom v socialni na eni strani ter delom v pridobitnem gospodarstvu na drugi pokazala, da je moment tveganja prisoten tudi v t.i. socialnem *delu*, saj si fenomena (človeško) delo, v smislu zavestnega ustvarjanja umetnih stanj, ne glede na vrsto, namen in področje dela, brez tveganja enostavno ni mogoče predstavljati. Prav ničesar tvegati je mogoče le takrat, ko se odločiš za popolno nedejavnost in si prav do vsega neprizadet. Toda tedaj moraš sprejeti tudi posledico, da boš v življenju pač "plaval s tokom" in da od nikogar ne boš ničesar koristnega in zaželenega ne zahteval in ne sprejemal. Lahko bi rekli, da s tem hkrati izgubiš tudi svoje človeško bistvo: prenehaš biti (normalen) človek in tudi nisi več član nikakršne človeške družbe oziroma skupnosti.

Da, konsekvence so hujše, kot pa se zdi na prvi pogled. Zato (normalni) človek praviloma beži pred njimi, pred negotovostjo, in to sprejema kot svojo (življenjsko) nesrečo. A prav zato, ker leži v samem bistvu človeškega bitja očitna težnja po življenju in napredku, po sreči, uživanju in veselju, človek uresničuje "razvijanje svojih potenc"(13) prav s tem da dela, pa karkoli že in v kakršnikoli obliki: v t.i. delu postaja in se venomer na novo uresničuje kot človek-ustvarjalec (um-etnik).

Toda kot smo videli, se v posameznih zgodovinskih okoliščinah lahko zgodi, da človek - na primer socialni delavec v državni uradniški službi, ko (p)ostane samo še administrator - nekako izgubi stik s svojim generičnim bistvom. Tedaj morda še ima (naravno) željo po čem višjem, nima pa več idej o tem, kako se do tega višjega dokopati.

Tu se lahko spomnimo naslednje misli znanega italijanskega misleca in umetnika Michelangela Buonarrotija (1475-1564) ustvarjalca kipa *Pieta*, freske *Poslednja sodba* v Sikstinski kapeli itd., ki je pri izdelovanju svojih nenadkriljivo popolnih umetniških stvaritev ravnal po naslednjem načelu: "Ne prezirajte malenkosti in podrobnosti, kajti (prav) iz njih je sestavljena popolnost, popolnost pa ni malenkost!"(14)

Naša analiza morda res ubira po nekoliko neobičajni poti, a je principialno pozorna prav na takšne malenkosti in podrobnosti, o kakršnih se sicer praviloma sploh ne govori.

Ljudje smo pač očitno preveč in prepogosto površni, zgolj pragmatično praktični. Prav to nas lahko pripelje tudi do tega, da ne bomo imeli niti idej, kako bi si popestrili svoje življenje in delo v njem.

Če so torej socialni delavci - potem ko so se znašli v zgolj državno-uradniški vlogi opravljanja svojega poklica "pomaganja pomoči potrebnim" -

zdej tudi pri nas ostali brez idej o napredku svojega socialnega dela, to pomeni, da je treba poiskati poti naprej do odkrivanja, identificiranja in artikuliranja možnih idej za svoj napredek. V tej razpravi smo za ta namen ubrali pot primerjanja značilnosti med kategorijama socialno delo in podjetje.

Doslej smo ugotovili, da je umestno tudi v socialnem delu ugledati točke t.i. tveganja, kajti tudi našim, slovenskim socialnim delavcem (1989) je to očitno že ušlo s pred oči. Prav zato pa si ne znajo zamišljati, da bi kaj "podvzeli" (kaj novega, na nov način, drugače in podobno), ter vse bolj čutijo, kako njihovo socialno delo (p)ostaja nekakšen torzo, negiben, (duhovno-umsko) nerazgiban in - hočeš nočeš - vse bolj odvisen od valovanja reke, na kateri plava; po tej poti pa postaja tudi vse bolj nezanimivo in kot vse manj ustvarjalno tudi družbeno in človeško - z vidika "pomoči potrebnih" - nekoristno. Koliko se torej celo zgodi, da v perspektivi izgine v svoji sedanji obliki in da ga bodo začele z družbenega prizorišča izrivati kakšne druge, bolj sveže, dinamičnejše, nove družbene sile. - In ali mar ne pomeni prav to za dosedanjo koncepcijo sistema socialno delo na Slovenskem samo po sebi kar največjo stopnjo tveganja? Če pa je tako, pomeni to naslednje: V tem ko so se socialni delavci - zavestno ali nezavedno, hote ali nehote, poučeni ali nepoučeni - v bistvu skušali izogniti številnim in raznovrstnim tveganjem majhnih razsežnosti, se zdaj kaže, kot da se jim tveganje po neki čudni poti vrača v velikih razsežnostih. Zdi se, da o tem vendarle velja danes na Slovenskem razmisliti pozorneje in pravočasno, saj bo - kot smo videli zgoraj - socialna problematika v naslednjih desetih letih ponudila ali vsilila pravcati socialni vihar, ki bo marsikoga od nas potisnil v vlogo reševalca socialnih problemov družbenih razsežnosti. Tedaj uradniško administriranje ne bo moglo odgovoriti potrebam, temveč bo za to neizogibno potrebno veliko ustvarjalnosti in iznajdljivosti. S tem pa smo prispeli prav do naslednje točke v primerjanju značilnosti socialnega dela z značilnostmi podjetja oz. podjetništva.

Seznam literature bomo objavili na koncu II. dela članka v prihodnji številki.

Dr. Marija Ovsenik, dipl. organizator dela, docent, Višja šola za socialne delavce, Šaranovičeva 5, Ljubljana

Mag. Jože Ovsenik, dipl. organizator dela, predavatelj, Visoka šola za organizacijo dela, Kranj

PRAKSEOLOGIJA V SOCIALNEM DELU*

ALF RONNBY

Povzetek

Opisana je prakseologija kot teorija delovanja in spoznavanja, ki se je razvila v okviru mišljenja *praxisa*. Prakseologija naj bi bila po mnenju pisca filozofska osnova socialnega dela, ki ga pojmuje kot prakso uresničevanja v stvarnosti vsebovanih a prikritih človeških potencialov. S to filozofijo je skladna socialnopedagoška smer socialnega dela, smer, katere načela so predstavljena v članku. - Ured.

Summary

Praxeology as a theory of action and knowledge is presented. The theory has been developed in the framework of thinking of *praxis*. According to the author praxeology could be the philosophical basis of social work, which is regarded as the practice of realizing of human potentialities, which are covered in reality. Compatible with the philosophy is "socialpedagogical" orientation in social work; the principles of the orientation are presented. - Ed.

V socialnem delu potrebujemo akcijske teorije in znanje o tem, kako si ljudje lahko ustvarijo dobro življenje, človeka vredno življenje. Dolgo je že, odkar smo opustili staro, utrjeno vlogo socialne delavke,** vlogo, ki zah-

* Ta članek je avtor, ki je predavatelj socialnega dela na Univerzi Östersundu na Švedskem, sam poslal v objavo našemu časopisu marca 1990. Objavljamo ga, ker upamo, da je to novo znamenje razvijajočega se povezovanja našega časopisa z evropskim prostorom in ker ima določeno informativno vrednost. Članek je zanimiv predvsem zato, ker omogoča primerjavo med morda netipičnim razmišljanjem o socialnem delu izpod peresa švedskega avtorja in našimi snovanji, čeprav razkriva ne ravno ažurno percepcijo pisca o mišljenjskih trendih na tem področju pri nas. - Urednik.

** Pisec uporablja v skladu s sodobnim prizadevanjem za enakopravno rabo ženskih samostalniških obrazil in zaimkov pojma "človek" in "človeško bitje" po smislu kot samostalnika ženskega spola. Prevajalec je že hotel zapisati "človekinja" ali "možinja" (ta se bo imenovala možinja; kajti iz moža je vzeta," Gen. 2,23), pa si je premislil. Ker pa je tudi on za enakopravnost spolov, je v prvi polovici članka izraz "social worker" prevajal z žensko, v drugi polovici članka pa z moško obliko. Pravičniki-ce lahko preštejejo, ali je izid dovolj enakopraven. - Prevajalec-ka.

teva od nje, naj bo tista, ki rešuje probleme, stranke pa naj bodo bolj ali manj pasivni objekti njene manipulacije.

Sedaj pa se vedno bolj zanimamo za različne vrste procesov in struktur (psiholoških, socialnopsiholoških in socioloških), ki spodbujajo motivacijo, pripravljenost za delovanje in bojevitost. Sprašujemo se, kakšno naj bo družbeno okolje, da bodo v njem dobri pogoji in možnosti za to, da bi ljudje spremenili zatiralske in poniževalne okoliščine ter bolje uredili svoja življenja. V tem članku nameravam opisati filozofijo in akcijsko teorijo, ki sta vedno bolj zanimivi za socialno delo, ki se skuša znebiti svoje dosedanje utrjene vloge.

Prakseologija je predvsem teorija delovanja in spoznavanja, ki so jo na filozofskih osnovah razvili marksistični intelektualci, ki so se poleg drugih virov oprli na spise mladega Marxa. Vidni predstavniki prakseologije v Vzhodni Evropi so Tadeusz Kotarbinski na Poljskem, Gyorgy Lukács na Madžarskem in Karel Kosik na Češkem. Kasneje se je tudi v Jugoslaviji pojavila skupina prakseologov z nekaj znanimi kritičnimi marksisti - med njimi sta na primer Svetozar Stojanović in Mihajlo Marković (ki je urednik časopisa Praxis International). Vsi ti zastopajo filozofsko prežet marksizem, ki skuša obračunati s stalinistično ortodoksno teorijo v marksističnem mišljenju. Drugi zelo znani prakseologi za Zahodu so Erich Fromm, Roger Garaudy, Paolo Freire in Jean Paul Sartre. V svoji predstavitvi prakseologije na tem mestu ne bom posebej obravnaval teh ideologov, ampak bom podal kar svoje interpretacije.

Prakseologija temelji na "mišljenju *praxisa*", to je na mišljenju o pojmu in fenomenu *praxisa*. Pojma "*praxis*" ne smemo zamenjavati s pojmom "praksa". Pojem "*praxis*" skuša izraziti ali opisati proces, v katerem človekova dejavnost ustvarja objekt in mišljenje o tem objektu: objekt in mišljenje o njem *sta dela enega samega nedeljivega procesa*. Človek razmišlja o svojem delovanju istočasno, ko deluje, in deluje, ko razmišlja. Sam ta proces vsebuje pogoje tako za intelektualno kot za praktično delovanje. Teh dveh ni mogoče ločiti brez negativnih posledic. To na primer pomeni, da se morajo misli o demokraciji, humanizmu in enakosti razvijati in osmišljati prav v procesu, v katerem ljudje sami skušajo aktivno ustvarjati pogoje svojega družbenega življenja. Lahko rečemo, da je to glavna tema marksistične teorije družbenega življenja: človekovo samou-stvarjanje skozi *praxis* (glej Fromm 1966).

Po tej teoriji skuša človek uresničiti svoje sanje v procesu soočenja z materialno stvarnostjo in njenim aktivnim spreminjanjem. Hkrati pa ob tem razvija - kar je inherenten učinek tega procesa konfrontacije in revizije - nove ideje in vizije. To je v temelju napredujoč in kumulativen proces, ki ima za vsakega posameznika samo en začetek in en konec - rojstvo in smrt. *Praxis*

je tudi pojem, s katerim opisujemo in skušamo razumeti razvoj človeškega znanja. Spoznavanje je torej kontinuirano preoblikovanje stvarnosti. Svoje pojme o stvarnosti ustvarjamo skozi njeno dejavno spreminjanje. Človekove misli, vrednote in motivi se stapljajo z njegovimi praktičnimi izkušnjami in uspešnostjo tega procesa analize in preobrazbe, ki je *praxis*. Človek torej ustvarja samega sebe (kot osebo) in svoj svet s samodejavnostjo in sodelovanjem z drugimi. To je tudi osnova njegovega razumevanja samega sebe.

Göran Ahrne razpravlja v svoji knjigi (Ahrne 1981), ki obravnava vsakdanost, tudi o drugih vidikih teorije dejavnosti (in pri tem gradi na idejah Alfreda Schutza), vidikih, ki so zanimivi tudi v našem kontekstu. Človek načrtuje svojo dejavnost na osnovi svojih motivov in možnosti, kakor jih vidi. Lahko dodamo iz Scotonija: "... kjer so napetosti, napor in bojazni, povezani z delovanjem, v razumnem sorazmerju s predvidenimi izidi" (Scotoni 1980).

Ljudje skušajo s svojim delovanjem zaščititi svoje interese in zavarovati svoje vrednote. Delujejo na osnovi tistega, kar vedo, kar lahko store in kar lahko obvladujejo. Delujejo na osnovi svojih izkušenj in zmožnosti. Običajno delujejo realistično, tj. skušajo doseči cilje, za katere mislijo, da so dosegljivi. Bistvene so torej njihove vrednote in motivi ter njihovo doje-manje možnosti za delovanje v svetu. Ljudje se neradi podajajo v neznano, ne lotevajo se projektov, ki so zunaj dosega njihovega izkustva. To potrjuje tudi Saul Alinsky (Alinsky 1972). Človeka najbolj prevzame, njegovemu delovanju pa da smisel tisto, kar je zanj očitno praktično pomembno.

To pa nam tudi pove, da je za teorijo delovanja pomembno začeti s tisto situacijo, v kateri so se ljudje (na primer stranke) znašli, to je z njihovimi doživetji, vrednotami, interesi in motivi. Pomembno je tudi, da skušamo razumeti, kako ljudje interpretirajo to situacijo, in da spoznamo fazo inercije, to je strukturalne in situacijske možnosti ter omejitve, s katerimi se soočajo. (Faza praktične inercije je pojem, ki ga uporablja Sartre, da bi opisal odpor, ki ga nudijo človekovi volji strukture in organizacije, ki so jih ustvarili ljudje sami; Sartre 1978, str.71).

V razpravi obravnavamo torej vsaj dve vrsti delovanja: prvič, delovanje, pri katerem človek skuša doseči nekaj zaželenega; delovanje, pri katerem deluje z namenom, da bi dosegel cilj; drugič, delovanje, pri katerem je človek prisiljen delovati; pri katerem deluje na osnovi zunanega pritiska, prisilno. Lahko torej rečemo, da deluje v smeri k cilju tudi takrat, kadar se skuša izogniti prisili. Vendar pa je bistveno razlikovanje med delovanjem na osnovi lastnih ambicij, vizij in načrtov ter delovanjem, ki je zgolj izogibanje. Med tema dvema vrstama delovanja je bistvena razlika.

Prakseologi skušajo razumeti, kako se človek ozavešča in izboljšuje svojo kompetentnost; kako povečuje svojo zmožnost smotrnega oblikovanja

sveta. Zanimajo jih načela in praktični pogoji njegovega delovanja in spreminjanja situacije, zanima jih, ali je mogoče te izkušnje v celoti ali po posameznih vidikih imeti za univerzalno znanje.

Videli smo, da vsebuje prakseologija spoznavnoteoretsko domnevo (ki je tudi normativno stališče in vedenje) bistvenega značaja in obsega. S Sartrovimi besedami bi lahko rekli, naj izkustvo širi svojo lastno razsvetljenost (Sartre 1984, str.21). To bi lahko interpretirali kot goli empiricizem, vendar pomeni, da mora konkretno mišljenje izhajati iz prakse in se vračati k praksi, da bi ji posredovalo informacije. Izkustvo je treba poučiti skozi samorefleksijo in dialog: skrbno upoštevanje drugih in izmenjava z drugimi v iščoči razpravi. Ta filozofija in refleksija nam omogočata distanco do vsakdanjih doživetij. Vsakdanje življenje je vir najbolj temeljnih doživetij, lahko pa je tudi vir iluzij. Monotonija vsakdanjega življenja, stare in mehanične rutine kaj lahko ustvarijo slepeč videz resničnosti oziroma površino, kjer ne moremo razločiti bistvenega, ker nam je preblizu. S pomočjo refleksije in razprave pa se lahko do določene mere distanciramo od stvarnosti in ob tem odkrijemo strukture, ki jih nismo videli, ker smo jim bili preblizu.

V grški filozofiji je bila *praxis* dejavnost uresničevanja dobrega življenja. *Praxis* je bila spajanje praktičnega znanja, nujnega za materialno produkcijo (veščina in spretnosti), ter morale, vrednot, ideologije in idealov (morda smisla življenja). Aristotelova *praxis* je sinteza dveh vidikov: *theoria* in *fronesis*, to je spoj refleksije (po-misli in teoretičnega znanja) in praktičnega znanja (spretnosti ali veščine). V načelu velja to tudi za naš pojem *praxis*. *Praxis* je tedaj proces, v katerem se izkušnje, praktično znanje in zmožnost združijo v občutljivi transakciji z našimi sanjami, smotri in vizijami ter moralnim stališčem. Osnova našega srečevanja z dejanskimi situacijami in naših načrtov so naše zmožnosti in želje, navade, okusi in stališča. Seveda narekujejo naša dejanja tudi mnogi drugi dejavniki, ne le izkušnje in ambicije. Na dejanja vplivajo družbeni kontekst, materialni in strukturalni pogoji, sile in protisile pa tudi splošna kompleksnost situacije. Na te pogoje lahko vplivamo v določenih okoliščinah in do določene mere, nikdar pa jih ne moremo popolnoma nadzorovati. Seveda je pomembno tudi, ali je naša perspektiva karatkoročna ali dolgoročna, važna pa je tudi vrsta vpašanja, ki ga obravnavamo. Možnosti izoliranega posameznika, da bi vplival na širša vprašanja in dolgoročne spremembe, so izredno majhne. Če pa so njegove ambicije in znanje del množičnega gibanja, je to povsem druga stvar. Strukture podpirajo kolektivi, kolektivi pa jih lahko tudi spremenijo.

Ce hočemo prekoračiti svoje meje, moramo dobiti uvid v to, kar je. Dejanja, s katerimi človek prekoračuje ustaljeni red in vzpostavi novo situacijo, zahtevajo uvid v možnosti, ki jih vsebuje sedanja situacija. Človek se odloči za svoja dejanja znotraj okvira historične razvidnosti. Prekoračenje torej ni

brez predpostavk in ni zgolj dejanje volje. Položaj, s katerim se sooča človek, vsebuje možnosti in omejitve prekoračenja. Te mora pravilno razumeti in jih znati izkoristiti.

S prakseološkega stališča deluje človek na osnovi praktičnih in teoretičnih ter ideoloških pogojev. Prakseologija tudi opozarja, da človek v svetu ne le obstaja, ampak ustvarja svoj svet (in to v vedno večji meri). Mora se tako rekoč posvetiti življenju - ne le eksistirati! Človek lahko živi vredno življenje, če mu da smoter in vsebino. Je torej v *določenem* smislu odgovoren za svoje življenje. Njegova tesnoba je morda posledica življenja brez smisla, posledica dejstva, da je zgolj "trs v vetru", vržen v vesolje.

Če naj človek osmisli svoje življenje, je bistveno, da se usposobi za življenje, v katerem bo lahko oblikoval svojo existenco na osnovi praktičnih predpogojev in sanj. Mora se usposobiti, da bo znal obvladati svoj položaj, in razumeti kontekst, katerega del je. V prakseološki perspektivi so nekatere okoliščine posebno zanimive za proučevanje, če skušamo razumeti človekove možnosti smotrnega delovanja in oblikovanja svojega življenja. Pomembno je razlikovati tiste faktorje, ki so posebno pomembni za izbiro strategij delovanja. Spodaj navajamo variable, ki veljajo tako za posameznike kot za skupine.

"Determinante" transakcije

Poreklo: zgodovina, izkustvo, referenčni okvir, stališča (praksa, običaji, navade) in pričakovani učinki akcije.

Namen: smoter, motivi, interesi, ambicije in vizije.

Perspektiva: dosegljivi svet, percipirane možnosti (teorije in predpostavke, primeri in modeli).

Situacija: soočenje z realnostjo, interpretacija realnosti, dejanska vprašanja in problemi v družbenem kontekstu (družbeni in fizični prostor).

Sredstva: sfera dejavnosti, znanje, zmožnost, obvladovanje, orodja (viri).

Protisila: nasprotni interesi (moč in protimoč), materialni in strukturalni pogoji ("sfera inercije").

V skladu s prejšnjo razpravo o spoznavnem pristopu ne bi bilo neprimerno dodati, da raziskovanje gornjih okoliščin nima v prvi vrsti namena priti do znanja, ki se ozira nazaj, do znanja o tem, zakaj se je kaj zgodilo. Naše zanimanje je usmerjeno naprej, k poskusu, da bi razumeli okoliščine in pogoje različnih posameznikov in skupin, pogoje, ki so potrebni, da bi ti ljudje delovali osveščeno in si prizadevali za spremembe. Interes viktimiziranih in zatiranih ljudi ni ohranjanje obstoječega reda, ampak njegova preobrazba v družbeno ureditev, ki bi bila zanje boljša. Osrednjega pomena je torej razumevanje konkretnih predpogojev za tako preobrazbo. To absolutno temeljno prizadevanje naj bi vplivalo tudi na težnjo

socialnega dela po znanju.

Potek akcije

Z nekaj poenostavljanja lahko z naslednjimi pojmi povzamemo osnovne poteze delovanja v socialnem delu: *spodbujevalno, terapevtsko, tehnološko, socialnopedagoško*. Vemo, da so v socialnem delu prisotne različne vzgojne in izobraževalne metode, da ima to področje dolgo tradicijo. Socialne delavke so prevzele nalogo poskrbeti za žrtve družbe. Podporo za uspešno delovanje na tem področju lahko najdemo v številnih teorijah.

Socialni delavci lahko najdemo oporo tudi v številnih teorijah, ki so povezane z terapijo in tretmajem. Terapevtsko delovanje, delovanje, ki skuša spreminjati stališča, ali ki usmerja in podobno, nam je vedno dostopno v okviru socialnega dela s posameznikom ali družino. Socialno delo pri nas zelo težko vpliva na širše celote, zato je bolj realistično, da skušamo pomagati stranki, da zagleda položaj v novi ali drugačni luči.

Če definiramo problem tako, da vidimo njegov izvor v nezrelih stališčih posameznika in njegovi pomanjkljivi sposobnosti obvladovanja položaja, tedaj je legitimno, da mu pomagamo zagledati njega in njegov položaj na nov način. Na ta način bo morda lahko zadovoljil svoje potrebe (spremenjene potrebe) v okviru danih okoliščin in bil bolj zadovoljen s svojim življenjem. Stranki lahko pomagamo, da sodeluje v stvarnosti in jo interpretira na nov način z vsemi njenimi obremenilnimi situacijami. S terapijo in tretmajem lahko, z drugimi besedami, vplivamo na kognitivni proces, tako da "dražljaji okolja" pri stranki ne proizvedejo obremenitev in bolezni. Tretma naj bi stranki omogočil videti prejšnje obremenilne situacije z "novimi očmi" in ji pomagal oblikovati nova stališča, ki naj bi preprečila, da bi te situacije povzročale bojazen in bile dojete kot obremenitve. To bi morda lahko imeovali nekakšen *notranji tretma*, ki vpliva na posameznikovo *doživljanje* problema.

Preprosto bi lahko rekli, da vsebuje tehnokratsko ali *socialno-tehnokratsko* delovanje tehnološke modele, ki jih uporabljamo za reševanje socialnih problemov. Ti so se razvili v nekakšno socialno-inženirsko večščino ali "socialni management". Lahko tudi rečemo, da se ta pojem nanaša na določeno vrsto vedenjske tehnologije v kombinaciji s socialno-administrativno obravnavo. Zanj je značilen tehnokratski duh, ki visoko vrednoti logiko, prakso, reševanje problemov, instrumentalnost, metodološkost, strokovnost in načrtovanje.

Med socialnimi delavci sta ta vrsta delovanja in to stališče v splošnem znana kot *socialno-administrativno reševanje problemov*. Morda bi lahko rekli, da so se predhodniki socialnega varstva v glavnem posvečali razvijanju organizacije in oblikovanju sistema. Sam menim, da nobena od teh smeri de-

lovanja ni skladna s prakseološko filozofijo in teorijo akcije. Skušal bom dokazati, da je s to filozofijo skladna smer, ki jo imenujem socialno-pedagoška.

Socialna pedagogika

Socialno-pedagoška smer delovanja izvira iz mišljenja in teorij, ki obravnavajo družbene vidike produkcije znanja in zavesti. Ideje o socialni pedagogiki, ki so sestavni del našega pojma socialna pedagogika, je razvil ob koncu 19. stoletja nemški filozof Paul Natorp. Natorp je bil ena vodilnih osebnosti tako imenovane marburške šole (neokantovske šole). Knjigo *Sozialpädagogik*, ki jo je izdal leta 1899, je posvetil prav temu predmetu (Grue-Sörensen 1976, str. 215).

Osnovna misel tega dela je, da se človek razvija v skupnosti z drugimi, v interakciji z *družbeno skupino*. Preprosto povedano: socialna pedagogika skuša *oblikovati družbeni kontekst* tako, da se bodo v njem lahko ugodno razvijali človekova zavest, znanje, morala in sociabilnost; socialna pedagogika je hkrati teorija o takem prizadevanju. V drugem delu (Ronnby 1981, str.292) sem obširneje obravnaval nazore socialne pedagogike v zvezi s skupnostnim in skupinskim delom, ki naj bi vodila do strukturalnih sprememb v lokalni skupnosti. Tam sem izrazil misel, da je socialna pedagogika med drugim metoda dela s skupinami, katere namen je aktivirati lokalno skupnost ali ustvariti aktivno in raziskujoče stališče v skupini. V tistem delu sem pojmoval skupino kot bistveno družbeno enoto, kadarkoli gre za oblikovanje *izhodišča* za družbeno akcijo.

Skupina je predmet zanimanja tako zaradi svojega pomena kot zaradi svoje sposobnosti, da *spodbudi spreminjevalni proces*, dialog in refleksijo o življenju in prihodnosti. Skupina je lahko, posebno za tiste ljudi, ki niso vajeni aktivnega javnega življenja in ekstrovertiranega delovanja, pomembna osnova za kolektivno akcijo, ki prekoračuje meje danega. V skupini lahko člani motivirajo drug drugega za raziskovanje novih vidikov stvarnosti, za razvijanje in preskušanje svoje sposobnosti ustvarjanja želenih sprememb ali kljubovanja grožnjam. Kadar so skupaj, so člani skupine motivirani za izmenjavo izkušenj, so pripravljeni učiti se obravnavanja izkušenj, skupaj poimenujejo svet in si izmenjujejo svoje misli o življenju in prihodnosti. Skupina lahko pomaga svojim članom, da si upajo preskusiti svojo moč, da zastavljajo vprašanja in oblikujejo alternative. Skupina je lahko za marsikoga opora, ki jo potrebuje, da lahko zavzame svoje stališče, izbere svojo pot ter zaživi odgovorno in predano. V skupinskem kontekstu lahko zastavljamo vprašanja, ki zahtevajo odgovor na ravni delovanja, vprašanja, ki zahtevajo iniciativo.

Več raziskovalcev opisuje različne dejavnike, ki so pomembni za soci-

alno interakcijo in skupinsko dinamiko (gl. na primer Aubert 1979, str. 72, in Heap 1975, str.26). Nekateri med njimi so: *bližina, podobnost, skupni interesi in vrednote, skupne potrebe, vzajemnost, en ali več perečih skupnih problemov, prostor za srečanja, določena soodvisnost in perspektiva delovanja*. Nekaj teh predpogojev se lahko ustvari v skupinskem procesu, skupnih dejavnostih in skupinski interakciji.

Katalitični pristop

V okviru te usmeritve obravnava socialni delavec probleme kot *strukture in procese* v družbi in v družbeni enoti (na primer v skupini ali lokalni skupnosti), ki *ovirajo možnosti razvoja ljudi in možnosti obvladovanja njihovega lastnega življenjskega položaja*. Človek si ne prizadeva v prvi vrsti zmanjšati bojazni zaradi obremenitev, ampak si želi, da bi usmeril nezadovoljstvo v ustrezno delovanje, ki naj spremeni okoliščine. Socialni delavec naj bi tedaj deloval kot nekakšen katalizator, ki spodbudi družbene procese, ti pa nato omogočijo aktivno in konstruktivno akcijo tistih, ki imajo probleme. Gre za *spodbujanje ljudi, da bi spremenili svoj položaj in se ob tem sami razvijali*. Ustvarili naj bi možnosti ter spodbudili prizadete in zatirane ljudi, da bi skupno odstranili destruktivne in zatiralske okoliščine. To "transgresivno", prekoračujoče delovanje naj bi jim omogočilo nov, "progresiven" pogled nase. Socialno-pedagoško usmerjeno delovanje lahko delno povzamemo v načelih, ki jih navajamo spodaj.

Socialno-pedagoška načela

(1) *Načelo vključevanja*. Strokovnjak se mora močno zavzeti za rešitev problema in vstopiti v dejansko situacijo.

(2) *Načelo zakoreninjenosti*. Reševanje problema in vse dejavnosti morajo imeti svoje izhodišče med ljudmi (tj. med prizadetimi, med zatiranimi oziroma med ljudmi s težavami).

(3) *Načelo terenskega dela*. Delati je treba z ljudmi v njihovem okolju.

(4) *Načelo mobilizacije*. Pri tem delu je treba spodbuditi, izkoristiti in razviti latentne sposobnosti in možnosti ljudi.

(5) *Načelo aktivnosti*. Ljudje morajo sami spreminjati svoj položaj z dejavno zavzetostjo.

(6) *Načelo ozaveščanja*. Ljudje se v akciji, ki preobraža in prekoračuje dano, v svoji *praxis*, ozaveščajo o stvarnosti, o družbenih, političnih in ekonomskih pogojih, pa tudi o svojih sposobnostih, možnostih in poteh za spremembo destruktivnih okoliščin.

(7) *Načelo samokontrole*. Pri vsem tem je treba izhajati iz stvarnih pogojev ljudi, rezultati akcije pa morajo biti v njihovem interesu (in ne v prvi vrsti v interesu socialnega delavca).

Razen tretjega načela bi bila lahko ta načela (morda malenkost preoblikovana) temeljna načela socialnega dela.

Socialno-pedagoška smer delovanja je tudi nekakšen vzgojni ideal, ki izvira iz politične arene, kjer so se oblikovale misli o vzgojni in razvojni vlogi demokratičnih procesov. Svoj navdih je ta smer črpala med drugim iz socialističnih političnih teorij in iz tako imenovane šole participacije (ki je najbližja liberalni ali socialno-liberalni orientaciji). Osnovna misel te smeri je, da se bodo ljudje razvijali kot človeška bitja, če bodo vključeni v usmerjanje in razvijanje družbe; da bodo postali umnejši in sposobnejši za reševanje življenjskih težav in da bodo bolje razumeli družbo, v kateri živijo. Demokracija v svojem pravem pomenu torej ni le etično, moralno, estetsko in legitimacijsko vprašanje, ampak tudi v največji meri praktično pedagoško vprašanje - vprašanje bodočnosti človeštva.

Prevedel Blaž Mesec

Literatura:

- Ahrne, Göran: Vardagsverklighet och struktur (Stvarnost in struktura), Göteborg 1981
- Alinsky, Saul: Rules for Radicals (Pravila za radikalce), New York 1972
- Aristoteles: Den nikomatiska etiken (Nikomahova etika), ref fr Weltesen, Oslo 1973
- Aubert, Vilhelm: Socialt samspel, Uppsala 1974
- Freire, Paulo: Pedagogik för förtryckta (Pedagogika zatiranih), Falköping 1974
- Fromm, Eric(ed): Socialist humanism (Socialistični humanizem), New York 1966
- Garaudy, Roger: Att förändra världen och livet, Falköping 1974
- Gramsci, Antonio: En kollektiv intellektuell (Intelektualni kolektiv), Uddevalla 1967
- Grue-Sörensen, Knud: Pedagogisk handbook (Pedagoški priročnik), Stockholm 1976
- Heap, Ken: Socialt arbete med grupper (Socialno delo s skupinami), Helsingborg 1975

- Kosik, Karel: Det konkretas dialektik (Dialektika konkretnega), Surte 1979
- Kotarbinski, Tadeusz: Praxeology (Prakseologija), USA 1965
- Liedman, Sven Eric: En värld att vinna, Den unge Karl Marx, Stockholm 1968
- Lukács, György: Historia och klassmedvetande (Zgodovina in razredna zavest), Lund 1970
- Marković, Mihailo: Att utveckla socialismen (Razvoj socializma), Lund 1972
- Marx, Karl: Teser om Feuerbach (Teze o Feuerbachu), Skrifter i urval, Filosofiska skrifter, Köthen 1977
- Marx, Karl: Till kritiken av den politiska ekonomin (Kritika politične ekonomije), Stockholm 1970
- Marx, Karl / Engels, Friedrich: Tyska ideologin (Nemška ideologija), fr. Liedman(ed), Människans frigörelse, Stockholm 1965
- Marx, Karl: Kommunistiska manifestet (Komunistični manifest), from Karl Marx and Friedrich Engels i urval, Halmstad 1965
- Ronby, Alf: Socialstaten (Socialna država), Till kritiken av socialteknokratien, Lund 1981
- Sartre, Jean-Paul: Critique of Dialectical Reason (Kritika dialektičnega uma), Norfolk 1978
- Sartre, Jean-Paul: Till frågan om metoden (Vprašanje metode), Malmö 1984
- Scotoni, Pau Puig: Att förstå revolutionen (Razumevanje revolucij), Malmö 1980
- Stigen, Anfinn: Tenkningens historie I (Zgodovina mišljenja), Oslo 1986
- Stojanović, Svetozar: Socialismens framtid (Prihodnost socializma), Stockholm 1970
- Wetlesen, Jon: Praktisk argumentasjon (Praktična argumentacija, En införing i etikk, Oslo 1973

SAMOMORILNOST NA GORENJSKEM

FRANCI LESKOŠEK

Povzetek

Predstavljeni so primerjalni podatki o samomorih na Gorenjskem razčlenjeno po regijah, spolu, starosti, področjih dejavnosti, izobrazbi, zakonskem stanu. Posebej so analizirani podatki za kategorije šolajoče se mladine, upokoјencev, kmetov. Nakazani so možni sociološki vzroki relativno zelo visokih koeficientov samomora v teh kategorijah in v regiji na sploh. - Ured.

Summary

Comparative data about suicide in the highland region of Slovenia are presented, broken down by subregion, sex, age, occupation, education, marital status. An analysis of school ale youth and students, elderly and peasants is added. Possible sociological causes of relatively very high coefficients of suicide in the categories and in the region as a whole are indicated. - Ed.

Pričujoči zapis je kratek povzetek magistrske naloge z naslovom *Sociološki vidiki samomorilnosti* (empirična raziskava samomora na Gorenjskem).

Kar nekaj razlogov me je spodbudilo, da omenjeno delo vsaj v osnovnih črtah predstavim bralcem revije Socialno delo. A najpomembnejša sta bržčas dva. Prvič, samomor je pri nas bolj ali manj tabuiziran. O njem se malo piše ali govori - in če se, se zelo posplošeno, površno. In drugič, Slovenci smo s koeficientom samomora okoli 35 (koeficient 1 pomeni en samomor na 100.000 prebivalcev) drugi na svetovni lestvici, takoj za Madžari. Ali drugače, v Sloveniji umre za posledicami samomorilskega dejanja na leto okoli 700 ljudi - to je približno toliko, kolikor letno ugasne življenj v prometnih nesrečah.

Kako torej doumeti, da Slovenija, drobna, komaj opazna zaplata zemeljske oble tako izrazito in žalostno izstopa in opozarja nase prav po narodovi samouničevalnosti? Brez dvoma so v ospredju nekateri specifični kulturno-zgodovinski dejavniki, pa vrednote, navade in običaji ter vzorci nege in vzgoje otrok, ki oblikujejo osebnostne poteze povprečnega Slovenca, ki so v psihoanalitskem besednjaku depresivno anankastične z izraženo prenapeto storilnostjo, morebitni neuspeh pa prehitro prizadene njegovo občutje lastne vrednosti in sproža samomorilne težnje.

Nekatera temeljna suicidološka spoznanja

Laični in polstrokovni svet je še vedno prepoln grobih poenostavitev, ko

meša vzroke in povode v skladu z znanim stereotipom, češ dekle ga je zapustilo pa se je ubil, ali slabe šolske ocene so ga pahnilo v smrt itd. V teh in podobnih primerih gre le za aktualne obremenitve, za sprožilne oziroma provokativne dejavnike, ki nastopajo v vlogi povoda.

Torej v samomoru najpogosteje ne smemo videti le neposredne reakcije na aktualno psihosocialno obremenitev in travmatično doživljanje.

Vzroki zanj so globlji in dinamičnejši. Iskati jih gre v dispoziciji (pripravljenost na samomorilno vedenje), ki ima dva vira. Prvi je genetska pripravljenost na duševne motnje, ki kot pogosta komplikacija spremlja samomor (npr. epilepsija, shizofrenija, manično depresivna psihoza). Takšne samomore lahko po Ringlu pogojno imenujemo "psihotični" (teh je okoli četrtnina). Sklepamo lahko, da predstavljajo samomori te vrste konstanto, ki se opazno ne menja ne s časom in ne s krajem. Dispozicija zanj se najpogosteje deduje. Drugi vir je psihohigiensko neugodno ozračje, ki v kritičnem razvojnem obdobju zmoti harmonični razvoj otroka (razrvane družinske razmere, delna ali popolna izguba staršev, alkoholizem v družini itd). V skupini teh t.i. "nepsihotičnih" samomorov (okoli 75 %) izstopajo nevroze, ki imajo svoje korenine v spletu neugodnih povezav v družini in družbenem okolju.

Samomor torej ni enoplasten in enoznačen pojem, kot ga to na videz preprosto dejanje sugerira večini ljudi. Gre za strahovito prepletenost in odvisnost samomorilnih tendenc od številnih bioloških, psiholoških, sociokulturnih in drugih dejavnikov. Ali drugače, človeka ne potegne v samomor ena sama neugodna okoliščina, marveč pride do samomorilne odločitve na križišču zgoraj omenjenih dejavnikov oziroma ob nesrečnem snidenju zunanjih dejavnikov z notranjimi.

Poleg tega, da je samomorilno dejanje le sklepni prizor dolge drame (suicidalni proces), ki se je začela morda že z obremenjeno mladostjo, pa je to tragično ravnanje tudi klic na pomoč človeka, ki se je znašel v hudi duševni stiski. Suicid pa ne razodeva le samomorilčevih samoagresivnih in samokaznovalnih teženj. Lahko je tudi kaznovanje družbenega okolja, ki suicidantu ni naklonilo dovolj pozornosti in ljubezni.

Znani pa so tudi samomori, ki so brez prave prej opisane geneze (razvojnosti). V teh, nekoliko redkejših primerih, je prostovoljna smrt plod trezne presoje in izdelanega življenjskega nazora. Tak človek povsem na skrivaj pripravlja samomor in se nazadnje pokonča - neusmiljeno in nepričakovano celo za svoje najbližje. Govorimo - sicer z nekoliko pridržki - o t.i. "bilančnem samomoru".

Pogostost samomorov v svetu

Da bi lažje dojeli zaskrbljujoče razsežnosti samomorilnosti v Sloveniji in podrobneje na Gorenjskem, si oglejmo statistična dejstva, ki govorijo o sa-

momoru po svetu. Gre za dalj časa znano konstantnost koeficientov samomora, ki nam razkrivajo dežele z visoko, zmerno ali komaj opazno stopnjo suicidalnosti. Zaradi poenostavitve nisem iskal večletnih povprečij koeficientov po posameznih državah. Za orientacijo bo bržčas dovolj leto 1984. Pa tudi sicer pri letnih pregledih World Health Statistics ni opaziti večjih premikov v razvrstitvi. Prvih nekaj držav z značilno visokim globalnim koeficientom samomora po WHO je:

	Skupaj	Moški	Ženske
Madžarska	44,9	64,5	26,5
Danska	31,6	41,1	22,3
Avstrija	25,7	37,8	14,9
Švica	25,7	36,7	15,2
Finska	25,2	41,9	9,7
ZR Nemčija	20,9	28,3	14,1
Japonska	17,6	22,2	13,1

... in dežele, kjer bi bili suicidologi "brezposelni":

	Skupaj	Moški	Ženske
Egipt	0,2	0,3	0,1
Sirija	0,5	0,8	0,1
Filipini	0,6	0,7	0,5
Malta	0,6	0,8	0,5
Bahami	0,9	0,9	0,9
Nikaragva	0,9	1,6	0,3
Barbados	1,2	0,8	0,5
Panama	2,1	3,6	0,6
Grčija	2,9	4,0	1,9

Poudariti velja, da Svetovni zdravstveni organizaciji do leta 1082 niso poročale SZ, NDR, Romunija in ČSSR. Po tem letu pa to počno občasno in zelo pomanjkljivo. Vsekakor je statistična podoba sveta zaradi tega močno nepopolna. To misel zbuja že fenomen madžarskega samomora.

Razporejenost najbolj in najmanj samomorilno obremenjenih dežel nam ponovno razkriva polarizacijo sveta (tudi tu!) na razviti in nerazviti del - a tokrat v korist slednjega.

Nekateri suicidologi porast samomora v posameznih deželah povezujejo zgolj z višjim življenjskim standardom, katerega posledica je višja aspiracijska (zahtevnostna) raven družbe in posameznika v njej. Čim višja je ta raven, tem večja je nevarnost frustracij (prikrajšanosti, neuspešnosti, razočaranja, nezadoščenosti itd.) Frustracija v življenjskih ciljih, načrtih in željah pa je eden od glavnih neposrednih povodov za samomor. A omenjena razmišljanja bi vendarle kazalo v njihovi izhodiščni in dokaj enoznačni tezi (samomor kot posledica porabniške družbe) nekoliko relativizirati in dopolniti. Nedvomno prinaša dvig aspiracijske ravni višjo stopnjo tveganja in večjo možnost razočaranja in nezadovoljstva, a teh frustracij ne gre povezovati le z materialnimi pridobitvami sodobne civilizacije.

Samomor v Jugoslaviji

Jugoslavija je kot celota srednje obremenjena s samomori, med republikami in pokrajinama pa je mogoče opaziti velike razlike. Tudi tu navajam statistično podobo samomora v letu 1984, ker se že nekaj let ne spreminja, kvečjemu opažamo težnjo, da nizki koeficienti ostajajo na isti ravni, visoki pa še rastejo. Pozornost zbujejo zlasti štiri področja: Slovenija in Vojvodina z najvišjima koeficientoma (43,2 oz. 25,8) ter Kosovo in Makedonija z najnižjima (2,3 oz. 6,7).

Količniki samomora v Jugoslaviji leta 1984

Naj na kratko poskusim interpretirati le izjemno nizek indeks smomora na Kosovu in v Makedoniji. Deloma ga je moč pripisati večjemu številu ljudi na eno gospodinjstvo, ki je splošno znan protektivni dejavnik. Tudi patriarhalni vzorec družinskega življenja in siceršnja sorodstvena in rodbinska povezanost vplivajo na koherentnost primarne družine. Svojo vlogo pa odigra tudi mentaliteta. Specifičen ton ji daje muslimanska religija, ki strogo obsoja samomor, kar spričo povprečne nižje stopnje izobraženosti ter kulturne in zgodovinske svojskosti pogojuje zasuke agresivnosti pretežno navzven, ne navznoter, proti posamezniku.

To z drugimi besedami pomeni: tam, kjer je manj ubojev in obratno, kar

velja tudi za Jugoslavijo (teorija o obratnem sorazmerju med avto- in heteroagresivnostjo).

SFRJ	16,3
Bosna in Hercegovina	11,1
Črna Gora	14,6
Hrvaška	6,7
Makedonija	34,2
Slovenija	14,1
Srbija	2,3
Kosovo	25,8
Vojvodina	22,0

Samomorilnost na Gorenjskem od 1978 do 1986

Preden razkrijem nekatere značilnosti samomorilne populacije na Gorenjskem, naj vsaj skiciram metodološka izhodišča. Raziskovanje samomorilnosti je bilo tako prostorsko kot časovno opredeljeno. Zajelo je gorenjsko regijo z njenimi petimi občinami (Kranj, Škofja Loka, Tržič, Radovljica in Jesenice) v letih od 1978 do 1986.

Raziskava je po posameznih občinah gorenjske regije zajela splošne socioekonomske in demografske dimenzije samomorilne populacije, kot so starost, spol, poklic, zakonski stan, izobrazba, nacionalnost, ter podatke o načinu, kraju in mesecu storitve samomora, opitosti pred dejanjem, oceni duševnega stanja in domnevnem motivu za samomor.

Podatki za pet gorenjskih občin so bili povzeti iz statističnih šifrnih lističev, ki jih na podlagi poročil UNZ in zdravstvenih služb Slovenije izpolnjujejo na Centru za prevencijo samomora, ki deluje pod "patronatom" Univerzitetne psihiatrične klinike v Ljubljani.

Drug pomemben vir podatkov sta bila popisa prebivalstva iz leta 1971 in 1981, iz katerih je bilo mogoče izluščiti absolutno število prebivalstva za gorenjsko regijo po posameznih kategorijah, kot so spol, starost, narodnost, šolska izobrazba, kmečki živelj, aktivno prebivalstvo itd. Ti dve časovni

točki sta nudili dovolj trden demografski okvir, znotraj katerega sem s pomočjo metode linearnega naraščanja za vsako raziskovano leto (od 1978 do 1986) projiciral strukturirano število prebivalstva, brez katerega ne bi bilo mogoče izračunati specifičnih koeficientov samomorilnosti.

Gorenjsko samomorilno populacijo sem primerjal tudi s preostalo slovensko. Ker pa v razvrstitvah glede na zgoraj omenjene spremenljivke ni bilo bistvenih razlik, bo za naš namen verjetno dovolj le predstavitev gorenjskega samomora.

Gorenjska regija je med trinajstimi slovenskimi sicer na repu po pogostosti samomora, še vedno pa se s povprečnim devetletnim koeficientom 32,7 uvršča med žalostne rekorderje na svetovni lestvici. Sicer pa je bil suicid v Sloveniji v letih od 1978 do 1986 najpogostejši v celjski, mariborski, krški, slovenjgraški in soboški regiji. To so manj razvita območja severovzhodne Slovenije (Kozjansko, Haloze, Slovenske Gorice, Goričko), kjer pretežno domuje v pozabo, osamo in alkohol pogreznjena maloštevilna kmečka populacija.

Pogostost in regionalna razpršenost samomorov ter spolna in starostna struktura samomorilcev

Na Gorenjskem je v letih 1978 do 1986 storilo samomor 522 oseb oziroma povprečno 58 na leto, od tega 42 moških in 16 žensk. Povprečna starost suicidantov je bila 46,8, suicidantk pa 52,1 leta. Po posameznih občinah je glede na globalni koeficient samomorilnosti v ospredju Škofja Loka (35,2), sledijo Radovljica (33,8), Jesenice (32,7), Tržič (31,7) in Kranj (30,2).

Suicidalnost po posameznih področjih dejavnosti

Povprečni devetletni koeficient je za Gorenjsko najvišji pri kategoriji brezposelnih. V absolutnem številu jih je umrlo 36. Koeficient znaša kar 506. Gre še vedno za, statistično se ve, premajhno število, ki bi zagotavljalo dovolj zanesljivo posploševanje. Brez večjega tveganja pa bi vendarle lahko dejal, da gre pri dobršnem številu brezposelnih suicidantov za marginaliziran družbeni sloj, za socialni sediment, ki poseduje nizko kulturno stopnjo, šibak ali povsem dezorientiran vrednostni sistem z nizkimi aspiracijami, povezan z alkoholom, narkomanijo itd. Tem ljudem sta brezup in brezizhodnost vsakodnevnih sopotnici, njihovemu stilu življenja pa so samouničevalni impulzi zato bolj lastni kot drugim.

V zadnjem času se spričo težkih gospodarskih razmer srečujemo tudi z drugo kategorijo in strukturo brezposelnih, ki so osebno bolj urejeni, delavoljni itd. Kako v suicidogenem smislu nanje vplivajo prisilni dopusti, čakanja na domu, tehnološki presežki in podobno, kar zbuja tesnoba občutja

negotovosti, bi kazalo šele proučiti.

Iz tabele samomorov po področjih dejavnosti za Gorenjsko regijo je moč opaziti višje koeficiente tudi pri gozdarskih, industrijsko-rudarskih in obrtniških poklicih; tam torej, kjer je izobrazbena struktura delavcev sorazmerno nižja. Obratno pa dejavnosti z zahtevnejšo mentalno udeležbo in nižjo neposredno fizično aktivnostjo v procesu dela izkazujejo bistveno manjšo suicidalnost. V tej smeri izstopajo dejavnosti na področju izobraževanja, kulture in znanosti ter zdravstvenega in socialnega varstva.

Samomor glede na stopnjo šolske izobrazbe

V sintezi za Gorenjsko regijo je evidentno, da so tako moškim kot ženskam s poklicnimi šolami samomorilne odločitve najbližje. Sledijo jim osebe brez izobrazbe ali z osnovnošolsko, medtem ko so posamezniki s srednjo, višjo ali visoko šolo samomorilno najmanj obremenjeni.

Zakonski stan

Zakonski stan je potencialno suicidogen in eksogen (zunanji) dejavnik, ki se z vso silovitostjo udejanja šele ob izgubi emocionalno pomembne osebe v posameznikovem življenju - in kot tak nemalokrat nastopa v vlogi sprožilnega, provokativnega momenta. Ta kratka misel že daje slutiti, da sta znotraj omenjene variable najbolj ogroženi kategoriji ovdovalih in razvezanih. Skupni koeficient razvezanih znaša kar 199.

To bi lahko kazalo na izrazito psihosocialno travmatičnost razveze z vsem, kar prinaša - ločevanje ali predodeljevanje otrok in premoženja, občutje ogoljufanosti in izgube lastne vrednosti, socialna stigmatiziranost itd. Razvezna situacija pa nima le neposrednega učinka, ki se lahko manifestira s suicidom enega od ločencev. Drugo postrazvezno posledično dejstvo je najpogosteje nastanek nepopolne, razdrte družine, katerega potencialni suicidogeni naboj spričo neustreznega procesa socializacije otrok smo že spoznali.

Tudi ovdovali s koeficientom 77,4 so v sintezi za Gorenjsko visoko nad globalnim samomorilnim povprečjem. Ti morda celo intenzivneje kot razvezanci začutijo izgubo svojega najbližjega. Mostovi za njimi in pred njimi (upanja) se porušijo. Ostaja le spomin na preteklost in trpko spoznanje dejanskosti. In kolikor starejši so, toliko hitreje klonijo.

Samomorilnost šolajočih se oziroma študirajočih

Na tem mestu bi lahko triumfalno dokazoval, kako malo suicidantov je med šolajočimi se in študirajočimi. A dialektični premislek opravi svoje. Res so na veliko srečo mladi najnižje na samomorilni lestvici, a zakaj potem odrasli naravnost hlastajo po samouničenju? Mar niso kali kasnejše samouničevalnosti zasejane, kot nas uči psihodinamska teorija, že v otroštvu in

mladostništvu? Ker pa je pri mladem človeku elementarni samoohranitveni nagon globlje vsidran, skuša na stisko in nemoč opozoriti bolj apelativno in demonstrativno - s parasuicidom (samomorilni poskus). To pa ne pomeni, da se mu ni travmatični dogodek že tedaj vtisnil tako boleče in globoko, da ga lahko kdaj pozneje ob podobni situaciji v odraslosti - po sistemu "ključ s ključavnico" - pahne v samomor.

Statistike glede na starostno strukturo v primerjavi s samomorilnimi poskusi in uspelimi samomori kažejo zrcalno podobo. Medtem ko samomorilna dejanja s starostjo naraščajo, pa parasuicidi upadajo.

Nakazano je že bilo relativno nizko število (zgolj statistično seveda) samomorov med otroki in mladostniki na Gorenjskem v letih od 1978 do 1986. Za posledicami samomorilnega dejanja jih je v omenjenem obdobju umrlo 16 (10 fantov in 6 deklet). Sedem je bilo osnovnošolcev (6 fantov in ena deklica), pet srednješolcev (1 fant, 4 dekleta) in štirje študenti (3 fantje, 1 dekle). Povprečni devetletni koeficient samomora za osnovnošolce znaša 4,5, pri dijakih 10,3, za študente pa 11.

Količniki torej kažejo nizko stopnjo suicidalne obremenjenosti mladostnikov, čeprav bi po senzacionalističnem poročanju nekaterih medijev lahko sklepali ravno obratno. Res pa je, da nas prezgodnja in prostovoljna smrt mladega človeka, ko je bilo pred njim še skoraj vse življenje, nehote celo huje pretrese kot samomor starejše osebe.

Pa vendarle se gre ob koncu tega poglavja ponovno vprašati, kaj potemtakem, po uvodnem zatišju, sproži pravi plaz samomorov v srednjih in poznih letih človekovega življenja. Ti ljudje so vendarle bili nekoč otroci, adolescenti in prav tedaj verjetno prvič stigmatizirani, travmatizirani, torej disponirani za kasnejše fatalno samouničevalno ravnanje. Eden od možnih odgovorov bi lahko bil, da gre na Slovenskem za mračno nihilistično suicidogeno ozračje, od primarnih skupin do makrodružbenih sfer, ki so ga polna tudi "pljuča" mladih ljudi. In prav ta klima oblikuje osebnostne poteze povprečnega odraslega Slovenca, ki so bile nakazane že zgoraj.

Za trdnejše sklepe bi bilo smotno z metodo študije primerov slediti življenju učencev in študentov do njihovega tragičnega konca, podobno pa raziskati tudi samomorilne poskuse, kajti le-ti so povečini domena mladih.

Samomorilnost med upokojenci

Kot po neki fatalni sili inercije se pojavlja suicid upokojencev, ki v letih od 1978 do 1986 ni pojenjal. V tem času jih je tako umrlo 170 oziroma v skupnem koeficientu 69,5. Povprečni specifični koeficient pa še posebno prizadeva moške (105,7). Daleč pred vsemi, še zlasti pri moških upokojenih suicidantih, je radovljiška občina s povprečnim devetletnim koeficientom 83,5 (v absolutnem številu jih je napravilo samomor 40. Na drugem mestu

je Škofja Loka s koeficientom 69,4 (tako jih je umrlo 28). Sledijo preostale tri občine - Kranj, Tržič in Jesenice.

Spričo dvakrat večje obremenjenosti upokojencev v primerjavi s preostalo populacijo sem le-te vzel pod "drobnogled" (mikronivojska analiza). Naj na tem mestu navedem le nekatere pomembnejše ugotovitve.

Pogostejša suicidalna dejanja in njih izenačevanja po spolu so med drugim tudi posledica t.i. "eksistencialnega vakuuma", ko s starostjo drug za drugim odpadajo nekateri pomembni zaščitni dejavniki, kot so družina, otroci, zakonski partner, dom in podobno, zato življenje vedno težje osmišljajo. V raziskavi so se nekoliko bolj suicidalno rizično razkrili domovi za ostarele, kjer starostniki težje ohranjajo življenjsko budnost. Domovi navzlic fizični bližini varovancev ne odpravljajo občutka odtujenosti, osamljenosti in obrobnosti.

Kot je bilo pričakovati, sta pri upokojencih telesna bolezen ali invalidnost kot motiv za samomorilno dejanje kar sedemkrat pogostejši (27,9 odstotka) kot pri ostali samomorilni populaciji. Drugi najpogostejše navajani motiv je osamljenost ali izguba svojca (8,4 odstotka), tretji pa družinski oziroma zakonski spor (7,9 odstotka).

Devetletna povprečja tudi kažejo, da je tako pri upokojenih suicidalnih kot pri ostalih ne glede na spol obešanje kot način storitve daleč v ospredju.

Samomorilnost kmečkega življa

Empirični podatki v letih od 1978 do 1986 kažejo tudi nadpovprečno samomorilnost kmečke populacije. V tem obdobju je za posledicami samomorilnega dejanja umrlo 16 kmetov (koeficient 91,5) in 7 kmečkih gospodinj (koeficient 168,2). Sicer Gorenjska ne sodi med najruralnejše predele RS, a ima tudi ta svoje Kozjansko, Haloze ali Goričko - Škofjeloško občino z izgubljenimi zaselki na robovih Poljanske in Selške doline, kjer je bilo statistično zaznati najintenzivnejše usihanje življenjske moči kmečkega življa. Tu je bila storjena kar polovica vseh samomorov med kmeti gorenjske regije.

Koeficienti samomorilnosti med kmečkim prebivalstvom Gorenjske so sicer izredno visoki, jih pa ne smemo posploševati, ker gre za premajhno število primerov - tendenca k samouničevalnosti kmečkega prebivalstva pa je vendarle nakazana. Tem ugotovitvam ob stran se postavljajo znana dejstva, ki zadevajo kmečki poklic v preteklosti. Ni mogoče zanikati dejstva, da je bil po osvoboditvi, v ozračju rekonstrukcije dežele in s tem v zvezi forsirane industrializacije, kmečki poklic izrazito zapostavljen ter da so bile življenjske razmere in možnosti na zemljo navezanega kmeta v marsikaterem pogledu slabše kot možnosti tistih mladih ljudi, ki so zamenjali kmečko okolje za mestno in bili često za manj naporno in tudi manj pomembno delo bolje

nagrajevani.

To po eni strani vodi v dezintegracijo tradicionalnih družinskih struktur, po drugi pa v selekcijo, ki pušča na podeželju ostarele in manj vitalne ljudi. Le-ti se zgodaj znajdejo frustrirani v svoji prizadevnosti. Od mladosti ugotavljajo, da z drugim svetom ne morejo tekmovati. Krepijo se občutja nemoči, osamljenosti in izločenosti, ki so splošno znani suicidogeni dejavniki.

Ocena duševnega stanja samomorilne populacije gorenjske regije

Paleta ponujenih opcij (diagnoz) Centra za prevecijo samomorov je prilagojena hitrejšemu posnemanju nekaterih osebnostnih značilnosti suicidantov. Gre torej bolj za "skico" duševnih stanj, ki bi bila v klinično-dinamskem kontekstu dosti bolj razgrajena in niansirana.

Iz tabele je razvidno, da so bili tako na Gorenjskem kot v RS samomorilni ljudje v času svojega življenja v visokem številu vdani alkoholu - na Gorenjskem 21,2 odstotka, v RS 27,2 odstotka. Variacije po spolu pokažejo na pomembne razlike. Pri moških je daleč v ospredju diagnoza alkohol ali alkoholna psihoza - na Gorenjskem 27,1 odstotka, v RS 32,8 odstotka. Pri ženskah pa je ta "ocena" šele na drugem mestu. Pri njih so daleč pred vsemi diagnozami "ostale psihoze", kamor najpogosteje sodita shizofrenija in manično depresivna psihoza.

Tako pri moških kot pri ženskah sledijo nevroze, osebnostne deviacije in epilepsija.

Neizpodbitno je torej, da je ena najmarkantnejših značilnosti slovenske populacije samomorilcev ta, da je med njimi izredno veliko alkoholikov, zato nekateri upravičeno poudarjajo, da bi morala biti preventiva samomorilnosti v prvem koraku usmerjena k ustvarjanju takšne družbene klime, da bi pitje alkohola dobilo vsaj kulturnejšo obliko uživanja.

Motiv dejanja

Etiološko (vzročno) ozadje samomorilnega vedenja nas opozarja na strahovito prepletenost in (so)odvisnost suicidalnih tendenc in motivov, od bioloških, psiholoških, socialnih in drugih, ter na njihovo dinamiko; zasnova samomorilnega reagiranja se lahko oblikuje že zelo zgodaj, aktualne obremenitve pa samomorilni proces le sprožijo. Če torej razumemo samomor kot zaključek dolgotrajnega procesa, potem aktualnim konfliktom, v katere je bil človek pred dejanjem vpleten, prisodimo vlogo provokativnih, sprožilnih faktorjev oziroma motivov. Domnevni motivi so torej tiste okoliščine, ki so osebo pripeljale do fatalne odločitve.

Za gorenjsko regijo in RS je razviden enak vrstni red motivov in dokaj podobna frekvenčna porazdelitev tako pri moških kot pri ženskah.

V ospredju devetletnega povprečja so družinski oz. zakonski spori (na Gorenjskem 13,1 odstotka, v RS 17,8 odstotka), sledijo telesna bolezen ali invalidnost (11,9 odstotka oz. 14,0 odstotka), osamljenost, izguba svojca (5,8 odstotka oz. 4,7 odstotka), ljubezenski konflikti (3,6 odstotka oz. 3,0 odstotka) itd.

Na drugi strani lestvice domnevnih motivov pa se po pogostosti pojavljajo ekonomske, gmotne težave, kar potrjuje že ničkolikokrat dokazano dejstvo, da je ta motiv, še posebno, če nastopa izolirano, prešibak povod za smrt.

Način samomora

Iz tabele devetletnega povprečja (1978-1986) je za Gorenjsko in RS ter tako za moške kot za ženske razviden prevladujoč samomorilni način - obešanje. S 56,4 oz. 61,8 odstotka za RS je daleč pred drugimi. Sledijo uto-pitve (13,1 oz. 9,2 odstotka), zastrupitve s plinom (7,4 oz. 4,1 odstotka), skok z višine (6,5 oz. 5,1 odstotka), ustrelitev (5,5 oz. 6,7 odstotka), povoženje (4,3 oz. 4,0 odstotka) itd. Nenavadno okrutni samomorilni načini - vbodi v telo, zarez s krožno žago v vitalne dele telesa itd., pa kažejo na psihopatološko motivacijo.

Eden od povsem neraziskanih in v obdobju naraščanja motorizacije verjetno čedalje pogostejši način samomora je trk z avtomobilom v zid, mostovno konstrukcijo, nasproti vozeče vozilo in podobno. Tak način človekovega pobeга v smrt prikrije primarno suicidalno motivacijo in mu posthumno zagotovi socialno sprejemljivejše klasificiranje in vrednotenje smrti, svojce pa reši mučne in temne sence, ki jo zapusti samomorilčevo dejanje.

Prejšnji samomorilni poskus

Med vsemi kategorijami prebivalstva so samomorilno zelo ogroženi tudi tisti, ki so samomor že poskušali storiti. Da je res tako, pričajo tudi empirični podatki devetletnega povprečja za Gorenjsko in RS. Na Gorenjskem je bilo v opazovanem obdobju med moškimi samomorilci 21,0 odstotka takšnih, ki so porej že poskušali samomor, žensk pa 21,9 odstotka. V Sloveniji je pri obeh spolih teh nekoliko več - med moškimi 23,1 odstotka, pri ženskah pa 28,1 odstotka.

Torej se nekako četrtnina samomorilcev rekrutira iz vrst t.i. recidivistov, kar je dovolj prepričljiv razlog, da gre parasuicidanta vzeti nadvse resno in z njim predvsem vzpostaviti govorno povezavo, se iskreno pogovoriti, poslušati ter imeti veliko potrpljenja, in kot pravi Milčinski, zadeti pravi ton: "Sočustvovanje s človekom v krizi naj ne bo naivno tolaženje, marveč iskrena pripravljenost skupaj z njim trezno presoditi težo položaja in poiskati izhod."

Zaključek

Slovenski empirični podatki kažejo, da posamezniki ne prestopijo ločnice med življenjem in smrtjo zato, ker nimajo *za kaj živeti*, marveč zato, ker nimajo *od česa živeti*. Tega seveda ne gre vzeti semantično dobesedno, ampak širše, v kontekstu težkih družbenoekonomskih in socialnih razmer naše družbe, kjer v samomorilno brezno najpogosteje omahujejo prav ljudje iz družbene margine, kot so upokojenci, kmetje, delavci, nezaposleni itd. Seveda nikakor ne gre vsega naprtiti hudi eksistenčni, materialni stiski prenekaterega človeka (bilo je celo ugotovljeno, da je sama zase prešibak povod za smrt), marveč se ta prerada brati z alkoholom, konflikti v družini in poklicu ter iz njih izvirajočimi občutki osamljenosti, odrinjenosti, osovraženosti in podobno.

V ta širši socialni okvir kaže prav na kratko vpeti še prenaplo trganje tradicionalnih medčloveških in družbenih vezi ter odnosov, kar je imelo za posledico nov prevladujoč vzorec žitja ljudi, katerega najpomembnejše značilnosti so privatizacija, individualizacija in atomizacija. Domala čez noč so bili iztrgani iz domačega, avtohtonega okolja in pahnjeni v uniformne ter razčlovečene urbano-industrijske cone.

A v psihosocialnem in suicidalnem smislu je podeželje utrpelo še težje posledice. Spričo družbenega razvrednotenja kmečkega dela in življenja je demografsko "izkrvavelo", preostanek prebivalstva pa je zašel v socialno izolacijo in ekonomsko vegetacijo.

K tragiki slovenskega samomora prispeva tudi družbena gluhota do tega problema. Samomor se namreč celovito in sistematično ne spremlja in ne proučuje. Naj mi bo na tem mestu dovoljeno citirati eno od misli prof. dr. Leva Milčinskega, ki mi jo je namenil v pismu: "Zaenkrat je situacija takšna, da se noben republiški organ pri nas ne čuti obvezanega, da bi spodbujal spremljanje in analiziranje tega pojava z eventualnimi možnimi ekskurzi v preventivne akcije."

POROKE, RAZVEZE, OTROCI - KAJ NAM POVE STATISTIKA

MARTA VODEB-BONAČ

Povzetek

Članek podaja pregled porok in razvez v svetu in v Sloveniji (Jugoslaviji); podatke o otrocih, rojenih zunaj zakonske zveze; podatke o mrtvorojenih otrocih. Predstavljeni so osnovni trendi v gibanju teh pojavov.
- Ured.

Summary

The data about marriages and divorces in Slovenia, in Yugoslavia and some other countries about children in broken families, about children, born out of wedlock, about deadborn children are presented. Basic trends in these data are ascertained. - Ed.

1. Uvod

Z razvezo zakonske zveze se ukvarja veliko različnih strok (pravo, socialno delo, psihologija, psihiatrija). Vsaka od njih pogosto obravnava le enega ali nekaj segmentov iz sklopa celotne problematike. Tako so na primer za pravnike v ospredju bolj proceduralna vprašanja, za socialne delavce reorganizacija družine ob razvezi, za psihologe posamezni udeleženci v tem dramatičnem dogajanju.

Statistični opis pojava razveze zakonske zveze, podatki o otrocih, ki živijo zunaj zakonske skupnosti in nekatere primerjave podatkov nam omogočajo širši, splošnejši uvid v celotno problematiko. Zbrano gradivo pa je morda lahko tudi osnova za postavljanje novih raziskovalnih vprašanj oz. domnev in za njihovo preverjanje.

V študiji predstavljamo štiri sklope podatkov, in sicer:

- podatke o porokah in razvezah po svetu in pri nas,
- podatke o otrocih in razvezah,
- podatke o otrocih, rojenih zunaj zakonske skupnosti,
- podatke o mrtvorojenih otrocih.

Viri, iz katerih smo črpali podatke, se nahajajo v glavnem na Zavodu za statistiko Republike Slovenije in so posebej navedeni ob zaključku tega

gradiva.

Ti viri so statistična poročila in formularji, v katerih se nahajajo podatki o rojstvih, porokah, ločitvah in smrtih za celotno populacijo Slovenije in Jugoslavije. Tako smo bili v iskanju podatkov o razvezah in otrocih odvisni od že obstoječe dokumentacije. Smo pa iz nje naredili nekatere povezave in poudarke, ki bi lahko bili zanimivi in koristni ob nadaljevanju tovrstnega raziskovanja pojavov, ki se tičejo zakonske zveze, otrok, družine in družinskih razmerij.

Pravzaprav je presenetljivo, da v različnih knjižnicah Ljubljane (Narodna in univerzitetna knjižnica, knjižnica Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, knjižnica Višje šole za socialno delo, dokumentacija Dela) nismo zasledili nobene podobne študije, ki bi obravnavala na primer razveze v Sloveniji s statističnega vidika, in da je o razvezah na sploh za slovenski prostor napisanega zelo malo. Kar pa je, so v glavnem poljudno strokovni prispevki, prevedeni iz tuje literature, v revijah *Otrok* in *družina* ter *Naša žena*.

Morda se bo komu zdel ta prikaz suhoparen. Take so pač številke in naš namen je, da govorijo same zase.

2. Poroke in razveze

V obdobju po drugi svetovni vojni opažamo v svetu in pri nas, da se postopoma zmanjšuje število porok, narašča pa število razvez. V pričujočem poglavju si bomo ogledali razlike med nekaterimi državami, gibanja teh podatkov v stari in novi Jugoslaviji ter razlike med občinami v Sloveniji.

Jugoslavija v primerjavi s svetom. Od leta 1949 dalje skoraj povsod po svetu upada število *porok*. Izjema so nekatere bližnjevzhodne države in ZDA, kjer so poroke v rahlem porastu. V Jugoslaviji se je število porok v tem obdobju precej zmanjšalo. Leta 1950 je bilo sklenjenih še 11,4 porok na 1000 prebivalcev, leta 1984 pa le še 7,3. Kljub temu imamo pri nas v primerjavi z drugimi državami sorazmerno veliko porok. Relativno več se jih sklene v ZDA, na bližnjem vzhodu in v državah Vzhodne Evrope (glej sliko 1).

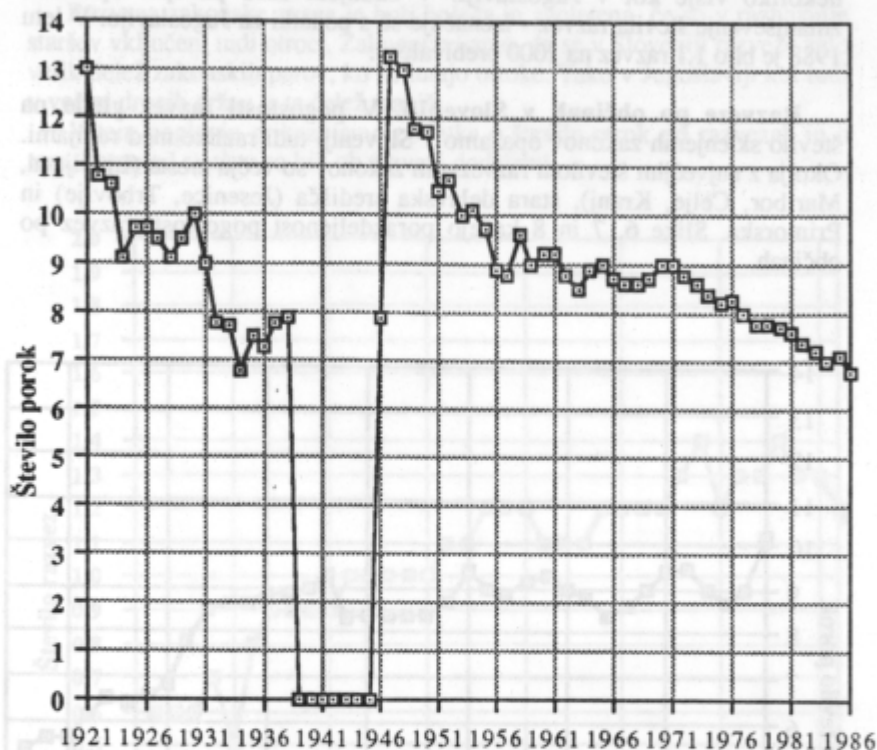
Obratno kot poroke se gibljejo *razveze*. V praktično vseh državah opažamo v povojnem obdobju njihovo skokovito naraščanje. Jugoslavija je izjema. Leta 1950 je bilo razvezanih 1,1 zakona na 1000 prebivalcev, leta 1984 pa le še 0,9. Še presenetljivejše pa je dejstvo, da ima le malo držav relativno manj razvez kot Jugoslavija. To so Italija, Portugalska in Grčija, mnogo držav pa ima nekajkrat višjo stopnjo razvez, npr. vzhodnoevropske države, severnoevropske države in ZDA. V ZDA je bilo leta 1984 kar 4,9 razvez na 1000 prebivalcev.

Države	Sklenjene zakonske zveze na 1000 prebivalcev			Razvezane zak. zveze na 1000 prebivalcev		
	1950	1960	1984	1950	1960	1984
Belgija	8,3	7,1	6,0	0,6	0,5	1,9
Češkoslovaška	10,8	7,8	7,8	1,1	1,1	2,4
Danska	9,0	7,8	5,6	1,6	1,5	2,8
DDR	11,7	9,7	8,0	2,7	1,4	3,0
Finska	8,5	7,4	5,8	0,9	0,7	2,0
Francija	7,9	7,0	5,1	0,9	0,8	1,9
Grčija	7,7	7,0	6,1	-	0,3	0,6
Irak	4,3	3,5	8,5	0,5	0,3	0,1
Italija	7,7	7,8	5,2	-	-	0,3
Jugoslavija	11,4	9,1	7,3	1,1	1,2	0,9
Madžarska	7,7	8,9	7,0	1,2	1,7	2,7
Nizozemska	8,2	7,8	5,7	0,9	0,5	2,4
Norveška	10,8	8,2	5,0	0,7	0,7	1,9
Poljska	7,8	7,9	7,7	0,7	0,5	1,4
Portugalska	11,7	10,7	7,5	0,1	0,1	0,8
Sirija	7,7	9,4	8,4	0,7	0,8	0,6
SZ	11,5	12,1	9,6	0,4	1,3	3,4
Švedska	7,7	6,7	4,4	1,1	1,2	2,4
Švica	7,9	7,8	5,9	0,9	0,9	1,8
Velika Britanija	8,1	7,5	6,9	0,7	0,5	2,9
ZDA	10,0	8,5	10,5	2,5	2,2	4,9
ZRN	8,8	6,6	6,0	1,6	0,3	2,1

Slika 1: Sklenjene in razvezane zakonske zveze po svetu in pri nas

Gibanja v Jugoslaviji in Sloveniji. Število porok v predvojni Jugoslaviji je bilo sorazmerno visoko do svetovne gospodarske krize. Takrat opazamo precejšen upad. Skoraj podvojijo se poroke v letih takoj po drugi svetovni vojni in nato polagoma upadajo do števila 6,8 na 1000 prebivalcev v letu 1988 (glej sliko 2).

V Sloveniji je število porok po drugi svetovni vojni sorazmerno skoraj ves čas nekoliko manjše od jugoslovanskega. V zadnjih letih je ta razlika še

Slika 2: Sklenjene zakonske zveze v Jugoslaviji na 1000 prebivalcev

poudarjena, saj imamo leta 1988 le še 4,7 porok na 1000 prebivalcev (glej sliko 3).

Število razvez v Jugoslaviji se je po rahlem skoku ob koncu prve svetovne vojne znižalo in ustalilo okoli številke 0,4 na 1000 prebivalcev. Po drugi svetovni vojni opažamo spet precejšen skok razvez, nato pa od leta 1950 upadanje (glej sliko 4).

V Sloveniji je bilo do leta 1965 relativno manj razvez kot v Jugoslaviji. Kasneje je število razvez naraslo (glej sliko 5) in je v zadnjih 25 letih

nekoliko višje kot v Jugoslaviji. V zadnjem času pa spet opažamo zmanjševanje števila razvez - izenačuje se s podatki za Jugoslavijo. V letu 1988 je bilo 1,1 razvez na 1000 prebivalcev.

Razveze po občinah v Sloveniji. V pogostosti razvez glede na število sklenjenih zakonov opažamo v Sloveniji tudi razlike med regijami. Okolja z največjim številom razvezanih zakonov so večja mesta (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj), stara delavska središča (Jesenice, Trbovlje) in Primorska. Slike 6, 7 in 8 kažejo porazdeljenost pogostosti razvez po občinah.

Slika 3: Sklenjene zakonske zveze v Sloveniji na 1000 prebivalcev

3. Otroci ob razvezi

Razveza zakonske zveze je bolj boleča in zapletena, če so v razhajanje staršev vključeni tudi otroci. Žal ugotavljamo, da se v Sloveniji razveže zelo velik delež zakonskih parov, ko že imajo otroke. Tako v Jugoslaviji kot tudi v večini drugih držav je ta delež manjši.

V tem poglavju prikazujemo podatke o številu otrok pri razvezah in o tem, komu od staršev so bili ob razvezi dodeljeni.

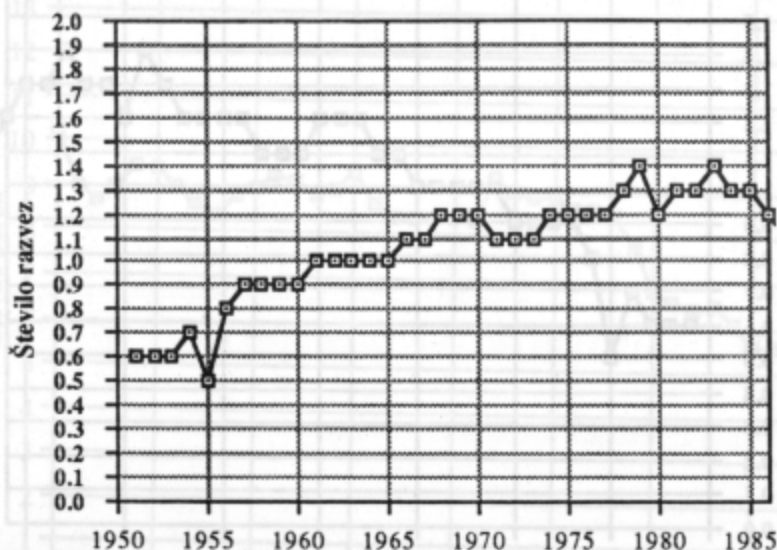

Slika 4: Razvezane zakonske zveze v Jugoslaviji na 1000 prebivalcev

Razveze zakonov z otroki. Popis prebivalstva leta 1981 v Sloveniji je pokazal, da je približno 25 % vseh zakonov brez otrok, 75 % pa

z otroki (glej sliko 9). Podatki o razvezah v Sloveniji v obdobju 1982-1987 pa kažejo, da se razveže približno 29 % zakonov brez otrok, 44 % zakonov z enim otrokom, 24 % zakonov z dvema in 3 % zakonov s tremi ali več otroki (glej sliko 10). V Sloveniji se torej kar v 71 % razveže zakonski par z otroki.

Zanimivo je, da se v Jugoslaviji zakoni z otroki ločujejo redkeje. Takih je bilo leta 1979 53 %, leta 1987 pa 59 % med vsemi ločenimi zakoni (glej sliko 11). Tudi v skoraj vseh drugih državah se razveže relativno manj takih zakonov, ki imajo otroke, kot velja za Slovenijo (glej sliko 12; oznake za države: EG = Egipt, BE = Belgija, DE = Zvezna republika Nemčija, CA = Kanada, US = Združene države Amerike, IT = Italija in GB = Velika Britanija).

Slika 5: Razvezane zakonske zveze v Sloveniji na 1000 prebivalcev

Dodelitev otrok. Podatki o dodelitvi otrok ob razvezi kažejo, da je v Sloveniji večina otrok dodeljena materi. V 89 % ločitev leta 1987 so na primer otroke dodelili materam v 7 % očetom, v 3 % pa materam in očetom

(glej sliko 13). V Jugoslaviji so ta razmerja drugačna, saj očetom dodelijo več kot dvakrat toliko otrok kot pri nas. Leta 1987 so dodelili materam 79 %, očetom 16 %, materam in očetom pa 4 % otrok (glej sliko 14).

4. Otroci, rojeni v zakonu in zunaj zakona

V tem poglavju prikazujemo podatke o otrocih, rojenih zunaj zakonske zveze. Skupna značilnost otrok v tej skupini je torej samo rojstvo zunaj zakonske zveze. Sicer pa so med njimi lahko velike razlike. Živijo lahko npr. v neformalnih družinskih skupnostih, v enoroditeljskih družinah, v rejništvu, kot posvojenci ipd. Statistični podatki nam povedo:

- da se v Sloveniji, v primerjavi z drugimi državami, rodi zunaj zakonske zveze veliko otrok;
- da so to največkrat prvorojenci;
- da se otroci zunaj zakonske skupnosti pogosteje rodijo materam z nižjo izobrazbo;
- da večina očetov v Sloveniji prizna očetovstvo za otroka, rojenega zunaj zakonske zveze.

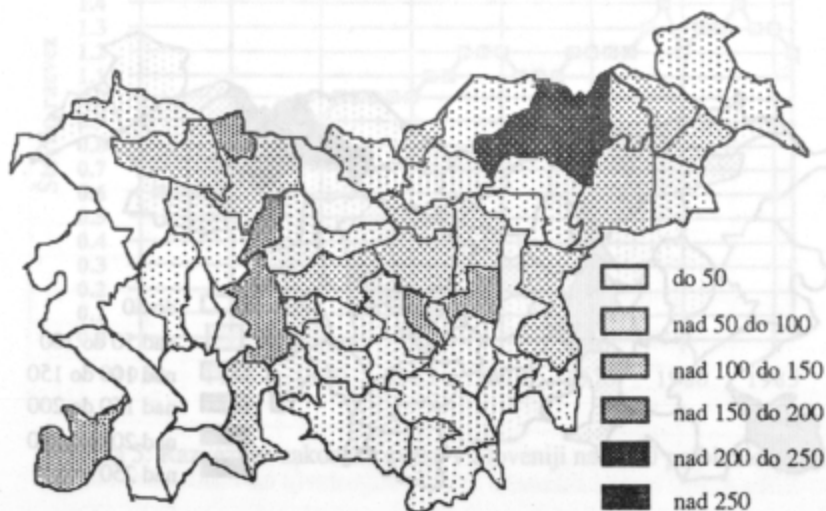

Slika 6: Razvezane zakonske zveze na 1000 sklenjenih zakonskih zvez po občinah v Sloveniji leta 1962

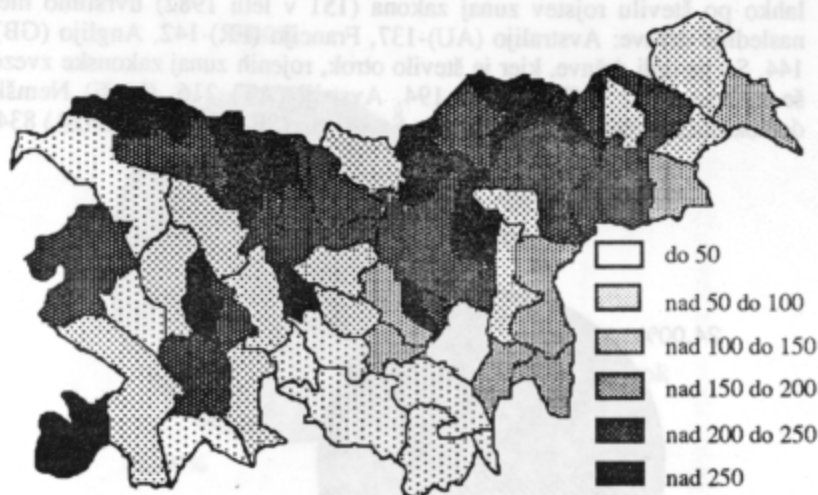
Število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze. V Sloveniji imamo mnogo večji delež otrok, rojenih zunaj zakonske zveze kot v drugih jugoslovanskih republikah (glej sliko 15). Med 1000 živorojenimi otroki v letu 1988 je bilo 226 otrok rojenih zunaj zakonske zveze. To pomeni, da je bil v Sloveniji rojen zunaj zakonske zveze skoraj vsak četrti otrok. To število je trikrat večje kot znaša povprečje za vse ostale republike.

Podatki za obdobje 1978-1988 kažejo, da se je število otrok v Sloveniji, rojenih zunaj zakonske zveze, strmo povzpelo, v ostalih republikah pa to naraščanje ni tako izrazito (glej sliko 16).

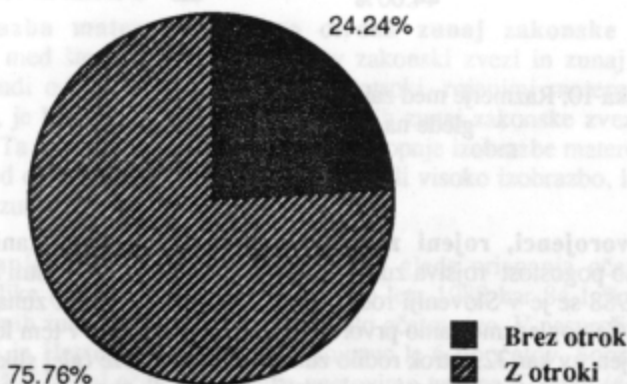
Primerjava s podatki za druge države (podatki so zbrani za leto 1982) kaže, da se Jugoslavija uvršča glede števila otrok, rojenih zunaj zakonske zveze na 1000 rojenih otrok, pod svetovno povprečje, Slovenija pa nad njega (glej sliko 17). nekatere države imajo zelo majhno število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze (npr. Japonska (JP) le 9, Grčija (GR) pa 15 otrok na 1000 rojstev). Države, ki imajo približno enako število kot Jugoslavija (YU)-84, so npr. Švica (CH)-55, Nizozemska (NL)-59, Češkoslovaška (CS)-62, Madžarska (HU)-77, Zvezna republika Nemčija (DE)-85. Slovenijo pa

Slika 7: Razvezane zakonske zveze na 1000 sklenjenih zakonskih zvez po občinah v Sloveniji leta 1972

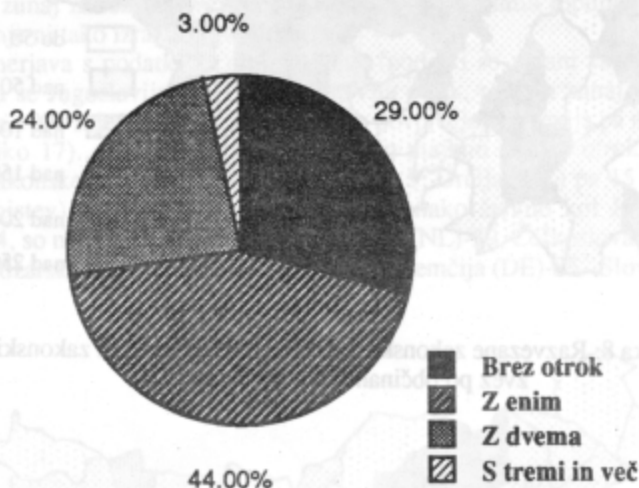

Slika 8: Razvezone zakonske zveze na 1000 sklenjenih zakonskih zvez po občinah v Sloveniji leta 1982

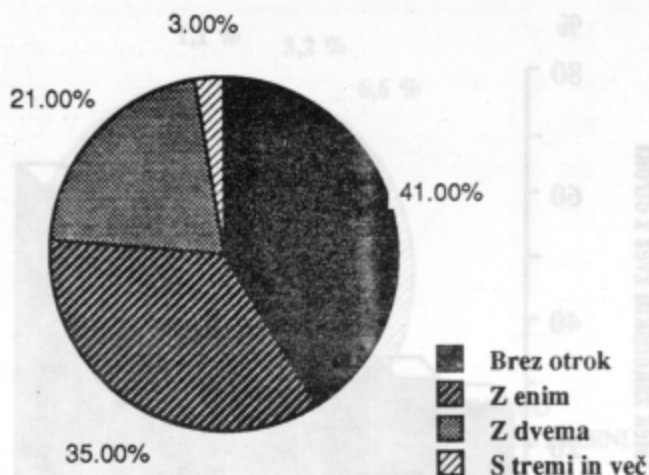
Slika 9: Razmerje med zakonskimi zvezami brez otrok in z otroki ob popisu prebivalstva v Sloveniji leta 1981

lahko po številu rojstev zunaj zakona (151 v letu 1982) uvrstimo med naslednje države: Avstralijo (AU)-137, Francijo (FR)-142, Anglijo (GB)-144. So pa tudi države, kjer je število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, še mnogo višje: v ZDA (US) 194, Avstriji (AT) 216, (bivši) Nemški demokratični republiki (DD) 293, na Švedskem (SE) 420, Jamajki (JA) 834.

Slika 10: Razmerje med zakonskimi zvezami ob razvezi glede na število otrok - v Sloveniji

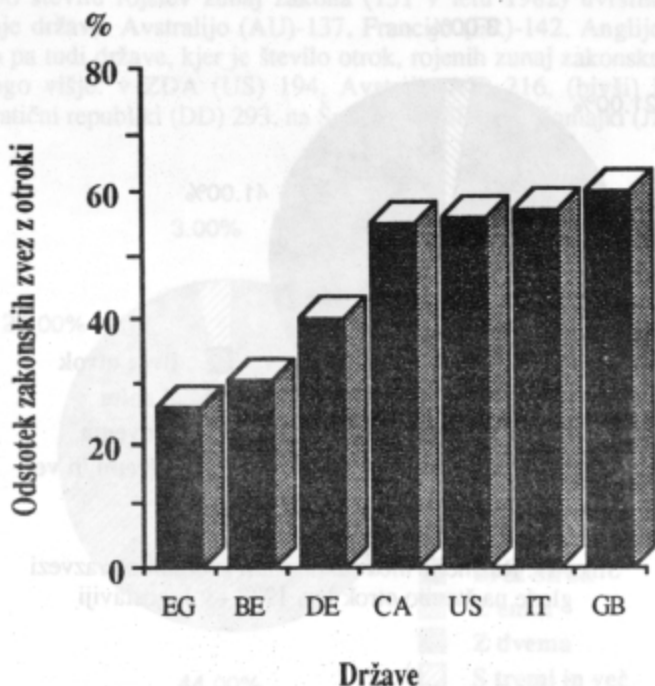
Prvorojenci, rojeni zunaj zakonske zveze. Kot zanimivost si oglejmo pogostost rojstva zunaj zakonske zveze glede na vrstni red rojstva. Leta 1988 se je v Sloveniji rodilo na 1000 otrok 226 otrok zunaj zakonske zveze. Če pogledamo samo prvorojence, vidimo, da se je v tem letu na 1000 prvorojencev kar 329 otrok rodilo zunaj zakonske zveze (glej sliko 18). Med prvorojenci se torej skoraj vsak tretji otrok rodi zunaj zakonske zveze, nasprotno pa se med drugorojenci le vsak osmi. Enako velja za tretjerojenega otroka, za vsakega naslednjega po zaporedju pa je spet verjetneje, da se bo rodil zunaj zakonske zveze.

Slika 11: Razmerje med zakonskimi zvezami ob razvezi glede na število otrok leta 1987 - v Jugoslaviji

Izobrazba matere in rojstvo otroka zunaj zakonske zveze. Razmerje med številom otrok, rojenih v zakonski zvezi in zunaj nje, je odvisno tudi od izobrazbe matere. Med otroki, rojenimi materam brez izobrazbe, je bilo leta 1983 kar 43 % rojenih zunaj zakonske zveze (glej sliko 19). Ta odstotek se manjša z višanjem stopnje izobrazbe matere. Tako je bilo med otroki, rojenimi materam z višjo ali visoko izobrazbo, le še 10 % rojenih zunaj zakonske zveze.

Priznanje očetovstva. V Jugoslaviji so glede priznanja očetovstva velike razlike (glej sliko 20). V Sloveniji je leta 1988 kar 84,1 % očetov otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, priznalo očetovstvo. V nasprotju s tem je v Bosni in Hercegovini priznalo očetovstvo le 6 % očetov. Sorazmerno visok delež priznanj očetovstva lahko ugotovimo tudi na Kosovu (64,3 %). V vseh republikah se zadnja leta ta odstotek povečuje. Izjemi sta le Makedonija in ožja Srbija. V slednji je v obdobju 1978-1988 priznanje očetovstva padlo s 40,7 % na 29,9 %.

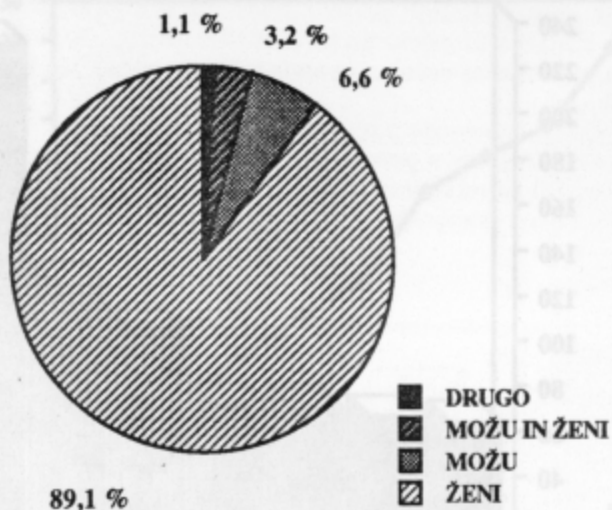

Slika 12: Odstotek zakonskih zvez z otroki med razvezanimi zakonskimi zvezami v letu 1978

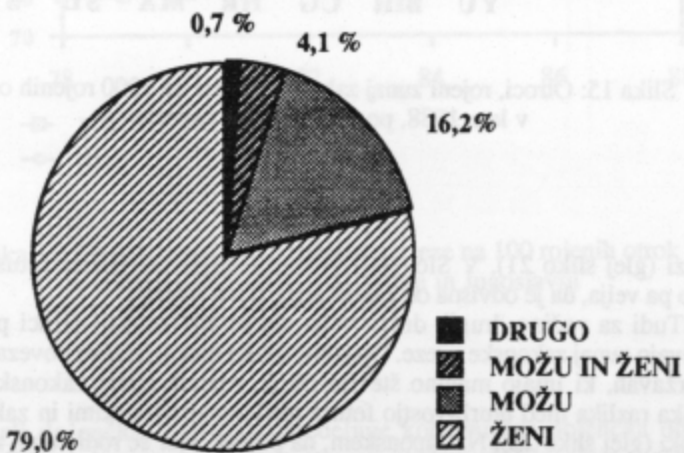
5. Mrtvorojeni in umrli otroci.

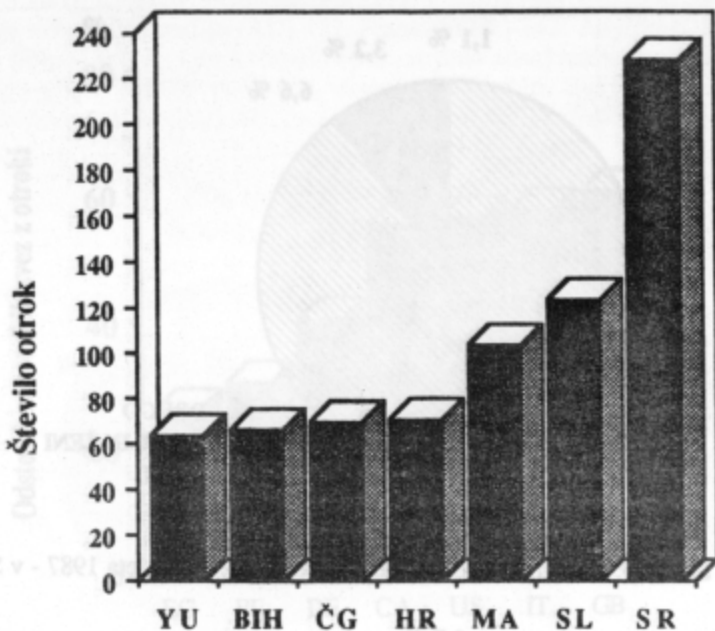
V tem poglavju prikazujemo podatke o mrtvorojenih in umrlih otrocih glede na zakonski stan staršev. Podatki za Slovenijo, Jugoslavijo in tudi za druge države kažejo, da je tako umrljivost fetusa, kot tudi umrljivost dojenčkov večja, če je otrok rojen zunaj zakonske zveze.

Mrtvorojeni otroci. Statistika opredeljuje mrtvorojenega otroka kot otroka, ki se rodi brez znakov življenja po nosečnosti, ki je daljša od 28 tednov. Leta 1987 imamo v Jugoslaviji 68 % večjo umrljivost fetusa med otroki, rojenimi zunaj zakonske zveze, kot med otroki, rojenimi v zakonski

Slika 13: Dodelitev otrok ob razvezi zakonske zveze leta 1987 - v Sloveniji

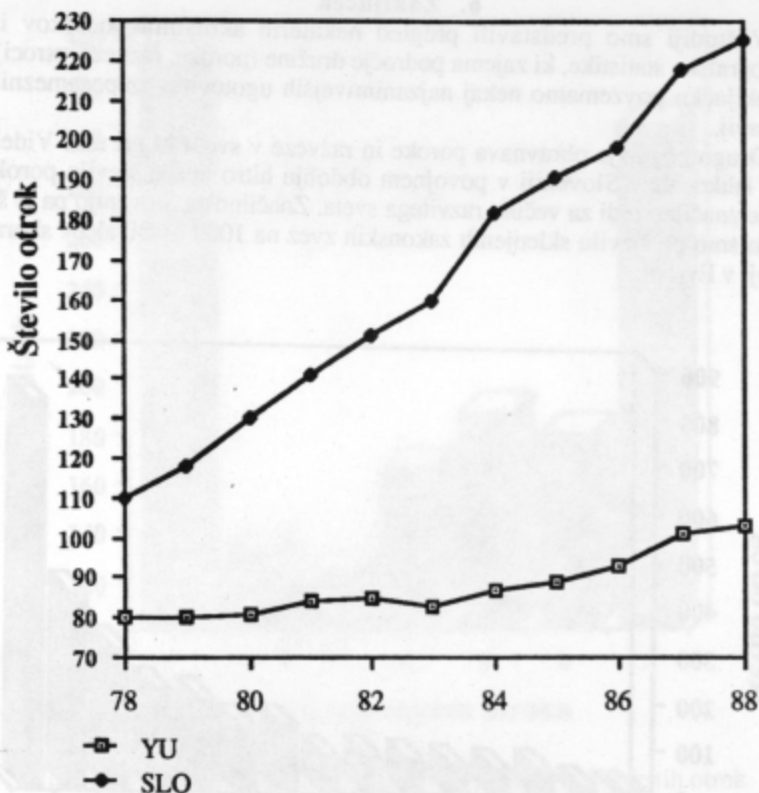
Slika 14: Dodelitev otrok ob razvezi zakonske zveze leta 1987
- v Jugoslaviji

Slika 15: Otroci, rojeni zunaj zakonske zveze na 1000 rojenih otrok v letu 1988, po republikah v Jugoslaviji

zvezi (glej sliko 21). V Sloveniji imamo manjšo umrljivost fetusa, ravno tako pa velja, da je odvisna od zakonskega stanu staršev.

Tudi za večino drugih držav velja, da se mrtvorojeni otroci pogosteje rojevajo zunaj zakonske zveze. Opazimo lahko tudi zanimivo povezavo, da je v državah, ki imajo majhno število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, velika razlika med umrljivostjo fetusa med zunajzakonskimi in zakonskimi otroki (glej sliko 22). Na Japonskem, na primer, kjer se rodi zunaj zakonske zveze le 9 otrok na 1000, je smrtnost fetusa za zunajzakonske otroke 6,6 krat večja kot za zakonske. Prav tako velja obratno. Na Danskem, kjer je število zunajzakonskih rojstev zelo veliko (383 na 1000 rojenih otrok), ni razlike v umrljivosti fetusa glede na zakonski stan staršev.

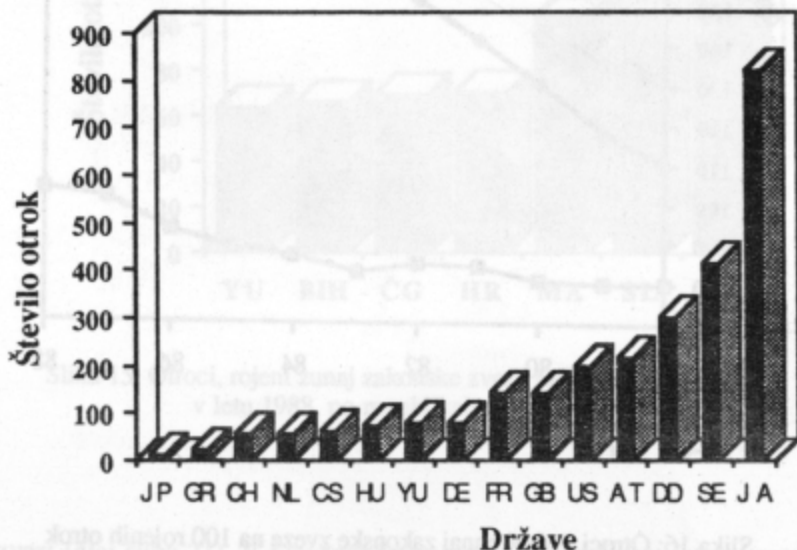
Slika 16: Otroci, rojeni zunaj zakonske zveze na 100 rojenih otrok v obdobju 1978-1988 v Sloveniji in Jugoslaviji

Umrli dojenčki. Statistika opredeljuje kot umrlega dojenčka otroka, ki se rodi živ in umre v prvem letu starosti. Podatki za Slovenijo v obdobju 1982-1988 kažejo, da je pri nas smrtnost dojenčkov iz leta v leto manjša. Opazimo pa lahko v povprečju nekoliko večjo smrtnost med tistimi dojenčki, ki so rojeni izven zakonske zveze (glej sliko 23).

6. Zaključek

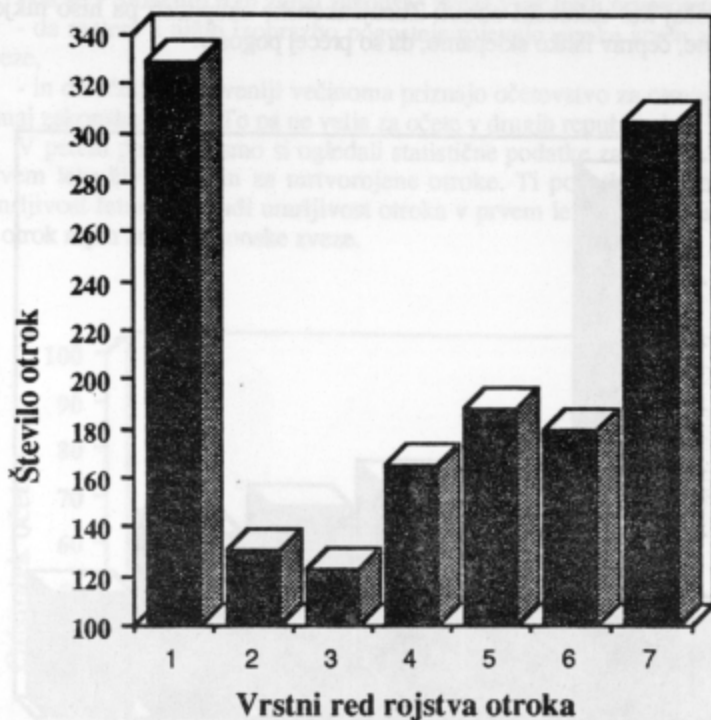
V študiji smo predstavili pregled nekaterih aktualnih podatkov iz demografske statistike, ki zajema področje družine (poroke, razveze, otroci). V zaključku povzemamo nekaj najzanimivejših ugotovitev iz posameznih poglavij.

Drugo poglavje obravnava poroke in razveze v svetu in pri nas. Videli smo lahko, da v Sloveniji v povojnem obdobju hitro upada število porok, kar je značilno tudi za večino razvitega sveta. Značilno za Slovenijo pa je še to, da smo po številu sklenjenih zakonskih zvez na 1000 prebivalcev skoraj zadnji v Evropi.

Slika 17: Otroci, rojeni zunaj zakonske zveze na 1000 rojenih otrok v letu 1982

Število razvez v Sloveniji narašča, vendar počasneje kot v večini drugih držav. Tako imamo na 1000 prebivalcev dva do trikrat manj razvez od povprečja v ostali Evropi. Pri razvezah je zanimivo še to, da njihovo število v Jugoslaviji v povojnem obdobju celo rahlo upada.

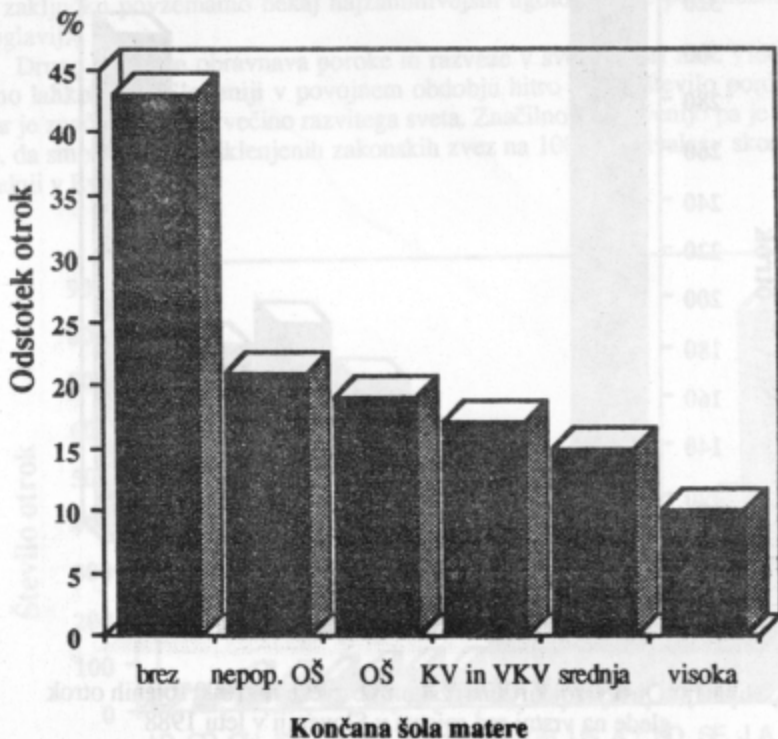
Slika 18: Otroci, rojeni zunaj zakonske zveze na 1000 rojenih otrok glede na vrstni red rojstva v Sloveniji v letu 1988

V tretjem poglavju predstavljamo podatke o otrocih ob razvezah. Ugotovili smo, da se v Sloveniji razvezujejo v večini zakonski pari z otroki, v Jugoslaviji pa pretežna polovica parov, ki se razvežejo, nima otrok. V nekaterih državah razvitega sveta so razveze zakoncev brez otrok še pogostejše.

Ogledali smo si tudi, komu so ob razvezi dodeljeni otroci. V Sloveniji so otroci dodeljeni v glavnem materam, le vsak štirinajsti je dodeljen očetu. Za Jugoslavijo velja drugače - vsak šesti otrok je dodeljen očetu.

V četrtem poglavju govorimo o otrocih, ki so rojeni zunaj zakonske zveze. Ta skupina otrok je zelo raznolika. Poleg otrok, ki bodo živeli samo z enim roditeljem ali morda celo v rejništvu ali posvojitvi, so tu še otroci

izneformalno sklenjenih zakonskih zvez. Ti imajo, dokler te zveze trajajo, enak položaj kot zakonski otroci. Zunajzakonske skupnosti pa niso nikjer registrirane, čeprav lahko sklepamo, da so precej pogoste.

Slika 19: Odstotek otrok, rojenih zunaj zakonske zveze, glede na izobrazbo matere v Sloveniji leta 1983

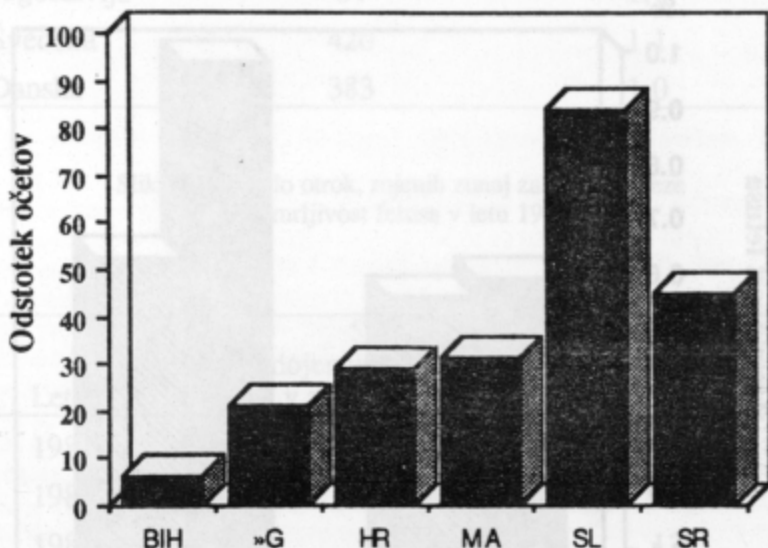
Podatki kažejo, da je v Sloveniji vsak četrti otrok rojen zunaj formalne zakonske zveze. V drugih republikah je zunajzakonskih otrok trikrat manj. Tudi v veliki večini drugih držav se zunaj zakonske zveze rojeva manj otrok kot v Sloveniji.

Ugotovili smo še,

- da se v Sloveniji rodi zunaj zakonske zveze vsak tretji prvorojenec,
 - da matere z nižjo izobrazbo pogosteje rojevajo otroke izven zakonske zveze,

- in da očetje v Sloveniji večinoma priznajo očetovstvo za otroke, rojene zunaj zakonske zveze. To pa ne velja za očete v drugih republikah.

V petem poglavju smo si ogledali statistične podatke za otroke, umrle v prvem letu življenja, in za mrtvorojene otroke. Ti podatki kažejo, da sta umrljivost fetusa kot tudi umrljivost otroka v prvem letu življenja večja, če je otrok rojen zunaj zakonske zveze.

Slika 20: Odstotek očetov, ki priznajo očetovstvo za otroke, rojene zunaj zakonske zveze v letu 1988

V zaključku moramo bralca opozoriti še na relativnost statistike.

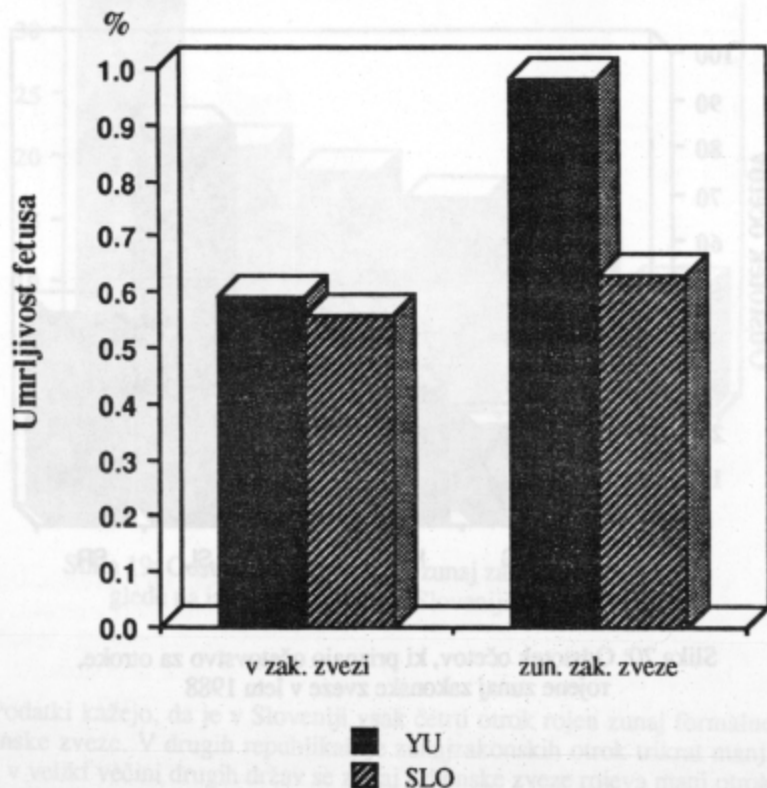
- Podatki za nekatere pojave v Sloveniji zajemajo sorazmerno majhen

vzorec, vseeno pa rezultatom lahko verjamemo, kadar se kaka značilnost v enakem obsegu kaže iz leta v leto.

- Za Jugoslavijo je populacijski vzorec dovolj velik, nismo pa prepričani, da so v vseh okoljih podatki zbrani enako vestno.

- Pri svetovnih podatkih pa moramo upoštevati neenotnost v samih definicijah pojavov in različnost kultur.

- Vsi ti podatki so odvisni tudi od obstoječe zakonodaje. Ta je različna v posameznih državah, prav tako pa se spreminja tudi zgodovinsko.

Slika 21: Odstotek mrtvorojenih otrok glede na zakonski stan staršev

Država	Število živih otrok, roj. zunaj zak. zveze na 1000 rojenih otrok	Razmerje umrljivosti fetusa med otroki, rojenimi zunaj zak. zveze in v njej
Japonska	9	6,6
Grčija	15	2,7
Jugoslavija	84	1,7
Švedska	420	1,1
Danska	383	1,0

Slika 22: Število otrok, rojenih zunaj zakonske zveze in umrljivost fetusa v letu 1982

Leto	Smrtnost dojenčkov, rojenih v zakonski zvezi	Smrtnost dojenčkov, rojenih zunaj zakonske zveze
1982	12,1	24,8
1983	13,0	18,3
1984	14,2	12,5
1985	12,5	15,1
1986	11,1	15,3
1987	11,5	9,9
1988	9,1	12,8

Slika 23: Smrtnost dojenčkov glede na zakonski stan staršev

7. Viri in literatura

- Demografska statistika 1978, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1980
- Demografska statistika 1987, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1989
- Demografska statistika 1988, Savezni zavod za statistiku, Beograd 1990
- Naravno gibanje prebivalstva SR Slovenije 1982, Rezultati raziskovanj št. 409, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1987
- Naravno gibanje prebivalstva SR Slovenije 1983-87, Rezultati raziskovanj št. 501 in 502, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1990
- Popis prebivalstva v Sloveniji 1981, Zavod SR Slovenije za statistiko
- Demographic Yearbook 1982, United Nations, New York 1984
- Demographic Yearbook 1986, United Nations, New York 1988
- Nelka Vertot et al., Narodno gibanje prebivalstva SR Slovenije 1982, Rezultati raziskovanj št. 409, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1987
- Nelka Vertot, Število razvez zakonskih zvez v Jugoslaviji v povojnem obdobju, Prikazi in študije, 5-6, letnik XXX, Zavod SR Slovenije za statistiko, Ljubljana 1986
- M. Mladenović, Razvod braka, Rad, 1974
- Vojislav Bakić, Poročno pravo, Savremena administracija, 1979
- Marta Vodeb-Bonač, socialna delavka, Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, Gotska 8, Ljubljana

SVETOVALNO IN PSIHOTERAPEVTSKO DELO Z ALKOHOLIKOVO ŽENO MED PRIPRAVO ZA ZDRAVLJENJE

METODA MIKULJAN

Povzetek

Problematiziranje in aktualiziranje svetovalnega in psihoterapevtskega dela z ženami alkoholikov še vedno javno ni zaželeno. Tudi med "štirimi stenami" je le-to možno večkrat le v "rokavicah", pa še to velikokrat ni uspešno. Mnogokrat je skoraj nedojemljivo in nesprejemljivo za ženo alkoholika, da mora samokritično pogledati vase in sprejeti spoznanje, da se morata spremeniti oba z možem alkoholikom, kajti le tedaj je mogoče doseči odprte in pristne odnose. Zato se morata tudi v zdravljenje vključiti oba. Cilj zdravljenja je namreč prestrukturiranje družinskega življenja. Namen svetovalnega in psihoterapevtskega dela z ženami alkoholikov je približati jim ta spoznanja tako, da jih tudi same notranje sprejmejo na osnovi lastnega spoznavanja in ugotavljanja (kar pa je lahko težko in dolgotrajno delo). - Avt.

Summary

It is ever still undesirable publicly to pose problems or actualize the counseling and psychotherapeutical work with wives of alcoholics. Even "between four walls" it is often only possible to handle these matters "with gloves on" and even so, many times there is no real result. It is often nearly inconceivable and unacceptable to the wife of an alcoholic that she should be looking into her own soul with self-criticism and that she should accept the understanding that both she and her husband-alcoholic must undergo change, because only than it is possible to reach an open and genuine relationship. For this reason both should be included in the treatment of alcoholism, as the goal of such treatment is restructuring of the family life. The purpose of counseling and psychotherapeutical work with wives of alcoholics is to bring these findings near in such a way, that the wives of alcoholics accept them inside on the basis of their own recognition and establishment (which might be a difficult and lengthy task). - Auth.

1. Uvod

Pomemben faktor pri nastanku, razvoju, zdravljenju in preprečevanju alkoholizma je tudi okolje oz. v ožjem smislu žena (kot "nosilka treh stebrov v hiši", vsaj v našem, še precej tradicionalno mislečem okolju). Zaradi navedenega je nujno potrebno svetovalno in psihoterapevtsko delo z alkoholi-

likovo ženo, saj se "na Slovenskem manj kot dva odstotka alkoholikov odloči za pravo zdravljenje" (Rugelj, 1985, str. 225), kar pri "30 odstotkih odraslih moških - alkoholikov v našem narodu" (Rugelj, 1985, str. 225) ni zanemarljivo, temveč že kar ogrožujoče dejstvo.

Glede na že znana dejstva razvoja in značilnosti alkoholizma (ne le postopno maličenje in propad alkoholika, temveč tudi žene in posebno še otrok, pri katerih pa je le-to največkrat združeno z doživljanjem strahu, negotovosti in trpljenja) vse samoumevno postavlja vprašanje, zakaj žene ne ukrepajo bolj dosledno in učinkovito ter se ne potrudijo dovolj za rešitev družine ali vsaj otrok. Navedeno vprašanje pa implicitno pogojuje pojavljanje številnih podvprašanj, npr. kakšen je potemtakem odnos teh žena do družine, do zakonca, do otrok in konec koncev do samih sebe. So vzrok temu le nevednost, neosveščenost ali nepripravljenost potruditi se in kaj ukreniti, ali pa je vzrok kaj drugega?

V našem družbenem prostoru so le maloštevilni strokovnjaki temeljito raziskali in proučili omenjeno tematiko ter pri tem upoštevali do sedaj znana nekatera svetovna in domača znanstvena spoznanja s področja medčloveških in partnerskih odnosov. Zelo kompleksno je omenjeno področje obdelano v knjigi J. Ruglja, Zmagovita pot (1985).

2. Metodologija, načini in rezultati ugotavljanja ravnanja žena alkoholikov

Najzanimivejša spoznanja drugih strokovnjakov o ravnanju žena alkoholikov so:

1. Whalenova je opisala osebnotne značilnosti žena alkoholikov v ZDA, ki so iskale pomoč, nič pa niso same ukrenile, z naslednjo tipologijo:

- žena mučenica: mazohistka, "ki trpi v želji, da bi bila videti nesrečna"; takšna žena si zaradi podzavestne potrebe po samokaznovanju že izbere moža, ki ji bo napravil življenje nesrečno;

- žena kontrolor: ukazuje, nadzoruje in išče moža, ki mu bo lahko ukazovala; takšna superiorna žena se poroči z inferiornim moškim zato, da lahko zadosti podzavestni potrebi po dominaciji nad drugim človekom;

- žena mati: omahljivka, ki neprestano omahuje med ljubeznijo in odklanjanjem; takšna ženska se poroči z moškim, ki je izrazit slabič;

- žena sadistka: najde svojo izpolnitev v kaznovanju moža; takšna žena si poišče moža zato, da lahko zadovoljuje svojo podzavestno potrebo po sadizmu.

Ženske si torej poiščejo čisto določene moške zato, da bi zadostile določenim (podzavestnim, patološkim) potrebam.

2. Berne je opisal različne "igre", ki nadomeščajo globoke in pristne od-

nose med ljudmi. Poučna je igra "alkoholik", ki ima 5 vlog:

- glavni junak je "alkoholik";
- "rešitelj" je zdravnik ali socialni delavec, terapevt;
- "neumnež" (naivnež) je običajno alkoholikova mati ali prijatelj, ki daje alkoholiku kredit;
- "zveza" je pomembna vloga, igra jo natakarkar, ki daje alkoholiku pijačo tudi na up;

- "žena" igra celo 3 vloge: "neumnico" ponoči, ker ga slači, mu da večerjo..., "preganjalko" zjutraj, ker moža zmerja zaradi njegovega vedenja, "rešiteljico" čez dan, ker ga prosi, naj se poboljša.

3. Brajša je s svojo integralno odnosno teorijo nazorno razodel, da okolica (žena, delovna organizacija, krajevna skupnost, družba, država...) potrebuje alkoholika, zato ga uporablja, bedi nad njim in ga ohranja. Poudarja, da žena z določenimi osebnostnimi značilnostmi toliko časa išče alkoholika, da ga dobi, potem ga "obdeluje" in na ta način zadovoljuje svoje podzavestne potrebe po trpljenju, samokaznovanju, sadizmu... Žene močno potrebujejo alkoholike, zato se razmeroma malo alkoholičnih zakonov razdre.

4. Rugelj je na osnovi lastnih raziskav razdelil žene alkoholikov (o njihovih osebnostnih značilnostih) v 2 skupini:

- "uspešne" žene: svoje može so privedle na zdravljenje in se skupaj z njimi vključile in ostale v programu.

- "neuspešne" žene: skupaj z možmi so se vključile v program zdravljenja ter se v njem zadržale povprečno 7 mesecev.

Temeljne osebnostne značilnosti:

- "neuspešne" žene:

- pogosto jokajo, jadikujejo in se pritožujejo nad svojo "usodo" pri starših, prijateljicah, sosedah,

- prosijo za pomoč socialno službo, moževo delovno organizacijo idr.,

- moža ponovno prosijo, naj preneha s pijančevanjem, nikoli pa energično ne zahtevajo, naj se gre zdraviti,

- občasno ali redno se pomirjajo s pomirili, alkoholom in obiskovanjem psihiatrov, psihologov, socialnih delavcev, duhovnikov,

- možu neprestano grozijo z razvezo, grožnje pa ne uresničijo;

- "uspešne" žene so zrcalna podoba "neuspešnih"; le redko stokajo, se ne pritožujejo, temveč prenašajo svojo bolečino, berejo članke o alkoholizmu in si natančno zapomnijo, kako so bili vsi pogovori z možem in njegove obljube, da bo abstiniral, brez uspeha. Te žene, ki molče trpijo, na določeni točki stopnjevane stiske spoznajo, da tako ne morejo in nočejo več živeti, zato ustrezno ukrepajo z ultimatom: zdravljenje ali razveza.

Poudarja se bistvo: žena ima ob možu alkoholiku tako pestro življenje, da ji v primeru, če mož ostane (predolgo) trezen, postane tako enolično, da ga

z različnimi zavestnimi ali podzavestnimi manipulacijami peha v pijančevanje in si tako znova popestri življenje. Niso pa vse žene alkoholikov enake; razvrstijo se lahko v razpredelnico: na enem koncu so redke žene, ki niso pripravljene niti dneva živeti z alkoholikom, nasprotna skrajnost pa je razmeroma veliko že povsem zlomljenih in tudi življenja naveličanih žena. Med obema skrajnostima je razvrščena velika večina tistih žena alkoholikov, ki je imela to "srečo", da je našla svojo izpolnitev v neki obliki nadkriljevanja moža alkoholika. Silno redke si premislijo in ustrezno ukrepajo.

Pomemben vidik oz. kazalec je tudi spolnost, saj se "neuspešne" žene ne znajo "prazniti" v spolnosti, temveč v pritoževanju in prepirih, in so "nagnjene k maščevanju".

3. Razprava o svetovalnem in psihoterapevtskem delu z obravnavanimi ženami alkoholikov v delovni organizaciji

Predstavitev problematike

Delovna organizacija bi morala biti poleg oz. takoj za družinskim okoljem najpomembnejše središče, kjer bi bilo možno najučinkoviteje vplivati na zmanjšanje pojava alkoholizma (pravočasno odkrivanje, učinkovito preprečevanje, zdravljenje). Vendar je do sedaj analogno samoupravljanju potekalo samozapravljanje pravkar navedenih možnosti. Zato je bilo le nekaj pobud za obravnavanje alkoholizma delavca podanih neposredno od nadrejenih, žene alkoholikov pa so tudi samoiniciativno iskale pomoč v socialni službi. Navedena ugotovitev pa niti kvantitativno niti kvalitativno ne odstopa od ugotovljenega stanja v Sloveniji.

Vzrok za iskanje pomoči teh žena je stiska, namen (zavesten ali podzavesten) pa, da se stiska zmanjša ali odpravi oz. da se problem (njihov mož) nekako uredi (brez védenja oz. zavedanja o potrebi po lastnem popolnem angažiranju).

Prikaz posebnih primerov

Primer št. 1: Starejša delavka (z interno kvalifikacijo) je imela probleme zaradi moževega alkoholizma. Pri nas se je oglasila izključno zaradi napotila nadrejene delavke, da bi z našo pomočjo lahko rešila svoj problem. Rešitev tega problema je videla (in ga dosledno zagovarjala) izključno v dodelitvi sobe, kamor bi se lahko zatekala v obdobjih moževe agresivnosti. Po njenem prepričanju zdravljenje ne bi prišlo v poštev, ker mož ne bi privolil (in verjetno tudi zaradi bojazni, "kaj bodo rekli ljudje"), razveza zakona pa tudi ne (zaradi hiše, v katero je "vložila svoje življenje" in je nikakor nameravala prepustiti možu ali komu drugemu). Delavka je delovala vzvišeno, poudarjeno dostojanstveno, odločno, bila je zelo urejena, prizadeta pa le ob omen-

janju moževega alkoholizma oz. posledic le-tega. O svojem problemu ni rada govorila (še pri nas le zato, da bi ji pomagali pri dodelitvi sobe - ki je zaredi pereče stanovanjske problematike delovne organizacije ni dobila).

Primer št. 2: Mlada delavka, lepo, mirno in nežno bitje (s končano osnovno šolo), sicer poročena in mati dveh otrok (eden je bil še dojenček), se je samoiniciativno oglasila zaradi stiske ob moževem alkoholizmu. Z družino je stanovala pri materi, in to precej daleč od naše delovne organizacije. Mož ni bil zaposlen (zaredi posledic alkoholizma je izgubljal zaposlitve, pa tudi pretirano navdušen ni bil nad njimi). Problem je videla v agresivnosti moža do vseh članov družine in v ekonomskih razmerah. Z materjo je (verjetno bolj intuitivno kot razumsko) prišla do ugotovitve oz. rešitve problema: odselitev od moža (prodaja hiše, preselitev v drug kraj), razveza zakona. Vendar tega ni realizirala. Zakaj ne? Morda zaradi neizkušenosti, mladosti, strahu pred moževo agresivnostjo, podpore okolice možu in verjetno tudi zaradi drugih, podzavestnih dejavnikov, ki so jo "priklenili" na družino in "moža". Pripomnim naj, da se je delavka medtem zaradi nevzdržnih razmer odločila, da se odseli od moža. S težavo in z našo intenzivno pomočjo je dobila sobo, kamor se je preselila z otrokoma in materjo. Odločila se je, da bo vložila predlog za razvezo zakona in ureditev premoženjskih zadev.

Primer št. 3: Pri nas je bil zaposlen delavec (mlajši človek s kvalifikacijo), žena (s kvalifikacijo) pa v drugi delovni organizaciji v kraju. Z dvema predšolskima otrokoma sta stanovala v nedograjeni lastni hiši. Na njun družinski problem, ne na alkoholizem, oz. nanj le mimogrede, nas je opozoril možev nadrejeni. Žena je z vidno pripravljenostjo za sodelovanje sprejela vabilo na razgovor. Individualni pogovori z vsakim posamezno niso izkristalizirali stanja (drug drugega sta obtoževala, očitala alkoholizem...), skupni razgovor pa je bil skorajda katastrofalen. Sledila je razveza zakona, vendar problem ni bil rešen v celoti. Nihče od njiju se ni hotel odseliti in drugemu "prepustiti" hiše (objektivne možnosti so obstajale), in moževa agresivnost se je nadaljevala (čeprav so živeli v ločenih prostorih, vendar v isti hiši in v bližini moževe matere). Žena je bila zelo odločna, samozavestna (v medsebojnih prerekanjih tudi borbena). Mož je po mnenju nadrejenih zadovoljivo opravljal svoje delo. Pripomnim naj, da se je mož v tem času izselil iz njune hiše v podnajemniško sobo, žena pa je pustila zaposlitev in preživlja otroke z moževo alimentacijo.

Primer št. 4: Mlajši delavec (z osnovno šolo) je zaradi posledic alkoholizma že motil delovni proces. Žena, zaposlena v drugi delovni organizaciji v kraju (kot pol - ali kvalificirana delavka), je bila popolnoma nezainteresirana za zdravljenje njegovega alkoholizma. Umaknila se je v pasivnost, ki naj je ne bi nihče motil. Šele disciplinski ukrep prenehanja delovnega razmerja možu je ženo "premaknil", da je jokala in stokala ter prosila za ponovno za-

poslitev moža (do česar je ni pripravilo niti njegovo ravnanje pod vplivom alkohola, npr. da je zaklenil v stanovanje oba predšolska otroka in odšel ali da je skoraj zažgal stanovanje z otrokoma v njem, ker "je drugače lepo ravnal z njima"). Disciplinski ukrep je prisilil tudi moža, da se je "dokončno" odločil za zdravljenje (pred tem se je namreč odločal nekaj mesecev, "pomagala" pa mu je tudi čakalna doba za bolnišnico Vojnik). Zdravljenja ni končal, vendar je z raznimi manipulacijami poskušal ponovno dobiti zaposlitev pri nas. Tudi prejšnja zdravljenja so bila neuspešna.

Primer št. 5: Delavka (nekvalificirana) je živela z dvema šoloobveznima otrokoma in možem alkoholikom (nekvalificiran, brez zaposlitve, poseduje nekaj zemlje) v sosednji republici. Zaradi intervencije sodelavk smo ji pomagali pridobiti sobo, kamor se je preselila z otrokoma, da se je umaknila pred agresivnostjo moža. Od moža se ni razvezala, čeprav je ves čas trdila in še trdi, da je vložila predlog za razvezo zakona. Mož jo pogosto obiskuje ponoči (čeprav je v sobi le ena postelja), zaradi hrupa in nemira pa včasih intervenira policija. V reševanje tega problema sta se vključila tudi patronaža in center za socialno delo - zaenkrat neuspešno. V razgovoru je delavka pokazala interes in pripravljenost za ustrezno literaturo, ko pa smo ji dejansko ponudili knjigo, ni bila več zainteresirana zanjo. Delavka deluje ubogo, izmučeno, sicer zna biti tudi odločna (npr. pri uveljavljanju raznih socialnih pravic), žal pa te odločnosti ne uporabi pri različščevanju svojega odnosa z možem.

Razprava in zaključki

Opisanih je le nekaj specifičnih izmed številnih raznovrstnih primerov pojavljanja alkoholizma pri zakoncih, ki smo jih obravnavali.

Največkrat se kot ovira za konstruktivno reševanje opisanih (in nepisanih) primerov eksplicitno pojavlja ekonomski interes oz. večji interes žena za ekonomske dobrine kot pa za zdravo življenje vsaj otrok in seveda tudi njih. Ponovno se potrjuje skoraj množična usmerjenost žena k "imeti" in ne k "biti" (Fromm, 1979).

Vsekakor pa obstajajo tudi drugi vzroki za neuspešno odzivanje na alkoholizem moža, kot so osebne značilnosti žene, npr. po Whalenovi tipologiji (in po naši oceni) - pri primeru št. 1 žena kontrolor, primeru št. 2 žena mati, št. 4 in 5 žena mučenica. Po tipologiji dr. Ruglja pa se opisane žene niso "povzpele" niti do "neuspešnih".

Zanimivo je še neko dejstvo - med uspešno zdravljenimi alkoholiki (v dobi od 2 do 5 let abstinence, ki je tu edini kriterij uspešnosti) so samo tisti naši delavci, pri katerih se med pripravo za zdravljenje nismo ukvarjali z njihovimi ženami (saj sta jih k zdravljenju prisilila grozeč disciplinski ukrep ali strahotno poslabšanje zdravja).

Pozornost zbuja tudi dejstvo, da večina opisanih (še več pa neopisanih) žena odklanja kakršnokoli pomoč v obliki literature (knjige) oz. deklarativno jo nekatere sprejmejo, dejansko pa ne. Razmisleka vreden je primer delavke (z višjo izobrazbo), ki je a priori, skoraj podcenjevalno zavrnila knjigo Dolga pot, čeprav se že dalj časa "ubada" z moževim alkoholizmom. Nekaj dni kasneje pa, ko sem navedeno knjigo sama pregledovala, je samoiniciativno zaprosila zanjo (kupila je ni). Zelo pogosto je na splošno mogoče opaziti odpor do tovrstne literature (kljub poskusu ustnega seznanjanja z njo ali brez tega). Videti je, da nista moralno degradirana in stigmatizirana le alkoholik in alkoholizem, temveč tudi tovrstna literatura (ne glede na visoko strokovno vrednost in uporabnost).

Skoraj skupna značilnost (z zelo redkimi izjemami) vseh obravnavanih žena alkoholikov je, da praviloma le od drugih (raznih strokovnih in medicinskih služb) pričakujejo, da bodo ozdravile, torej uredile njihovega od alkohola odvisnega moža, same pa bi zdravljenje opazovale le od strani, nemotene v svoji pravičnosti in nedotaknjenosti. Pomembno je tudi v stroki že znano dejstvo, da pri teh ženah v glavnem ni več ljubezni, naklonjenosti, spoštovanja do moža, ampak močno prevladujejo čustva z nasprotnim predznakom. Tudi zaradi tega je zanje tako nesprejemljiva ugotovitev, da se morajo tudi same spremeniti in se skupaj z možem zdraviti, če želijo rešiti družino.

Kljub številnim tovrstnim primerom ali prav zaradi tega sem prepričana o nujni previdnosti in potrebni distanciranosti pri konkretni obravnavi. Koristno in potrebno je prepoznati temperament in nrav žene alkoholika, da je možno temu prilagoditi način obravnave. Osebnostno se mi zdi nesprejemljiv način vsiljevanja kakršnihkoli stališč za vsako ceno, temveč je potrebno jasno in dosledno pojasniti možnosti ukrepanja (pozitivne in negativne) ter poudariti, da je rešitev odvisna od njih samih (žena) in odgovornost zanjo izključno njihova, kakor je (bila) tudi "izbira" ukrepanja ali neukrepanja.

Ključna spoznanja in ugotovitve glede ravnanja žena alkoholikov se ujemajo že z znanstveno dognanimi ugotovitvami.

4. Zaključek

Svetovalno in psihoterapevtsko delo z ženami alkoholikov ni samo nezadostno (kvantitativno in kvalitativno) razvito in uveljavljeno pri ustreznih službah, pač pa tudi otežkočeno zaradi več dejavnikov: prevladuje neznanje, neosveščenost in nepripravljenost strokovnih delavcev in omenjenih žena (pri teh posebno zadnje). Kljub temu pa je to delo pomembno za uspešno zdravljenje in posredno za preprečevanje alkoholizma. Ob upoštevanju že do sedaj spoznanega bi bilo možno dosedanjo prakso v marsičem spremeniti, dopolniti (na obeh straneh: v stroki in pri ženah) in jo narediti učinkovitejšo.

Literatura

- Berne, E., *Koju igru igraš?*, Nolit, Beograd 1980
- Brajša, P., *Človek, spolnost, zakon, Delavska enotnost*, Ljubljana 1982
- Frankl, E. V., *Zašto se niste ubili?*, Oko tri ujutro, Zagreb 1986
- Frankl, E. V., *Liječnik i duša, Kršćanska sadašnjost*, Zagreb 1990
- Fromm, E., *Biti li imati, Naprijed*, Zagreb 1979
- Lucas, E., *I tvoja patnja smisla ima*, Oko tri ujutro, Zagreb 1985
- Norwood, R., *Ženske, ki preveč ljubijo*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1988
- Ramovš, J., *Alkoholno omamljen I*, Mohorjeva družba, Celje 1981
- Ramovš, J., *Socialni delavec in alkoholizem*, Delavska enotnost, Ljubljana 1988
- Rugelj, J., *Dolga pot, Rdeči križ Slovenije*, Ljubljana 1977
- Rugelj, J., *Alkoholizem in združeno delo*, Univerzum, Ljubljana 1984
- Rugelj, J., *Zmagovita pot, Državna založba Slovenije*, Ljubljana 1985
- Trstenjak, A., *Človek samemu sebi*, Mohorjeva družba, Celje 1971

SKUPINA ZA POMOČ STAREJŠIM V KS SAVSKO NASELJE

Ideja za nastanek krožka se je porodila iz značilnosti krajevne skupnosti z velikim številom starejšega prebivalstva ter iz pogoste potrebe po stalni pomoči otrok starejšim. Za kakšno pomoč gre? Otroci iz OŠ Borisa Kidriča nosijo starejšim živila iz trgovine, kosila iz šole, knjige iz knjižnice, in jim delajo družbo. Toda preden otroci nudijo konkretno pomoč, jih je dobro seznaniti s pojmom in značilnostmi starosti. Nekajletne izkušnje kažejo, da je z nekoliko aktivnejšim delom z otroki pomoč uspešnejša - v zadovoljstvo otrok in starostnikov. Tako so se med starostnikom ter otroki, ki so mu nudili pomoč, razvile prave prijateljske vezi. Zato je aktivnost iz posamičnih oblik pomoči prerasla v delo v obliki krožka, ki ima poleg konkretne pomoči starejšim tudi preventivni pomen pri delu z mladimi. Gre za pomoč starostnikom, ki žive v glavnem sami, brez ožjih svojcev ali sorodnikov v neposredni bližini, za ljudi, ki še ne žele iti v dom oz. čakajo na sprejem v domu, pa jim ta oblika pomoči, seveda poleg institucionalne, omogoči nekoliko podaljšati življenje v domačem okolju.

Nepoklicna pomoč starejšim je oblika prostovoljnega dela pod vodstvom strokovnega delavca. Mentorja krožka sta socialna delavka šole ter socialno-varstvena delavka v KS.

Program dela oziroma opredelitev osnovnih smotrov in nalog. Namen je preventivno delo z mladimi v smislu seznanjanja z značilnostmi starostne dobe, oblikami pomoči starejšim ter aktivnostmi starejših, razvijanje čuta odgovornosti, primernega odnosa med mladimi in starimi ter konkretna pomoč starejšim v KS. Oblike pomoči starejšim smo predstavili z gosti, izvajalci skrbi za starejše (patronažna sestra, psihologinja ali socialna delavka DU, predstavitev KS).

Kako je možno biti aktiven tudi v starosti, pa skušamo približati mladim z gosti - starejšimi krajanji, ki se bodisi poklicno bodisi ljubiteljsko ukvarjajo s kako zanimivo dejavnostjo (članica univerze za tretje življenjsko obdobje, novinarka slepa pesnica, pohodnik, čebelar, slikar, invalidi, športniki). Druge dejavnosti:

- Obisk v DSO Ljubljana Bežigrad.
- Izdelava voščilnic za starejše.
- Obiski na domovih starejših ob Novem letu, 8. marcu.
- Izdelava daril za goste (lepljenje lesenih ploščic).

- Obisk v krožku ročnih del, ki ga vodijo starejši v KS.
- Socializacijske igre.

Z vidika metod socialnega dela pa so tu hkrati zastopane naslednje metode:

- skupinsko socialno delo (delo poteka v skupini in v njej se razvijajo procesi skupinske dinamike);
- skupnostno socialno delo (v to dejavnost se vključujeta tako šola kot tudi širša družbena skupnost - KS);
- prostovoljno socialno delo (učenci prostovoljci nudijo pomoč starostnikom na različnih področjih - prinašanje kosil, knjig, hrane iz trgovine).

Odnos med učenci, ki nudijo pomoč, in starostniki, ki to pomoč sprejemajo, je vzajemen. Učenci želijo pomagati, starostniki pa njihovo pomoč potrebujejo in jo tudi sprejmejo. Delo v krožku poteka po načelih skupinskega dela oz. dela s skupino po vnaprej pripravljenem programu. Skupina se v skladu z načeli skupinske dinamike oblikuje v več fazah, od faze spoznavanja do faze, ko se v skupini vzpostavijo interakcijski odnosi. K temu precej pripomorejo tudi interakcijske igre kot del socialnega učenja. Le-te so usmerjene v spoznavanje samega sebe (potreb, čustev, razpoloženja, želja). Vplivajo na osebnostno zorenje, boljšo komunikacijo s samim seboj ter sprejemanje in dajanje odziva. Izvajajo se s pogovorom, slikanjem, posnemanjem različnih vedenjskih vzorcev itd. Igre imajo poudarek na spontanosti, zbujanju radovednosti, veselju ter odkrivanju novega. Vse to pa se odvija preko verbalne ali neverbalne komunikacije, pri kateri so vsi člani enakopravni. Poudarjeno je zlasti sodelovanje in ne tekmovanje.

Sestava skupine. Skupino sestavlja približno 15 učencev in učenec OŠ Borisa Kidriča iz petega in šestega razreda, ki želijo pomagati starejšim. V skupino se vključijo s prostovoljno prijavo prostočasne aktivnosti. V skupini je nekaj otrok, ki izhajajo iz neurejenih družin in imajo težave pri navezovanju stikov z vrstniki.

Zgradba ure. Ura obsega pregled prisotnosti, kratek povzetek prejšnjega sestanka, uvodno temo oz. predstavitev gosta (v obliki okrogle mize, ki jo vodi nekdo od učencev), razgovor ob poročilu otrok o delu na terenu (vsebuje predvsem osvetlitev dela učencev in diskusijo o njem, o težavah, ki so nastopile; učenci imajo možnost izmenjati izkušnje, odpraviti dileme in predsodke v zvezi s starostjo, si pridobiti znanje o značilnostih starosti) ter socializacijske igre.

Trajanje. Skupina deluje celo šolsko leto, enkrat tedensko dve pedagoški uri.

Kraj. V Družbenem domu KS Savsko naselje (aktivnost je iz šolskega poslopja prenešena v KS, ki je odstopila prostor).

Jožica Virk Rode

PROGRAM POSVETOVALNICE ZA MLADE V KRANJU

Posvetovalnica za mlade pri Centru za socialno delo Kranj je nastala kot preventivni program na področju zakonskega in družinskega svetovanja in je nadaljevanje dela z mladimi po šolah - programa Humanizacija odnosov med spoloma, ki ga v Kranju izvajamo že od leta 1982. Dodatno spodbudo za nastanek dela v posvetovalnici pa smo dobili z analizo, ki smo jo izvedli z učenci 8. razredov OŠ in dijaki srednjih šol. Ugotovitve iz analize so nam pokazale, da mladi kot bodoči partnerji in starši potrebujejo poglobljeno delo ob odprtih dilemah, ki se pojavijo v obdobju mladostništva in zorenja.

Tudi v svetu so te vsebine prisotne v vzgojnih programih zlasti v razvitih deželah. Pri nas pa so žal te vsebine še vedno ostale prepuščene posameznikom in so zelo odvisne od določenega okolja.

Posamezniku lahko ponudimo obliko in vsebino svetovanja, ne moremo pa mu vsiliti vsebine in kakovosti zakona in družine. Zato to velja tudi za procese svetovanja, v katerih je uspeh odvisen predvsem od osveščenosti, ki pogojuje pripravljenost za sodelovanje in aktivno vključevanje v procese svetovanja in izgrajevanja partnerskega odnosa. Vse to je mogoče - posebno pri mladih, če svetovanje ni usmerjeno v dajanje nasvetov, kar pomeni, da moramo svetovanje vedno obravnavati kot proces, ki se nenehno dopolnjuje in razvija ter tako postaja del potrebe po nenehnem usposabljanju za bogatenje spoznanj o medsebojnih odnosih med spoloma, partnerstvu in starševstvu.

Namen in cilj. Pomembno je, da v zgodnjem obdobju spodbudimo potrebe po vsebinah, ki se tičejo vsakega posameznika v kasnejšem življenju. Menimo, da so tako mladi ljudje boljše opremljeni za dograjevanje spoznanj s tega področja in tako lažje oblikujejo nove vrednote, norme ter se učijo novih vzorcev vedenja in vlog. To pa so spoznanja, ki smo jih dobili tudi iz analize z mladimi po šolah. Pri delu z mladimi smo lahko spoznavali, da družina kot pomemben socializacijski faktor pogosto odpoveduje prav v obdobju mladostništva in zato med mladostniki in starši ni vzpostavljen tisti odnos, ki je v tem obdobju zelo pomemben. Dosedanje izkušnje iz šol nam tudi kažejo, da so šolski programi še vedno močno usmerjeni v izobraževanje, vzgojni vidik pa ostaja neizpolnjen. In prav ta prazni prostor skušamo delno pokrivati s tem programom in njegovimi vsebinami.

Oblika dela in vsebina. Mladi dobijo informacije o delu posvetovalnice za mlade v osnovnih in srednjih šolah preko programa Humanizacija odnosov med spoloma. Ob tej priložnosti dobijo tudi zloženke, ki predstavljajo ponujeno vsebino. Tako lahko mladi pridejo v posvetovalnico vsake 14 dni, ko sta z njimi dva svetovalca različnih profilov. V skupini, ki šteje do 15 članov, se spoznamo, dorečemo del terapevtskega dogovora ter se pogovorimo o pričakovanih do posvetovalnice in svetovalcev. Skupina dela na

prvem srečanju 2 uri, sestane pa se običajno dva do trikrat. V obdobju mladostništva se srečamo tudi z vprašanjem spolnosti in pripravljenosti nanjo. Tudi pri mladih se še vedno pojavlja kot "tabu tema", zato je po zaključenem delu v skupini možen individualen (ali v paru) pogovor z ginekologom, ki mladim svetuje in jim predlaga tudi ustrezno zaščito pred nezaželeno nosečnostjo.

Okvirne teme, o katerih se najbolj pogosto pogovarjamo z mladimi, so: medsebojni odnosi med spoloma, pomen ljubezni, kaj je pomembno vedeti pri izbiri partnerja, zrelost za partnerski odnos, mladi in spolnost, kontracepcija, spolne prenosne bolezni, splav.

Povzetki in izkušnje. Po zaključnem srečanju mladi v posvetovalnici izpolnijo tudi kratko anketo. Ugotovitve iz te ankete za leto 1989 so naslednje:

Posvetovalnico za mlade je v tem obdobju obiskalo 226 mladih, od tega 91,19 % deklet in 8,84 % fantov. Kljub temu, da je vsebina namenjena obema spoloma, je žal med obiskovalci še vedno premalo fantov. Čeprav skušamo že ves čas dati poudarek na prevzemanje odgovornosti za partnerstvo na oba spola, se nam fantje ponavadi priključijo šele v drugem ali tretjem krogu srečanja, ko jih dekleta motivirajo za te vsebine dela.

Največ mladih, ki obiskujejo posvetovalnico, je prišlo iz srednjih šol, preko 90 %, in le nekaj z višjih in visokih, kar kaže, da vsebina posvetovalnice najbolj zanima mlade med 15 in 18 letom.

Po vrstah šol so podatki naslednji: ekonomska šola 29 %, srednja tekstilna šola 25 %, gimnazija 17 %, niso v šoli 12 %, univerza 7 %, Družboslovna gimnazija v Škofji Loki 3 %, Šolski center Iskre 3 %, ostale obiskovalke so učenke 8. razredov kranjskih osnovnih šol.

V posvetovalnici za mlade pogrešamo tiste, ki so se po 15. letu starosti že zaposlili in tako zaključili šolanje, saj menimo, da so prav ti mladi pogosto slabo opremljeni s spoznanji, ki jih nudi posvetovalnica.

Na vprašanje o motivu za obisk v naši posvetovalnici je večina mladih odgovorila, da želijo več vedeti o odnosih med spoloma, generacijskih problemih, o spolnosti in zaščiti pred nezaželeno nosečnostjo. To pa so vsebine, pri katerih mladi in starši v tem obdobju ne najdejo vedno skupnega jezika.

Tudi teme, ki načenjajo vprašanja partnerstva in starševstva so v teh skupinah izredno dobro sprejete in pomembne ne le za odnose med mladimi in starši, temveč tudi za bodoče partnerstvo in starševstvo.

Na vprašanja, ali starši vedo za obisk v posvetovalnici, je nekaj več kot polovica vprašanih odgovorilo pritrdilno, kar kaže, da ima veliko mladih odprte kontakte. Zanimiva pa je tudi izkušnja, da so o delu posvetovalnice starši obveščeni, ker nam tudi oni pogosto naročijo mladostnika v skupino. Druga polovica mladih pa žal živi v družinah, v katerih ob teh dilemah s

starši ne najdejo stika.

Na vprašanje o izobrazbi staršev nam podatki kažejo, da ima večina staršev srednjo šolo ali višjo izobrazbo. To bi lahko pomenilo, da otroci bolj izobraženih staršev čutijo večjo potrebo po dodatnem informiranju in osvajanju teh spoznanj. Odgovori so lahko tudi v korelaciji s podatkom, da je bilo izredno malo obiskov mladih iz delavskih in kmečkih družin.

Odgovori na vprašanje, kje mladi dobijo največ informacij o vsebini, ki jih v tem obdobju zanima, potrjuje utemeljenost dela naše posvetovalnice, saj še vedno več kot polovica anketiranih - 52 % išče odgovore med prijatelji, 20 % doma, 14 % v knjigah in časopisih, 8 % v šoli in 6 % med partnerji.

Na vprašanje, kako so mladi zadovoljni z obiskom in delom posvetovalnice, nam podatek pove, da jih je 98 % zadovoljnih tako z vsebino kot tudi z metodo dela. Pri svojem delu smo v zadnjih dveh letih začeli uporabljati tudi video kasete s temami, ki se navezujejo na naše vsebine.

Domnevamo, da smo s 6-letnim obstojem, delovanjem in razvojem na primeren način prisluhnili mladim, njihovim potrebam in pobudam. Organizacija in izvajanje nalog pa zahtevata stalen in aktiven odnos izvajalcev in njihovo nenehno izpopolnjevanje in usposabljanje, kar pa je tudi izziv za nas same.

Doris Erzar

USTANOVLJENA JE SEKCIJA ZA IZVENDRUŽINSKO VZGOJO

Septembra 1989 je bila ustanovljena Sekcija za izvendružinsko vzgojo kot nova sekcija pri Društvu defektologov Slovenije. Ta nova organizacija je naša nacionalna sekcija Mednarodne federacije vzgojnih skupnosti (Fédération Internationale des Communautés Educatives, ali popularno in kratko FICE). Na ta način smo se (ponovno) vključili v to ugledno in pomembno mednarodno organizacijo, od katere smo se distancirali v poznih sedemdesetih letih v nikoli pojasnjenih, vendar splošno znanih okoliščinah. Iz tega zornega kota dogodek niti ne bi zaslužil pridevka posebne pomembnosti, saj bi lahko vrnitev v FICE poimenovali zgolj popravljanje napake ali poskus nadoknaditi zamujeno. V sedanjem trenutku pa je to seveda veliko več, če potezo presojamo v kontekstu evropskih in svetovnih integracijskih dogajanj in hkrati z vidika naše razpadajoče notranje (jugoslovanske) integracije.

Pred nami je že Bilten sekcije s pomenljivo oznako - letnik I, številka 1. Uvodničar F. Imperl (sekretar sekcije) s klicajem poudarja, da je informacija bogastvo. K temu lahko dodamo le še variacije na temo, da je informacija na primer tudi moč in da pomeni vsakršen, zlasti nov komunikacijski kanal

pot k temu bogastvu. Sekcija mednarodne organizacije kajpak še podčrtano pomeni novo komunikacijsko možnost za delitev informacijskega bogastva z evropskim in tudi širšim strokovnim prostorom (članici FICE sta tudi ZDA in Kanada, poleg 20 evropskih dežel, če k temu štejemo še Izrael). S tem je dovolj poudarjena tudi velika vloga Biltena, o katerem uvodničar piše, da "ne bo prinašal teoretičnih prispevkov in poglobljenih razmišljanj o vzgoji, temveč kratke informacije, sugestije, vabila, navodila... o tem, KAJ? KJE? KAKO? KDAJ?" Tudi za to bodo člani sekcije bogatejši.

Prve informacije, ki jih Bilten prinaša, so informacije o ustanavljanju in ustanovitvi sekcije, tako v domačih okvirih kot pri mednarodni organizaciji. Iz domačega dogajanja je zapis z ustanovnega zbora Sekcije za izvendružinsko vzgojo - FICE pri DDS (odločili smo se za tak naziv "firme", ki izraža delovno področje, to pa je vzgoja in skrb za otroka izven njegove lastne družine). Izvoljeni so bili organi sekcije, določen je bil osnutek statuta (ki je v Biltenu objavljen kot gradivo za razpravo) ter sprejet program dela s stalnimi nalogami in nalogami za prvo leto.

Že dva tedna po ustanovitvi se je delegacija sekcije udeležila sestanka Sveta zveze FICE v Budimpešti. Za nas najpomembnejša odločitev tega organa mednarodne organizacije je bilo sprejetje naše nacionalne sekcije kot pridružene članice FICE.

Predsednica sekcije Alenka Kobolt v Biltenu poroča o ostalem dogajanju v Budimpešti: o pripravah na prihodnji kongres FICE v Pragi (avgust 1990), ki bo potekal pod naslovom "Drugi časi - drugi otroci, starši vzgojitelji" ali "Kdo koga vzgaja - kdo se od koga uči". Iz delovanja posebnih komisij FICE so omenjena poročila delovne skupine za izdelavo štiri oziroma petjezičnega slovarja s termini iz vzgojnega dela z mladimi, poročilo posebne delovne skupine, ki pripravlja osnutek manifesta FICE o AIDS-u in družbeni pomoči mladim s tem problemom, ter poročilo delovne skupine za vprašanja otrokovih pravic. V Biltenu sta slednji dve temi tudi širše predstavljeni. Zapis iz Budimpešte prinaša še zanimive informacije o publikacijah FICE, o delu in načrtih Sveta zveze ter posameznih nacionalnih sekcij. V zvezi s slednjim posreduje Bilten več atraktivnih ponudb in možnosti za neposredno vključevanje otrok in strokovnjakov v najrazličnejše prireditve v tujini.

Bilten predstavlja članstvu tudi "osebno izkaznico in oris razvoja FICE" (A. Kobolt). Čeprav smo v pripravah na ustanovitev sekcije FICE široko objavljali njen namen in cilje, ponavljamo bralcem nekaj bistvenih informacij. FICE je mednarodna "nevladna" organizacija s posvetovalnim statusom pri UNESCO; sedež ima v Zürichu in danes, po 41 letih delovanja, povezuje (z našo vred) 22 nacionalnih sekcij s treh celin. Njeni začetki in temeljno delovanje so na področju institucionalne vzgoje, vendar danes opredeljuje svoje delovno področje bistveno širše - na vseh področjih vzgoje in varstva

otrok ter mladine. Poleg povezovanja strokovnjakov, izmenjava strokovnih informacij in pospeševanja raziskovanja na tem področju je namen te mednarodne organizacije tudi neposredno povezovanje otrok in njihovih vzgojiteljev iz različnih okolij oziroma držav. Tudi delovno področje naše nacionalne sekcije je zato zanimivo za širok krog najrazličnejših ustanov in vseh, ki so kakorkoli povezani z vzgojo otrok v najširšem pomenu.

Na koncu prve številke Biltena lahko preberete nekaj vtisov s sestanka na Madžarskem. Še posebno pa opozarjamo na izredno informativni mednarodni bilten FICE (možnost naročila), iz katerega za ilustracijo, v prevodu povzamemo članka z Danske in iz Izraela.

Da prva številka Biltena sekcije FICE ni le enodnevnic, dokazuje že zasnova naslednje, ki bo morda celo prehitela tole objavo. Naj napovemo zopet nekaj zanimivih obvestil, vabil, prevodov, še zlasti pa napoved strokovnega srečanja z udeležbo strokovnjakov iz tujine, ki bodo predstavili sisteme izvedenjske vzgoje v ZDA, na Nizozemskem in v Avstriji.

Če se vam zdi izraz FICE še vedno zanimiv in atraktiven ne le kot ime in kratica, naj si sposodim citat generalnega sekretarja organizacije Švicarja dr. Züslija: "FICE je zelo odprt klub." Ponujamo vam torej vstopnico; kje in kako jo kupiti, pa lahko poizveste tudi po telefonu (061) 316-190. Ostale informacije s tem v zvezi: Marjan Čonč, tel. 313-229 (sl.), CSD Ljubljana Center.

Marjan Čonč

ZAKLJUČKI POSVETA "KRIZA IN ZAPOSLOVANJE INVALIDNIH OSEB", UNIVERZITETNI ZAVOD ZA REHABILITACIJO INVALIDOV LJUBLJANA, 14.11.1989

Stališča in predloge, ki so jih sporočile tri delovne skupine, katerih teme so bile: alternativne in dopolnilne oblike zaposlovanja invalidnih oseb, pravno-finančni vidiki zaposlovanja invalidnih oseb in zaposlovanje invalidnih oseb v zasebnem sektorju, je mogoče povezati v naslednje zaključke, ki pomenijo tudi odgovor na vprašanje, kaj storiti oziroma kako delovati.

I. Pri oblikovanju in izvajanju aktivne politike zaposlovanja je potrebno posebej dopolniti in izvajati vse tiste *uveljavitvene ukrepe*, ki omogočajo čim večje zaposlitvene možnosti invalidnim osebam oziroma jim odpirajo "trg dela". Med te ukrepe spadajo:

a) *neposredno spodbujanje zaposlovanja* v obliki "podprtih" (subvencioniranih) delovnih mest ali posebnih delovnih združb (enklav, delavnic) znotraj delovnih organizacij;

b) *pogojno spodbujanje zaposlovanja* s pomočjo kvotno-stimulativnega sistema, ki upošteva velikost delovne organizacije, organizacijsko-tehno-

loške in regionalno-gospodarske ("branzne") razmere;

c) *denarna podpora zaposlovanju* v obliki kreditov, dotacij (subvencij) in davčnih olajšav za odpiranje in ohranjanje delovnih mest za invalidne osebe v družbenem in zasebnem sektorju, pri čemer je oblika stimulacije delodajalcev podrejena osnovnemu cilju, to je zagotovitvi večjega števila stalnih in primernih delovnih mest;

d) *reorganizacija delovnega časa* v obliki njegovega prožnega prilagajanja delovni zmogljivosti invalidnih oseb;

e) *reorganizacija delovnega procesa* v obliki (raz)delitve dela, upoštevanje različno sposobnost delavcev;

f) *uvajanje novih oblik zaposlovanja*, kot so "projekti z industrijo oziroma delodajalcem", pri čemer kaže posebej podpreti odpiranje zaposlitvenih možnosti na agrarnem in hortikulturnem področju;

g) *podpora samozaposlovanju invalidnih oseb* v oblikah, kot so *delo na domu, lastne obratovalnice (delavnice, obrt) in zadruga (invalidske kooperative)*;

h) *razvijanje in utrjevanje sistema invalidskih delavnic*, pri čemer naj bi se ohranila sedanja merila glede deleža zaposlenih invalidnih oseb, okrepila pa naj bi se njihova gospodarska in kadrovska osnova;

i) *podpora zaposlovanju v zasebnem sektorju* z izenačenjem njegovih možnosti pridobiti si ugodnosti (kredite, dotacije in olajšave) pod enakimi pogoji kot v družbenem sektorju;

j) **podpora nepodjetniškim oblikam zaposlitve invalidnih oseb**, ki so nesposobne za smiselno pridobitno zaposlitev, na primer v obliki centrov za delovno aktivnost.

II. Izpeljava teh uveljavitvenih ukrepov je povezana z naslednjimi pravnimi in finančnimi ureditvami, ki izhajajo iz ključnega načela, da je z njimi potrebno spodbujati zaposlovanje invalidnih oseb:

a) **Zakonodaja:**

- vsa določila mednarodnih konvencij, ki jih je podpisala naša država in se nanašajo na usposabljanje in zaposlovanje invalidnih oseb, je potrebno upoštevati ob spremembah pokojninsko-invalidske zakonodaje; pri tem je potrebno posebej poskrbeti, da se v zakonodajo vpelje sodobna opredelitev (definicija) invalidnosti;

- pravno-formalno je potrebno v pravicah do usposabljanja in pomoči pri zaposlitvi izenačiti vse skupine invalidnih oseb tako, da bodo uživale enako varstvo, kot ga sedaj delovni invalidi;

- zakon o usposabljanju in zaposlovanju invalidnih oseb je potrebno utrditi z jasnimi določili glede kadrov (izvajalcev), programskih (organizacijsko-izvedbenih) pristopov in njihovega financiranja iz enotnega, združenega vira na republiški ravni; namere tega zakona je potrebno v kar največji meri tudi

uskladiti z zakonom o podjetjih in (morebitnim) zakonom o zasebnem delu;

- določbo o kvotnem sistemu (19. člen ZUZIO) je potrebno operacionalizirati s posebnim pravnim aktom (pravilnikom)

b) Financiranje:

- viri (denarna osnova) usposabljanja in zaposlovanja morajo postati jasno razpoznavni, trdno opredeljeni in povezani na nacionalni ravni;

- v finančni zgradbi (načrtu) poslovanja Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja naj se (ponovno) jasno določijo sredstva za poklicno usposabljanje (rehabilitacijo), ki bodo ustrezala dejanskim potrebam po teh programih;

- pri podpiranju gospodarske ("tehnološke") prenove s pomočjo t.i. "razvojnega dinarja" naj se kot prednostno merilo upošteva tudi ustvarjanje možnosti za zaposlovanje invalidnih oseb;

- sistem gospodarskih olajšav, ki jih sedaj uživajo invalidske delavnice, je potrebno v celoti ohraniti;

- proučiti je potrebno možnosti za oprostitev plačevanja prometnega davka za izdelke, ki jih proizvajajo invalidne osebe.

Odrpta vprašanja, na katera bo še potrebno odgovoriti in izhajajo iz stališča III. skupine, so naslednja:

1. Ali sploh, in če že, katere pogoje naj bi izpolnjevali zasebni delodajalci, če bi želeli uživati ugodnosti (spodbude) za usposabljanje in zaposlovanje invalidnih oseb?

2. Ali se pri odpiranju delovnih mest pri družbenih in zasebnih delodajalcih odpovedati in dati prednost kreditom in oprostitvam?

3. Ali nadomeščati izgubo (zmanjšanje) delovne sposobnosti z oprostitvami davkov in prispevkov ne pa (tudi) z neposrednim finančnim nadomestilom?

Na osnovi pisnih predlog poročevalcev vseh treh skupin pripravil:

Tone Brejc

SVETOVNA DEKLARACIJA O PROSTOVOLJNEM DELU

Prostovoljci, zbrani na konferenci LIVE 90 v Parizu smo na pobudo Mednarodne zveze za prostovoljno delo in glede na poslanstvo, ki nam je bilo zaupano na svetovni konferenci LIVE 88 v Washingtonu, DC., napisali svetovno deklaracijo o prostovoljnem delu.

A. Uvodne določbe

1. Prostovoljci, ki sta nas navdihnili Svetovna deklaracija o človeških pravicah iz leta 1948 in Konvencija o pravicah otrok iz 1989, imamo svoj angažma za orodje družbenega, kulturnega, ekonomskega in ekološkega

razvoja v spreminjajočem se svetu, in verjamemo, da "ima vsaka oseba pravico do svobodnega združevanja v miroljubne namene".

2. Prostovoljno delo:

- temelji na svobodni osebni motivaciji in izbiri;
- je način, kako pospeševati dejavno občanstvo in skupnostna prizadevanja;
- Po navadi ga izvajamo posamezno ali skupinsko v okviru kakšne organizacije;
- zvišuje človeški potencial in kakovost vsakdanjega življenja ter s tem oblikuje človeško solidarnost;
- s tem ko si prizadeva za boljši in mirnejši svet, ponuja odgovore na velike izzive našega časa;
- s tem da ustvarja celo delovna mesta in nove poklice, prispeva k vitalnosti gospodarskega življenja.

B. Temeljna načela prostovoljnega dela

1. Prostovoljci delujejo po teh temeljnih načelih:

- priznavajo pravico vsakega moškega, ženske in otroka, da se svobodno združuje ne glede na svojo raso, vero ali telesne, družbene ali ekonomske razmere;
- spoštujejo dostojanstvo vsakega človeškega bitja in njegove kulture;
- v partnerskem duhu ponudijo drugim svoje usluge brez denarnega povračila in sicer v duhu vzajemnih prizadevanj ali pa s posredovanjem prostovoljnih organizacij;
- odkrivajo potrebe in spodbujajo angažiranje skupnosti pri reševanju njenih problemov;
- s prostovoljnim delom se lahko oblikujejo kot ljudje, pridobivajo nove spretnosti in znanje, razvijajo svoje osebne možnosti, samozaupanje in ustvarjalnost, hkrati ko usposabljujejo ljudi za prevzemanje dejavne vloge pri reševanju njihovih problemov;
- spodbujajo družbeno odgovornost in pospešujejo družinsko, skupnostno in mednarodno solidarnost.

2. Prostovoljci naj bi v skladu s temeljnimi načeli:

- preko kolektivnih gibanj opogumljali individualno angažiranje; - s tem da so popolnoma seznanjeni s cilji in politiko svojih organizacij in s tem da jih uresničujejo, naj bi si dejavno prizadevali okrepiti svojo organizacijo;
- se lotili skupno opredeljenih nalog, in sicer tako, da pri tem upoštevajo osebne zmožnosti, čas, ki je na voljo in sprejete odgovornosti;
- sodelovali v duhu vzajemnega razumevanja in spoštovanja z drugimi člani v organizaciji;

- se vključevali v zahtevano usposabljanje;
- v svojih dejavnostih spoštovali zaupnost.

3. Organizacije naj bi v skladu s človeškimi pravicami in temeljnimi načeli prostovoljnega dela:

- vzpostavile politične usmeritve, ki so potrebne za prostovoljno dejavnost, opredelile merila za sodelovanje prostovoljcev in zagotavljale, da vsi upoštevajo predpisane funkcije;
- zaupale vsakemu človeku ustrezno nalogo in zagotovile ustrezno usposabljanje;
- zagotovile redno ovrednotenje svojega dela;
- zagotovile ustrezno zavarovanje prostovoljcev pred tveganjem, ki izhaja iz njihovih dolžnosti, in zagotovile kritje škode, ki bi jo povzročile tretje osebe;
- omogočile pristop k prostovoljnemu delu vsem, s tem da preskrbijo za nadomestilo morebitnih stroškov;
- opredelile pogoje, ko lahko organizacija ali prostovoljec konča svoje delo.

C. Izjava

Prostovoljci, ki smo se zbrali na pobudo IAVE na svetovnem kongresu, izjavljamo in verjamemo, da je prostovoljna akcija ustvarjalna in posredivna sila:

- za spoštovanje dostojanstva vseh ljudi in njihovih zmožnosti, da izboljšajo svoje življenje in uveljavijo svoje državljske pravice;
- za pomoč pri reševanju družbenih in ekoloških problemov;
- za graditev bolj človeškega in pravičnega sveta in izboljšanje mednarodnega sodelovanja.

Vabimo torej vlade, mednarodne ustanove, gospodarstvo in medije, da se nam priključijo v partnerstvu, da bi po vsem svetu ustvarili okolje, ki pospešuje in podpira učinkovito prostovoljno delo vseh ljudi kot simbol solidarnosti med ljudmi in narodi.

Pariz, 14.9.1990

Prevedel Vito Flaker

(PO)MOČ PRI DELU

Kenneth Blanchard, Norman Vincent Peale, Moč poštenega poslovanja,
Mohorjeva družba, Celje 1990 (108 str.)

Knjiga je ena od svetovnih uspešnic na temo etičnega poslovanja (prodanih je nad 20 milijonov izvodov). Avtorja K. Blanchard in N. V. Peale, prvi profesor in drugi duhovnik, se ukvarjata s poslovnim svetovanjem za direktorje in vodilne delavce v podjetjih, temeljno vprašanje, ki ga njuno delo obravnava, pa je razmerje med *moralnimi* in *tržnimi* merili uspešnosti. Vendar knjiga ni teoretsko delo. Gre za nekakšen priročnik v najboljšem smislu te besede, saj je pisana jedrnat, berljivo (v obliki dialogov) in predvsem sistematično: začne se z zgodbo, katere jedro je tipična *etična dilema* (srednje pomembnega direktorja, ki mu nadrejeni ukažejo izboljšati poslovne rezultate *za vsako ceno*), nadaljuje pa se z metodičnim prikazom postopkov, ki jih je potrebno opraviti, da bi prišli do končne odločitve. Ker knjiga ni moralistična, ostaja končna odločitev odprta (knjiga se končuje z vprašanjem, natisnjenim čez zadnjo stran. "Kaj bi izbrali vi?"), saj je vselej odvisna od konkretnih okoliščin etično problematične situacije, v kateri se znajde posameznik, kot tudi od njegovih meril moralnega ravnanja in od skupne odgovornosti, ki jo je pripravljen prevzeti. Zato knjiga ne ponuja nikakršnih edino-pravilnih etičnih načel, ki naj bi se jih držali, pač pa sugerira načela takšnega postopka, s kakršnim si lahko omogočimo končno odločitev, katere posledice naj ne bi bile v nasprotju z našimi načeli - skratka, ne ukvarja se toliko z vprašanjem, *kakšna* naj bi bila etično neoporečna odločitev, pač pa, *kako* priti do nje. Zato uvodni etični dilemi sledijo *vprašanja etičnega preizkusa* (1. Je odločitev oz. dejanje zakonito? 2. Je uravnoteženo glede na sodelujoče ter glede na časovni razpon? 3. Kakšno mnenje bom imel o sebi in drugi o meni?), ta vprašanja pa so v tesni zvezi s petimi *načeli etične moči* za posameznika, ki jih avtorja aplicirata tudi na podjetje kot celoto ter s tem ponudita normativni okvir nekakšnega internega etično-poslovnega kodeksa.

Avtorja zagovarjata stališče, s katerim sta prežeta vsebina in namen celotne knjige ter je z debelimi črkami izpisano tudi na prvi strani - "Poštenost se splača! Ni vam treba goljufati, če hočete uspeti." Dokazujeta, da se s poštenimi poslovnimi potezami neposredno zavarujemo pred verjetnostjo finančnih izgub zaradi nelegalnih odločitev; posredno pa etično ravnanje poveča učinke podjetja z zaupanjem (ki se utrjuje s takšnimi komuni-

kacijami med zaposlenimi). Tega ne podkrepita z nikakršnimi številkami niti z morebitnimi primeri iz "prakse", pač pa z zgodbicami o japonskih direktorjih, ki v podjetju funkcionirajo po patriarhalnih vzorcih tudi navzdol (socialna skrb za podrejene), pri čemer navajata razne izreke (v pregovornem stilu npr.: "Poslovanje zgolj za dobiček je kot igranje tenisa s pogledom, uprtim v tablo z rezultati namesto v žogico."). Kljub temu mislim, da ne gre za moraliziranje.

Vprašanja osebne integritete in moralne neoporečnosti posameznikov, skupin ter delovnih kolektivov pri njihovih odločitvah so v tržnem (in pravno-državnem) sistemu enako pomembna, kot je bila npr. v našem (dogovorno-samoupravnem) sistemu pomembna politična neoporečnost. Dejstvo je, da se uspeh, dosežen z nelegalnimi in (ali) nemoralnimi sredstvi, običajno tudi brani ter (o)hrani s takšnimi sredstvi, in v sistemu, v katerem tovrstna ravnanja postanejo večinska, prevlada nasilje. Družbeni napredek, zlasti ekonomski, je možen šele, ko se takšno stanje preseže in regulira (npr. s pravno državo). Zato mislim, da je sintagmo o *etični moči* treba razumeti dobesedno, se pravi kot (etično) *sredstvo* za aktivizacijo ter koordinacijo tistih dejavnosti, od katerih si obetamo uresničitev zastavljenih ciljev (npr. finančnih v podjetju).

V tem smislu se mi zdi knjiga pomembna predvsem za področje t.i. družbenih dejavnosti. Če učinkovitost kake organizacije enačimo s stopnjo doseganja njenih ciljev, *ne* pa z načinom interne distribucije moči (ta mora biti funkcionalno usklajena z njenimi cilji, ne more pa nadomestiti analize doseženih ciljev), potem velja tudi za šole, bolnišnice, centre za socialno delo, domove za ostarele ipd., kar velja za profitno usmerjena podjetja: v uspešni organizaciji vselej prevladuje uporaba "tistih oblik moči, ki maksimirajo doseganje njenih ciljev" (V. Rus, Odgovornost in moč v delovnih organizacijah, Kranj 1972, str. 65). V organizacijah, ki se ukvarjajo s socialnimi dejavnostmi, je uporaba npr. fizične moči nemogoča (nedovoljena oz. zelo omejena), enako je tudi z nagrajevalno močjo (denarne stimulacije so učinkovite le, če so v neposredni zvezi z eksaktno razvidnimi delovnimi uspehi, sicer so kontraproduktivne), medtem ko sta strokovno znanje in moralni ugled takšni sredstvi, ki praviloma ne povzročata odpora, se lahko v celoti aktivirata v vpliv (in kontrolo), ob tem pa se ne (iz)trošita. Zato je za socialno delo poklicna etika pomembna v enaki meri kot strokovnost.

Knjigo *Moč* poštenega poslovanja lahko torej beremo tudi brez tistega motiva, iz katerega je nastala (etično neoporečna pot do večjega profita), saj lahko dejansko poveča (etično) moč posameznika na delovnem mestu. Zato - še enkrat - ne gre za moraliziranje, pač pa za koristen napotek (tudi) socialnim delavcem pri konkretni uporabi kodeksa njihove poklicne etike.

Srečo Dragoš

DESPOTIZEM IN DEMOKRACIJA

John Keane, Krt, Ljubljana 1990

Knjiga Johna Keana z naslovom *Despotizem in demokracija* se navezuje na zbornik *Socialistična civilna družba*, ki je (prav tako pri Krtu) izšel leta 1985. Ta knjiga je bila namreč prva, ne le pri nas, temveč tudi v svetu, ki je, kot je v uvodu zapisal urednik *Tomaž Mastnak*, "poskušala kolikor toliko sistematično zajeti in prikazati novejšo razpravo o možnostih demokratičnega socializma in demokracije v socializmu, ali splošneje, ki je na enem mestu zbrala prispevke k utemeljevanju teorije demokracije, ki so postavili v središče razmišljanj pojem civilne družbe". John Keane je v omenjeni zbornik prispeval nekaj svojih tekstov, ki imajo bolj ali manj posredno zvezo tudi s posameznimi teksti, zbranimi v njegovi knjigi *Despotizem in demokracija*. Slednja prinaša izbor petih krajših teoretskih tekstov Johna Keana, ki jih je omenjeni avtor - z eno izjemo - pred tem objavil v zborniku *Democracy and Civil Society* (Demokracija in civilna družba) leta 1988. Zadnji tekst v knjigi je intervju z Johnom Keanom, ki ga je vodil *Tomaž Mastnak*.

V Sloveniji imamo torej obilico strokovnih tekstov in dve knjigi o *socialistični civilni družbi*. Takšno zanimanje za ta vprašanja za neko - še do pred kratkim - (čeprav svojevrstno) socialistično državo ni nič presenetljivega. Razmišljanja o civilni družbi so namreč med prvimi oživili prav poljski teoretiki konec sedemdesetih let, zbrani predvsem okoli *Solidarnosti*. Jasno je tudi, zakaj. *Socialistična totalitarna država* je namreč v vseh državah s socialistično ureditvijo dobesedno "prekrila" *civilno družbo*. S temi vprašanji se ukvarja tudi Keane, ki je v svoji knjigi opravil pregled pojmovan *civilne družbe* "od zgodnje moderne do poznega socializma", kot pove tudi podnaslov knjige.

Keane poskuša utemeljiti termin "socialistična civilna družba" predvsem v zvezi z iskanjem možnosti za razvoj teorije, s tem pa tudi za praktično utemeljevanje nove, demokratične socialistične usmeritve. Gre za svojevrstno rehabilitacijo pojma *socializem* in *socialistične stranke*, ki jo razvijajo teoretiki na Zahodu, neobremenjeni s konkretno izkušnjo takšnega ali drugačnega socializma. Ali drugače, Keane se v obravnavani knjigi ukvarja predvsem z vprašanji boja za demokracijo, ali kot pravi: zavzema se za "resnično pluralno interpretacijo demokracije" ter nasprotuje "arogantnemu iskanju poslednje resnice in dokončnih rešitev". V ta kontekst je uvrščena njegova, kot pravi, "radikalna kritika socialistične tradicije". In - kot spet navaja sam - ta knjiga nadgrajuje njegovo delo *Public life and late capitalism* (Javno življenje in pozni kapitalizem), v katerem je vpeljal pojem *demokratične javne sfere* in zagovarjal razločevanje med *civilno družbo* in

državo. Tako je Keane že v Predgovoru zelo jasno opredelil pojem svojega diskurza. V ta prostor pa je nato umestil uvodni tekst, v katerem analitično oriše razvoj pojmovanja civilne družbe ter razlikovanja med civilno družbo in državo. V kontekstu govorjenja o "modernej obliki državnega despotizma", kot pravi, se zelo približa tistemu, kar lahko - po Habermasu - imenujemo kritika "sistema organizirane sreče". Opozarja namreč na dejstvo, da taka "moderna oblika državnega despotizma" kot *absolutna, diferencirana, regularna, previdna in blaga* sila bdi nad celotno civilno družbo. Je zelo nevarna, saj v imenu zagotavljanja blaginje podjarmi suvereno ljudstvo v najmanjših (pa tudi večjih) življenjskih podrobnostih". Tako se John Keane v naslednjem tekstu ukvarja točno s tem, kar pove že njegov naslov: z "mejami dejavnosti države". Seveda se tukaj ni mogel izogniti vprašanju socializma, saj so socialisti (socialistične stranke) prispevali k " uvedbi" oz. vzpostavitvi ti. "socialne države", ki je značilnost večine sodobnih zahodnih demokracij. Keane poskuša rehabilitirati idejo socializma, saj predpostavlja, da se znotraj socialističnega gibanja da uresničiti njegovo zamisel o "pluralistični demokraciji". Zato seveda mora opraviti kritiko socializma in odnosa socialističnih gibanj do vprašanja odnosa med državo in civilno družbo. Tako ugotavlja, da "mora biti teoretsko ploden in spoštovanja vreden socializem v praksi sinonim za demokratizacijo družbe in države, pa tudi tistih teles (na primer političnih strank), ki delujejo kot njeni posredniki". In dodaja, da "tako revidiran socializem ohranja - ne pa odpravlja - razliko med politično in družbeno sfero, in sicer tako, da doseže večjo odgovornost državne politike civilni družbi in demokratično razširi in preuredi nedržavne dejavnosti v sami civilni družbi".

Nadalje Keane analizira neokonservativistične kritike socialne države in se ukvarja s podobnimi vprašanji, kot jih obravnava tudi dr. Veljko Rus v knjigi *Socialna država in družba blaginje*. Prihaja celo do podobnih zaključkov. Tudi Keane simpatizira z idejo "osnovnega državlanskega dohodka", prav tako se ukvarja z vprašanjem morebitne nove vloge sindikata, v poglavju Delo in civilizacijski proces pa se ob vprašanju "družb zaposlovanja" spet dotika podobnih vprašanj (recimo "rast brez novih delovnih mest"), kot jih obravnava dr. Rus.

Seveda so med knjigama tudi razlike, vendar obe delujeta kot izredno dragocen prispevek k vzpostavljanju "zares pluralne demokracije" s "socialno državo", ki ima točno določene pristojnosti in naloge, ter s "civilno družbo", z demokratično "družbo blagostanja", ki bo sposobna tudi nadzorovati svojo državo. Obe knjigi sta dragocen prispevek k razmisleku o vzpostavljanju takega sistema v "samostojni, neodvisni in demokratični državi Sloveniji".

MEDIKALIZACIJA ŽENSK

IRMGARD VOGT, Für alle Leiden gibt es eine Pille, Über Psychopharmakakonsum und das geschlechtsrollenspezifische Gesundheitskonzept bei Mädchen und Frauen (Westdeutscher Verlag, Opladen 1985, 252 str.)

"Za ženske, ki verjamejo, da bodo odložile sleherno trpljenje tega sveta s pomočjo zdravil, ki jih predpiše zdravnik, je obisk zdravnika ključ za rešitev njihovih problemov. To je vsekakor korak, ki jim zagotavlja, da bodo prišle do zdravil." (Str. 67.)

Vprašanje konsuma psihofarmakoloških sredstev in njihove zlorabe se je v ZDA začelo kritično zastavljati že v 70. letih, medtem ko je v Nemčiji previdneje postajalo predmet raziskav in odkritih diskusij sredi 80. let. Ko je omenjeno vprašanje postalo pomembna tema ne le v populističnih revialnih člankih, temveč tudi v krogu znanosti, je tržišče preplavila množica knjig, ki se ukvarjajo z vprašanjem medikalizacije žensk in vprašanjem predpisovanja vedno večjega števila receptov v zdravniški praksi. In še manj časa je preteklo od tedaj, ko so se pojavili prvi statistični podatki o vedno večji uporabi psihofarmakoloških sredstev pri otrocih.

Knjiga Irmgard Vogt, privatne docentke na Univerzi v Frankfurtu, je prav gotovo ena najboljših, ki jih je mogoče najti v strokovni literaturi, ki obravnava to, danes vse pomembnejše vprašanje.

Znotraj kvantitativne raziskave in njene teoretske nadgradnje zastavi Irmgard Vogt tri temeljna vprašanja:

1. Kolikšna je uporaba psihofarmakoloških sredstev med ženskami in kako se visoka medikalizacija žensk ujema s teorijo o "ženskem sindromu"?
2. Ali se uporaba psihofarmakoloških sredstev v starosti med 14 in 19 let razlikuje glede na spol in kolikšna je njihova razširjenost med dekleti omenjene starostne skupine?
3. V kolikšni meri vpliva zloraba psihofarmakoloških sredstev pri materi na otroke in na katerih socializacijskih procesih temelji ta interakcijski vzorec?

Ljudje so zdravila vedno uporabljali. Iznajdba sintetičnih zdravil, ki je sprožila masovno proizvodnjo, pa je pri profesionalnih dajalcih pomoči in pri laikih sprožila novo razumevanje trpljenja in bolezni. Vedno pomemb-

nejše so postajale substance, s katerimi je mogoče relativno hitro vplivati na subjektivne občutke in razpoloženja. To so zdravila s posrednim ali neposrednim učinkom na centralni živčni sistem, med katera spadajo uspavalna in pomirjevala, dražila in sredstva proti bolečinam. Ta psihoaktivna oziroma psihotropična sredstva, s pomočjo katerih je mogoče v kratkem času obvladati različna občutja, danes uporabljajo ženske v množičnem obsegu.

Danes psihofarmakoloških sredstev ne predpisujejo več le psihiatri v primerih t.i. "duševnih motenj in duševnih bolezni", temveč izdajo pretežno število receptov na leto *zdravniki splošne medicine*. Psihofarmakološka sredstva predpisujejo zdravniki vse hitreje za različne "težave", kot so funkcionalne organske motnje, živčna nespečnost, notranje napetosti, nemir, nevrovegetativne in psihoreaktivne motnje, spremembe razpoloženj ipd.

Čeprav predpisujejo zdravniki psihofarmakološka sredstva tako moškim kot ženskam, vendarle številne študije ugotavljajo, da se ženske pogosteje soočajo s psihotropno medikalizacijo. Po eni strani je število žensk, ki zaradi omenjenih težav obiščejo zdravnika - takšen obisk pa pomeni praviloma prvi korak k medikamentozni terapiji in nemalokrat tudi prvi korak na poti k odvisnosti - višje kot število moških.

Po drugi strani pa zdravniki simptome moških klientov pogosteje diagnosticirajo kot *somatske*, medtem ko označijo enake simptome pri ženskah za *psihosomatske*.

Izhodiščno razmišljanje avtorice je dejstvo, ki ga navajajo ameriške raziskave že v 70. letih, namreč da *poraba psihofarmakoloških sredstev varira glede na spol* (kar se nanaša tako na predpisane zdravniške recepte kot na zdravila te vrste v prosti prodaji). V starostni skupini od 18 do 29 let je razlika največja, kar je bilo v zadnjih letih potrjeno v vseh zahodnoevropskih državah. Tako je značilno, da prideta v povprečju v vseh starostnih skupinah od 14 do 60 let, ko se razmerje izenači, na en predpisani recept za moškega vsaj dva recepta za žensko.

Irmgard Vogt pa se loti problematike še globlje, saj se dotakne tabuiziranega vprašanja motivov, ki vodijo zdravnike, ko ženski, ki toži zaradi različnih težav in bolečin, predpišejo psihofarmakološko sredstvo. Na specifično razmerje zdravnikov do žensk opozori že Peter Sighrovsky (*Krankheit auf Rezept*, 1984, str. 113), ko zapiše:

"Medicina kot najbolj 'moška' od vseh znanosti in zdravniki kot njeni nosilci imajo neko prav posebno razmerje do žensk."

Na to "posebno razmerje do žensk" opozori Irmgard Vogt, ko poskuša prikazati ozko povezanost med stereotipnimi predstavami o ženskah in ženskem vedenju ter visokem številu medikalizacij s psihoaktivnimi sredstvi. Dejstvo torej je, da ženske pogosteje prevzemajo vlogo bolnika, vlogo, ki je v sebi pomensko razcepljena. Bolezen ima vedno prizvok deviantnega

in hkrati nečesa, kar je družbeno sprejeto in tolerirano. Bolezen je po Parsonsovi teoriji vlog (1964) vedno tudi nekaj, kar prinaša specifične značilnosti tistemu, ki vlogo bolnika/bolnice sprejme: prvič, osvoboditev odgovornosti za nezmožnosti, ki izhajajo iz bolezenske situacije; drugič, posameznik-ca je v času bolezní osvobojen-a opravljanja vsakdanjih dolžnosti; tretjič, posameznik-ca mora narediti vse, da s to vlogo čim prej prekine; četrtič, posameznik-ca mora sprejeti profesionalno pomoč, če drugačen izhod iz vloge ni mogoč. Irmgard Vogt na primeru omenjene teorije dokaže, da pomeni vloga bolnice nekaj drugega kot vloga bolnika, in še več, da ženska "vloge bolnika" v mnogih primerih *ne more legitimno sprejeti*. Razlike, ki jih prinaša "vloga bolnice", je mogoče najti v naslednjem:

1. Ženska, ki trpi zaradi omenjenih "težav", po mnenjih zdravnikov ni zares bolna. Ženska, ki toži zaradi glavobolov, nespečnosti, nemira, brezvoljnosti, vsesplošnega slabega počutja itd., trpi za "ženskim sindromom". "Ženski sindrom" je posledica šibke volje in popuščanja svojim občutjem. Ker se po mnenjih zdravnikov z močjo svoje volje teh težav lahko osvobodijo, takšne ženske ne prenehajo biti odgovorne za tiste "nezmožnosti", ki po Parsonsu izhajajo iz bolezenske vloge. Tipizacijsko mnenje zdravnika je v takšnih primerih naslednje: "Dal vam bom bolniško, vendar vedite, da vi že niste bolni!"

2. Ženske v času trajanja prevzete bolezenske vloge niso osvobojene dolžnosti opravljanja vsakdanjih opravil, ki jim jih nalagata stereotipni vlogi matere in gospodinjice.

3. Dolžnost ženske je, da, kakor hitro je mogoče, opusti vlogo bolnice, kar ji omogočajo psihofarmakološka sredstva. Tako se zmanjša psihična napetost ženske, ki lahko naprej opravlja zahteve, ki zhajajo iz njene vloge v družini in v družbi, ter tiste zahteve, ki si jih nalaga sama v kontekstu identifikacije s predpisanimi pričakovanji. Pogosto pa uporaba psihoaktivnih sredstev povzroči trajno odvisnost žensk, ki vodi do zlorabe tablet, ne da bi se njihova "bolezenska" situacija izboljšala. Visoka poraba psihoaktivnih sredstev je nedvomen dokaz, da mora ženska kar se da hitro pridobiti izgubljeno psihično stabilnost in nemoteno nadaljevati opravljanje svojih dolžnosti.

4. Sprejeti profesionalno pomoč pomeni torej v primeru žensk še toliko pogosteje dobiti recept za psihofarmakološka sredstva.

Ženskam, ki po mnenju zdravnikov trpijo za "ženskim sindromom", se torej ne prizna pravic in privilegijev, ki izhajajo iz vloge bolnika, kljub vsemu pa se jim predpiše psihoaktivna sredstva. Ženska je tako vkleščena v paradokso mnenje strokovnjaka, da so njene težave le posledica njene šibke volje. Recept za psihoaktivno sredstvo je dokaz njene šibke notranjosti, kar se ujema s stereotipnimi predstavami o ženski in "ženskosti". Te predstave

botrujejo tudi ideološkemu prepričanju o "ženskem sindromu", sintagmi za težave, ki danes za mnogo žensk predstavljajo realnost njihovega vsakdana: glavoboli in migrene, nemir in strah, bolečine v hrbtu, apatija in brezvoljnost (ena od raziskav v ZRN je leta 1984 pokazala, da vsaka tretja ženska trpi za "ženskim sindromom"; str. 67).

S tradicionalnimi predstavami o tem, kaj je ženska, so povezana tudi številna pričakovanja, ki spremljajo žensko ves čas njene primarne in sekundarne socializacije. Tako je ena od značilnosti ženskih biografij tudi ta, da so le-te pogosto posledica odločitve drugih (staršev, moža, potreb in zahtev otrok, starih staršev itd.). Ženske reagirajo na takšno situacijo z vrsto psihosomatskih motenj, ki jih v medicinski ideologiji označuje sintagma "ženski sindrom".

Visoka uporaba psihofarmakoloških sredstev je *kontrolni mehanizem*, s katerim se blaži konfliktnost družine kot institucije, ki jo družba nujno potrebuje za blažitev družbenih konfliktov, hkrati pa je način potiskanja ženske v njeno *klasično vlogo*.

Zato ni naključje, če Hollister trdi (1977), da valium omogoča preprečevanje ločitev.

Vedno več je podatkov, ki opozarjajo na *kemično discipliniranje* otrok v starosti od 3 do 15 let, ki se jim predpisujejo stimulantni in antidepresivi. Ker je pri odraslih ob uporabi antidepresivov eden od stranskih učinkov zadrževanje vode v telesu, postaja uporaba teh sredstev vedno bolj priljubljen način preprečevanja močenja postelje pri otrocih.

Psihoaktivna sredstva so pogosteje uporabljajo pri dečkih do 12. leta starosti, nato pa se situacija obrne. Proces *povezovanja bolezenskih simptomov s stereotipno predstavo o različnih spolih*, sovpade z obdobjem prve menstruacije pri deklicah. Takrat se stereotipna predstava o vlogi moškega poveže s prepričanju, da se morajo dečki naučiti prenašati bolečine, deklice pa imajo pravico (in ponekod celo dolžnost) do različnih bolezni. Tako raziskava Irmgard Vogt tudi dokazuje, da je med 14. in 19. letom deklicam predpisano *večje število psihoaktivnih sredstev kot dečkom*. Podatki kažejo tudi na silno podobnost med simptomatiko pri ženskah v starosti nad 40 let in dekleti v starosti med 14 in 19 let, ki tožijo zaradi glavobolov, nemira, omotičnosti, občutkov strahu, nespečnosti. Kot zapiše Irmgard Vogt, je "ženski sindrom mogoče opazovati že pri deklicah med 14. in 19. letom" (str. 140).

Eden od pomembnih delov študije se nanaša na dejstvo, da obstaja *zveza med uporabo medikamentov matere in otrok*. Deloma izhaja ta zveza iz tradicionalne vloge matere, ki mora preko verbalnih in neverbalnih znakov ugotoviti, kdo od družinskih članov ima različne težave. Zahteva po materini senzibilnosti v zvezi s težavami otrok je predstava o klasični vlogi ženske v

družini. Ker mati tudi danes nadaljuje vlogo "zdravniške negovalke", je razumljivo, da se predstave o zdravju in boleznih pri otrocih izoblikujejo preko matere. Mati je torej tista, ki bolezen prepozna in od katere je odvisno, ali bo določeno vedenje označila za bolno ali ne. Hkrati je mati tista, ki daje otrokom zdravila in od katere večina otrok dobi informacije o vprašanih zdravljenjih z medikamenti. Prav tako je znotraj stereotipne vloge njena dolžnost tudi to, da skrbi za "domačo lekarno". Po eni strani je treba torej vzrok neposredne povezave med konsumom matere in otrok iskati v klasični vlogi, ki jo ženska opravlja v družini, in po drugi strani v vzdušju ki v družini prevladuje. Ženske, ki živijo v bolj sproščenem družinskem ozračju, redkeje peljejo otroka k zdravniku kot tiste ženske, ki same zaradi konfliktnih situacij iščejo profesionalno pomoč. Pomembno je torej, kako reagira mati na napetosti, ki se v družini pojavljajo. Kot poudarja Irmgard Vogt, je "izkušnja tistih žensk, ki pogosto obiskujejo zdravnika, da za vsako trpljenje obstaja zdravilo" (str. 161).

Otrok se torej preko matere uči, kako ravnati v situaciji, ko je človek bolan. To ne pomeni le učenja o sredstvih, ki se uporabljajo v primerih boleznih, temveč tudi učenje opravljanja same bolezenske vloge. Če je uporaba tablet v družini večja, bo otrokovo učenje povezano z vedenjem, da bolezenska vloga ne prinaša pričakovanih privilegijev.

Ob profesionalni pomoči zdravnika se ženska spremeni v zdravnikovo pomočnico, saj se mora mati v primerih nadaljnega zdravljenja odločati o njegovem poteku na osnovi svojega opazovanja v zvezi z uspešnostjo zdravljenja pri otroku.

Ženske so torej danes še vedno "diagnostičarke" trpljenja in težav v družinah, čeprav je njihovo znanje fragmentarno in ga profesionalci pogosto podcenjujejo. To povzroča tudi razcep med odgovornostjo, ki jo ženskam nalaga njihova stereotipna vloga, in kopičenjem občutkov nesposobnosti in nekompetentnosti s strani strokovnjakov.

Najpomembnejše sklepe, ki izhajajo iz študije avtorice, lahko strnemo v tri sklope:

1. "Ženski sindrom", ki v ideologiji sodobnega zdravstva označuje kopico različnih težav in bolečin, za katerimi trpijo v največji meri ženske, je *manifestacija temeljne konfliktnih situacij, v kateri živi večina žensk*. "Ženski sindrom" torej ni posledica "tipične ženske narave", katere značilnost naj bi bila pomanjkanje trdne volje in racionalnega razmišljanja, temveč posledica stereotipnih predstav o tem, kaj je žensko vedenje in kaj so izrazi "ženskosti". Odgovor na takšne oblike trpljenja žensk so recepti za psihofarmakološka sredstva, ki ne rešujejo življenjskih situacij v kateri se ženske znajdejo, temveč producirajo psihofizično odvisnost in zlorabe zdravil. Večina žensk se s takšno situacijo *identificira* in vključuje uporabo psihofarma-

koloških sredstev v svoje vsakdanje življenje.

2. Med dekleti v starosti od 14 do 19 let obstaja vedno večja uporaba psihofarmakoloških sredstev, ki že temelji na izdelanem "ženskem sindromu", kar dokazuje tudi bistveno manjši konsum med moško populacijo iste starosti. Raziskava ni pokazala direktne povezave med medikalizacijo deklet in njihovo socializacijo. Ugotovljena pa je indirektna povezava, saj je število bolezenskih težav in s tem tudi medikalizacije višje med tistimi dekleti, ki odnose med starši označujejo kot konfliktne, ter tistimi, ki navajajo večje število negativnih značilnosti v svojem odnosu do staršev. Število psihosomatskih težav med dekleti v starosti od 14 in 19 let je večje, če je njihov pogled na zvezo s starši negativnejši. Deklice, katerih matere uporabljajo psihofarmakološka sredstva, pogosteje postanejo žrtve zlorab različnih medikamentov.

3. Otroci, katerih matere uporabljajo psihofarmakološka sredstva, pogosteje uporabljajo različne vrste medikamentov za svoje težave. Mati je zaradi svoje klasične vloge, znotraj katere skrbi za "zdravje" družinskih članov, otrokom najverjetneje vzor za reševanje različnih konfliktnih situacij. Ker uporablja mati kot sredstvo za svoje težave različne tablete, pogosteje uporabi medikalizacijo tudi pri težavah, ki jih imajo otroci (močenje postelje, nemirnost).

Študija Irmgard Vogt ponovno opozarja na odnos medicinske prakse do moških in žensk, prakse, ki je ujeta v klasično predstavo o spolih, ki jo je daleč v preteklosti utemeljilo naravoslovje. Šele diferencirano razmišljanje o tem, kaj pomeni biti moški in ženska, omogoča vpogled v stereotipne predstave, ki so prisotne na vseh družbenih ravneh in so značilne tudi za profesionalne kroge tistih, h katerim prihajajo ženske po pomoč. Študija opozarja tudi na nujnost novega definiranja odnosa zdravnika in klienta. To ne pomeni le premostiti brezna, ki ga v omenjenem razmerju označuje znana opozicija zdravnik-moč/pacient(ka)-nemoč, temveč pomeni tudi potrebo po ponovnem kritičnem razmisleku o veljavnem *mitu*, da je ena od temeljnih značilnosti zdravniškega poklica "absolutna politična abstenenca".

Darja Zaviršek

**SEZNAM DIPLOMSKIH NALOG, KI JIH JE KNJIŽNICA
VŠSD PREJELA V LETU 1989**

AHAČIČ, Ivanka: Problematika družbene vzgoje in varstva otrok od prvega do drugega leta starosti: Primerjava med obstoječimi oblikami družbenega varstva dvehletnikov s poudarkom na dejavnih humanosti, Ljubljana 1989, 70 str., N 2171. Mentor: Pavla Rapoša-Tanjšek.

AHČIN, Nataša: Psihosocialni problemi žensk z rakom na dojki, Ljubljana 1989, 55 str., N 2212. Mentor: Pavla Repoša-Tanjšek.

AVBERŠEK, Milena: Ekološke in socialne posledice ugrezanja v Šaleški dolini, Titovo Velenje 1989, 113 str. + 3 pril. N 2206. Mentor: Pavla Rapoša-Tanjšek.

BABIČ, Bosiljka: Fluktuacija v delovni organizaciji TVT "Boris Kidrič" Maribor 1988, 56 + 8 str., N 2201. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

BATIČ, Lidija: Kvaliteta življenja in življenjska sreča delavcev Gorenja servis, Titovo Velenje 1989, 47 str., N 2175. Mentor: Mara Ovsenik.

BAUDEK, Špela: Iz življenja mlinarjev, Ljubljana 1989, 42 str. + 4 pril., N 2188. Mentor: Darja Zaviršek.

BOŽIČ, Danijela: Družbena skrb za starejše občane v občini Piran, Portorož, 1989, 60 + 3 str., N 2190. Mentor: Blaž Mesec.

BRINOVEC, Mateja: Zaposlovanje ter delovne in življenjske razmere lažje duševno prizadetih, zaposlenih v Gorenju, Letuš 1989, 84 + 8 str., N 2196. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

CUKAN, Marija: Predstavitev ustanove KPD za mlajše mladoletnike v Celju, Celje 1988, 66 str., N 2232. Mentor: Mara Ovsenik.

ČEMAŽAR, Romana: Življenjski stil brezposelnih, Škofja Loka 1989, 53 + 2 str., N 2216. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

ČERNE, Roman: Socialna varnost v vrhunskem športu, Ljubljana 1989, 53 str., N 2176. Mentor: Franc Stopajnik.

ČRNKO, Jožica: Hrbtenično prizadeti so del populacije in ni samo od njih odvisno, ali predstavljajo aktivni ali vzdrževani del, Maribor 1989, 56

str., N 2170. Mentor: Mara Ovsenik.

DOLEŽAL, Nenad: Vloga socialnega delavca v postopku proti mladoletnikom pred sodiščem, Ljubljana 1985, 57 str., N 2228. Mentor: Tone Strojín.

FRANKOVIČ-MODERC, Jasna: Socialno ekonomski položaj pomorščakov zaposlenih na tujih ladjah, Ljubljana 1988, 80 + 12 str., N 2200. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

GERASIMOVIČ, Jadranka: Socialno delo kot pomoč za reševanje osebnih problemov, Ljubljana 1989, 194, str., N 2208. Mentor: Bernard Stritih.

GOLOGRANC, Andreja: Statistični prikaz izšolanih socialnih delavcev do leta 1971 po občinah in regijah SR Slovenije, Ljubljana 1989, 133 str. + pril., N 2197. Mentor: Anton Kikelj.

GRIČNIK, Valerija: Delovne razmere delovnih invalidov v delovni organizaciji Cinkarna Celje, Slovenske Konjice 1989, 62 + 13 str., N 2187. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

HARC, Tatjana: Odlok o prepovedi točenja alkoholnih pijač pred 9. uro zjutraj v Mariboru, Maribor 1989, 40 + 1 str. N 2229. Mentor: Bernard Stritih.

HIRŠEL, Vanja: Odnos starši - otrok po razvezi zakonske zveze, Radeče 1989, 44 str., N 2205. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

HORVAT, Anica: Vzroki nesreč pri delu v Perutnini Ptuj TOZD Mesna industrija, Ptuj 1989, 61 + 2 str., N 2199. Mentor: Anton Kikelj

HRUSTEK, Zvonko: Življenjske razmere starostnikov v krajevni skupnosti Galjevica in njihove potrebe po pomoči, Ljubljana 1989, 48 str., N 2173. Mentor: Milena Tanaskovič-Lamut.

HRŽIČ-PIRNAT, Darja: Soočanje centrov za socialno delo s pojavom trpinčenja otrok, Ljubljana 1989, 56 str., N 2220. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

IPAVEC, Maša: Prilagajanje starejših ljudi ob vselitvi v dom in njihovo sedanje zadovoljstvo v domu starejših občanov v Ajdovščini, Ajdovščina 1989, 47 + 1 str., N 2233. Mentor: Marija Ovsenik.

ISMAILI, Mirjam: Posvojitev, Ljubljana 1989, 43 str. N 2211. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

JEZERŠEK, Marija: Problematika splava, Ljubljana 1989, 60 + 4 str., N 2168. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

JUG, Vasja: Stanovanjska skupina vzgojnega zavoda Logatec - alternativno vzgojno delo in katamnestični podatki o gojencih, Ljubljana 1989, 60 str., N 2219. Mentor: Blaž Mesec.

KLINAR, Danilo: Otroško varstvo v obrambnih načrtih, Ljubljana, 1989, 77 str., N 2203. Mentor: Anton Kikelj

KLJUN, Ingrid: Socialna dejavnost v letih 1920 in 1921 po časopisu "Slovenec", Ljubljana 1989, 155 str., N 2181. Mentor: Anton Kikelj.

KOLEDNIK, Franc: Analiza bolniških izostankov v ABC Pomurka DO "Agromerkur" Perutninarstvo in Transport, Murska Sobota 1989, 41 str., N 2166. Mentor: Vito Flaker.

KOLENKO, Marinka: Preživljanje letnih oddihov delavcev TOZD-a Gradnje Ptuj leta 1987, Ljubljana 1988, 52 + 6 str. N 2217. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnšek.

KOVAČ, Nace: Razvoj in pregled alternativne psihiatrije v tržaški pokrajini, Ljubljana 1988, 72 str., N 2163 Mentor: Vito Flaker.

KOVAČEVIČ, Milenko: Uveljavljanje pravice do dela oseb, zbolelih za shizofrenijo, Maribor 1989, 60 str., N 2224. Mentor: Andreja Kavav-Vidmar.

KRAPEŽ, Klavdija: Analiza stanja odpuščenih gojencev Vipavskega zavoda v primorski regiji, Ljubljana 1989, 68 + 5 str., N 2198. Mentor: Blaž Mesec.

MALJEVAC, Sonja: Vključevanje in usposabljanje lažje duševno prizadetih oseb v Ilirski Bistrici in njihov DES, Ljubljana 1989, 73 str., N 2230. Mentor: Mara Ovsenik.

MARINKO, Jana: Sodelovanje staršev in VVO, Kamnik 1989, 54 str. + 20 pril., N 2184. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnšek.

MATKOVIČ, Drago: Nova družbena gibanja: Mirovno gibanje v Ljubljani, Ljubljana 1989, 80 str., N 2192. Mentor: Vito Flaker.

MOHORKO, Danica: Mladoletno prestopništvo in alkoholizem v vzgojnem zavodu Slivnica pri Mariboru, Maribor 1989, 43 + 3 str., N 2183. Mentor: Anton Kikelj.

MUŽENIČ, Sonja: Posebne oblike dela v rejništvu, v okviru Centra za socialno delo Piran, Ljubljana 1989, 52 str., N 2178. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnšek.

NEŽMAH, Maksimilijan: Vloga in pomen svetovalnice za življenje v dvoje "ŽIVA" v naši družbi s posebnim poudarkom in pregledom dela enote v Celju, Celje 1989, 53 + 7 str., N 2207. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnšek.

OSVALD, Alojzija: Problem pokopališke dejavnosti v občini Ravne na Koroškem, Ljubljana 1989, 61 str., N 2194. Mentor: Bernard Stritih.

OZIMEK, Barbara: "Cigani smo in cigani bomo ostali" (Novomeški Romi), Ljubljana 1989, 132 str., N 2209. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič, Darja Zaviršek.

PEČNIK, Marija - Mija: Ženska - redovništvo - klarise, Ljubljana 1989, 79 str., N 2179. Mentor: Darja Zaviršek.

PERŠE, Darja: Sodelovanje v terapevtski skupini tabornikov na svetovalnem centru, Ljubljana 1989, 11 str., N 2177. Mentor: Bernard Stritih.

PETERNEL, Vilma: Brezposelnost v novogoriški občini v letih 1978-1987, Ljubljana 1989, 66 str., N 2172. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

PINTAR, Stanka: Socialne razmere na Slovenskem v letu 1926, Ljubljana, 1989, 83 str., N 2182. Mentor: Anton Kikelj.

PIRC, Gabrijela: Izvendsko varstvo starejših občanov nad 65 let starosti v krajevni skupnosti Dravljje, Ljubljana 1981, 62 + 5 str., N 2215. Mentor: Milena Tanaskovič-Lamut.

PLEČKO, Dragica: Socialna vključenost mladostnikov s cerebralno paralizo, Ljubljana in Maribor 1989, 111 + 6 str., N 2202. Mentor: Vida Miloševič.

PLEŠNIK, Tatjana: Socialne razmere Slovencev v letu 1920, Ljubljana 1988, 104 str., N 2180. Mentor: Anton Kikelj.

POTOČNIK, Elizabeta: Delinkvenca mentalno motenih mladoletnikov in uspešnost njihove resocializacije v občini Ptuj, Maribor 1988, 52 str., N 2185. Mentor: Anton Kikelj.

PRAŠNIKAR, Martina: Model profila socialnega delavca v organizaciji združenega dela na primeru treh delovnih organizacij: Papirnica Vevče, KTL in ČGP DELO, Ljubljana 1989, 61 str., N 2227. Mentor: Mara Ovsenik.

RUPEL, Anja: Odnosi med starši in otroci po razvezi zakonske zveze: Problem stikov, kot jih doživlja roditelj, ki mu otrok po razvezi ni bil dodeljen, Ljubljana 1989, 62 + 5 str., N 2210. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

SAKAČ-PEČAVER, Renata: Socialne razmere na Slovenskem v letih 1924 in 1925 po časopisu "Slovenski narod", Ljubljana 1989, 183 str., N 2221. Mentor: Anton Kikelj.

SKENDER, Adem: Stanovanjska problematika mladih družin, Ljubljana

1989, 60 str., N 2204. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnsšek.

SKVARČA, Magda: Družbeno varstvo starejših in bolnih občanov v občini Logatec, Logatec 1989, 47 + 6 str., N 2168. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnsšek.

SLANC, Milena: Spolna ljubezen kot element z naravnimi in družbenimi lastnostmi - Kvaliteta spolnega življenja med partnerjema, Ljubljana 1989, 56 str., N 2222. Mentor: Mara Ovsenik.

ŠIKMAN, Nevenka: Zdravljenje odvisnosti od alkohola na odseku za alkoholizem in psihoterapijo na Pohorskem Dvoru, Maribor 1989, 50 str., N 2218. Mentor: Bernard Stritih.

ŠPINDLER, Darko: Mladostniki - spolnost - narkomanija - begi od doma in iz šole, Ljubljana 1989, 65 str., N 2186. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

TIZMONAR, Bojana: Feminizem - pošast ali bavnjavček?, Ljubljana 1989, 79 + 5 str., N 2165. Mentor: Darja Zaviršek.

TROBEC, Marija: Problemi mladih mater, Ljubljana 1989, 63 + 17 str., N 2193. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

URH, Irena: Socialni vidik družbenih stanovanj: Socialne težave v odnosu do velikosti družbenih stanovanj, Titovo Velenje 1989, 108 + 7 str., N 2191. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

VEJNOVIČ, Nada: Socialne razmere na Slovenskem v letu 1918, Ljubljana 1988, 82 str., N 2195. Mentor: Anton Kikelj.

VIDMAR, Andreja: Raziskava sluha pri delavkah in delavcih v predilnici Litija, Ljubljana 1989, 16 + 2 str., N 2174. Mentor: Pavla Rapoša-Tajnsšek.

VOGRIC, Eda: Razporejanje delavcev, Ljubljana 1989, 57 + 2 str., N 2213. Mentor: Andreja Kavar-Vidmar.

VOLK, Dragica: Socialne razmere na Gorenjskem v letih 1934 in 1935 po časopisu "Gorenjec", Ljubljana 1989, 369 str., N 2225. Mentor: Anton Kikelj.

ZORIČ-URANKER, Nataša: Mit in resnica o materinstvu in očetovstvu, Ljubljana 1989, 54 str., N 2167. Mentor: Gabi Čačinovič-Vogrinčič.

ZORMAN, Janja: Socialne razmere na Slovenskem v letu 1918, Ljubljana 1988, 82 str., N 2195. Mentor: Anton Kikelj.

ZUPANC, Tanja: Samomor v domovih za starejše občane - "...Veste, včasih je le prehudo...", Griže 1989, 82 str., N 2226. Mentor: Bernard Stritih.

ZVONAR, Anita: Socialna vključenost mladostnikov s cerebralno paralizo, Ljubljana in Maribor 1989, 111 + 6 str., N 2202. Mentor: Vida Milošević.

ŽEMLJA, Barbara: Ocena študija in poklica socialni delavec študentov Višje šole za socialno delo, Ljubljana 1988, 53 + 6 str., N 2189. Mentor: Blaž Mesec.

ŽEPEK-KRIVEC, Alenka: Zdravstveno stanje delavcev v DO AERO s posebnim poudarkom na zdravstveno stanje delavcev v obratu JASNIT, Celje 1989, 72 + 5 str., N 2214. Mentor: Blaž Mesec.

ŽUŽEK, Dejan: Begunci in izseljenci v Srbiji med drugo svetovno vojno, Ljubljana 1989, 83 str., N 2223. Mentor: Anton Kikelj.

CONTENTS

ARTICLES

- Dr. Rus on social state and the welfare society 5
- Pavla Rapoša-Tajnšek
Perspectives of social work in enterprises 12
- Marija Ovsenik in Jože Ovsenik
The characteristics of social work in the conditions
of enterpreunership - to the horizons of new culture (I part) 20
- Alf Ronnby
Praxeology in social work 30
- Franc Leskošek
Suicide in the Highland region of Slovenia 40
- Marta Vodeb-Bonač
Marriages, divorces, children - what tells us statistics 52
- Metoda Mikuljan
Counseling and psychotherapy with wives of alcoholics
during the preparation for treatment 75

REPORTS

- A selfhelp group of elderly
(Jožica Virk-Rode) 83
- The program of youth counseling service in Kranj (Doris Erzar) 85

- The section for out-of-family education
(Marjan Čonč) 87
- Conclusions of the conference "The crisis and the
employment of handicapped" (Tone Brejc) 89
- The world declaration of voluntary work (Vito Flaker) 91

NEW BOOKS

- (Po)moč pri delu (K. Blanchard, N. V. Peale, Moč poštenega
poslovanja, Mohorjeva družba, Celje 1990) S. Dragoš 94
- Despotism and democracy (John Keane, Krt, Ljubljana 1990)
M. Poštrak 96

FROM FOREIGN PERIODICS

- Medicalization of women (I. Vogt, Für alle Leiden gibt es eine Pille,
Westdeutscher Verlag, Opladen 1985) D. Zaviršek 98

DOCUMENTATION 104

NAVODILO SODELAVCEM

Sodelavce prosimo, naj svoje prispevke pošiljajo v **dveh izvodih** na naslov: Uredništvo socialnega dela, Višja šola za socialno delavce, Šaranovičeva 5, 61000 Ljubljana.

Obseg člankov, teoretičnih razprav in poročil o razpravah **naj ne presega 15 tipkanih strani**. Obseg ostalih prispevkov, to je poročil, vesti, ocen, prikazov idr. **naj ne preseže 5 tipkanih strani**, če ni drugače dogovorjeno. Člankom priložite povzetek do 15 vrstic.

Vsako besedilo naj bo napisano z **dvojnim razmakom**, to je do 36 vrstic na stran, ker sicer ni mogoče besedila popravljati.

Opombe in navajanje virov: (1) V opombah podrobneje pojasnjujemo besedilo ter navajamo vire. Opombe potekajo po zaporednih številkah, ki jih v besedilu pišemo za en razmik nad besedo, na katero se nanašajo (npr. pomoč¹). Vsebino opomb navedemo na koncu besedila pred seznamom literature in **ne pod črto vsake strani**. (2) **Literaturo** navajamo tako, da med besedilom navedemo v oklepajih ime avtorja, letnico izida dela, iz katerega je vzeta navedba, in stran (npr. Fromm 1963, 21). Na koncu besedila dodamo seznam uporabljene literature, urejen po abecedi priimkov in imen avtorjev.

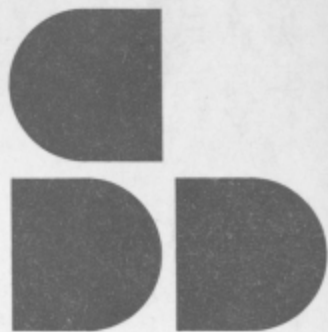
Grafikone, sheme in druge slike priložite na posebnem listu, v besedilu pa označite, kam sodijo.

Prispevke, ki ne bodo izdelani v skladu s temi navodili, bo uredništvo vračalo avtorjem.

Besedilu priložite na posebnem listu svoje **osebne podatke**: ime in priimek, strokovni in znanstveni naslov, ustanovo, kjer ste zaposleni in funkcijo, natančen domači naslov z navedbo občine in krajevne skupnosti, telefonsko številko in številko žiro računa.

UDC 304+36

***social
work***

Vol. 30, 1991

No. 1 - 2

Slovenian review for theory and practice